

Het Europees Burgerlijk Wetboek: definitief gesloten?

Auteur: Thall Alex Mathias Berendsen
Studentnummer: s4368649
Opleiding: Master Bestuurskunde (Beleidsadvisering)
Faculteit der Managementwetenschappen
Radboud Universiteit Nijmegen

Begeleider: Dr. Gijs Jan Brandsma
Tweede Lezer: Dr. Pieter Zwaan
Datum: Augustus 2021

Radboud Universiteit

Creative Commons verklaring voor de foto op de cover:

By Trougnouf (Benoit Brummer) - Own work, CC BY-SA 4.0,
<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=72895517>

Abstract

Door de Europese integratie in stand gebrachte interne markt neemt het onderling rechtsverkeer tussen personen en partijen binnen de EU alsmaar toe. Dit heeft binnen de rechtswetenschap de vraag doen opkomen of het privaatrecht op Europees niveau geharmoniseerd dient te worden in een Europees Burgerlijk Wetboek. In deze thesis wordt de huidige staat van integratie rondom dit beleidsonderwerp geduid aan de hand van een beleidskader waarin duidelijk wordt dat de intenties groot waren en dat door de rechtswetenschap onderzoek naar een EUBW is verricht. De brede harmoniseringsgolf blijft echter achter en de EU-wetgeving richt zich vooral op nieuwe domeinen. Om dit beleidskader te verklaren is aan de hand van drie scholen van integratietheorie een Q-methodologie onder rechtswetenschappers uitgevoerd. De resultaten hiervan duiden dat een verklaring voor de status quo is dat de resultaten van onderhandelingen tussen staten centraal staan in dit beleidsdossier en dat het EUBW een controversieel onderwerp is waardoor lobby vanuit supranationale instituties hiervoor uitblijft. Voor deze casus is daarnaast gebleken dat de drie gehanteerde theorieën voor integratietheorie niet empirisch van elkaar te onderscheiden zijn en door de respondenten in combinatie met elkaar zijn met enkele dominante concepten toegepast op de casus.

Kernwoorden: Europees Recht, Europese Integratie, Q-methodologie, Europees Burgerlijk Wetboek, Integratietheorie

As a result of European integration, transactions between persons and other private parties within the EU are ever increasing. This has raised the question whether private law should be harmonised on a European level in a European Civil Code. In this thesis, the current state of integration of this policy subject is explored by means of a policy framework in which it becomes clear that the intentions at first were great and a lot of research into this subject was done. However, the broad wave of harmonisation never materialized, and EU legislation now mainly focuses on new areas of private law. In order to explain this policy framework, a Q-methodology was conducted among legal scholars using three schools of integration theory. The results indicate that the results of negotiations between states are central to this policy dossier and that the EUBW is a controversial subject, which means that lobbying by supranational institutions is absent. In addition, for this case study, it appeared that the three applied theories for integration theory could not be empirically distinguished from each other and were applied to the case study by the respondents in combination with each other.

Key Words: European Law, European Integration, Q methodology, European Civil Code, Integration theory

Dankwoord

Nijmegen, 21 augustus 2020.

“Ge komt op ut end beej ow zelf terecht”
(Rowwen Heze, 1990)

Beste lezer,

Het is raar om na al die tijd aan dit stukje tekst te beginnen. Ik herinner mij nog steeds hoe ik in augustus 2013 op mijn fietsje meegenomen uit 's-Hertogenbosch voor het eerst richting de Radboud Universiteit ging voor de introductie van dat jaar. Het lijkt oprecht gisteren, maar schijn bedriegt. Er is veel gebeurd sinds die tijd en het was af en toe niet makkelijk deze jaren, maar goed: hier voor u ligt mijn masterthesis.

De laatste regel van het liedje van Rowwen Hèze waarmee dit dankwoord begint heeft mij veel geleerd en altijd geholpen de afgelopen jaren. Je zal uiteindelijk bij jezelf te raden moeten gaan over hoe het nu allemaal reilt en zeilt in je leven. Dat wil echter niet zeggen dat je het allemaal alleen hoeft te doen. Hetzelfde geldt voor deze thesis die nooit een werkelijkheid geworden zonder een aantal mensen waarvoor dit dankwoord is.

De eerste die ik wil danken is dr. Gijs Jan Brandsma. Ik moest persoonlijk even wennen aan uw manier van begeleiden. U bent meer van het aanzetten tot denken waar en wat beter kan dan van het leveren van uitgebreide en directe feedback hoe. U heeft altijd de tijd genomen voor het doorlezen van mijn voortgang wanneer ik daarom vroeg. Na een van onze vele Zoom-gesprekken had ik altijd weer een duidelijk idee waar ik heen wilde met de thesis zonder dat u mij direct de aanwijzingen gaf. Uw manier van begeleiden en input waar het beter zou kunnen hebben uiteindelijk een tot een beter eindproduct geleid! Daarnaast wil ik dr. Pieter Zwaan danken voor zijn tijd om deze thesis als tweede lezer te beoordelen. Daarnaast wil ik alle respondenten bedanken die de tijd hebben genomen om de enquête in te vullen. Zonder uw antwoorden was deze thesis simpelweg onmogelijk geweest.

Daarnaast zou ik graag Reinier van Lanschot willen bedanken voor de unieke kans die hij mij heeft gegeven bij hem en Volt Europa stage te mogen lopen de afgelopen maanden. Ik heb ontzettend veel geleerd en ben zeer dankbaar en vereerd dat ik meer taken op mij mocht nemen dan vooraf de bedoeling was. Je hebt mij gelukkig ook altijd de ruimte en tijd gegeven aan deze thesis te werken wanneer ik dat echt nodig had. Bovenal heb ik grote bewondering voor jouw vermogen mensen mee te krijgen in een verhaal en je tomeloze inzet voor je idealen en het laten groeien en bloeien van een nieuwe politieke partij!

Als laatste zou ik vooral mijn collega's, vrienden, Rens en mijn ouders willen bedanken voor alle steun die zij mij hebben gegeven tijdens het schrijven van deze scriptie of eigenlijk überhaupt tijdens mijn hele studententijd in voor- en tegenspoed. Ik zal nog wel even *blieve loepe!*

Veel leesplezier,

Thall

Lijst van Figuren en Tabellen

Figuur 1 Taakverdeling volgens Commissie (2007: 14) uit het tweede voortgangsverslag	15
Figuur 2 Q-sort indeling van 27 stellingen in een continuüm van negen kolommen met bijbehorende Q-score	48
Tabel 1 Operationalisatie Neofunctionalisme inclusief vertaling het naar Engels	40
Tabel 2 Operationalisatie Liberaal Intergouvernementalisme inclusief vertaling naar het Engels	43
Tabel 3 Operationalisatie Postfunctionalisme inclusief vertaling naar het Engels	45
Tabel 4 Resultaten Principal Component Analysis	53
Tabel 5 Toetsing van de voorwaarden voor Q-methodologie uit het Methodologisch Kader	55
Tabel 6 Lading van de P-set op de componenten	55
Tabel 7 De opbouw van stellingen van de drie componenten voortkomend uit de varimax- rotatie	57
Tabel 8 Significant onderscheidende stellingen voor component 1	60
Tabel 9 Significant onderscheidende stellingen voor component 2	61
Tabel 10 Significant onderscheidende stellingen voor component 3	62

Inhoudsopgave

Abstract	i
Dankwoord	ii
Lijst van Figuren en Tabellen	iii
Inhoudsopgave.....	iv
1. Inleiding.....	1
1.1 Probleemstelling	2
1.2 Voorbeschouwing Theoretisch Kader.....	4
1.3 Voorbeschouwing Methodologisch Kader.....	6
1.4 Wetenschappelijke Relevantie	6
1.5 Maatschappelijke Relevantie	7
1.6 Leeswijzer.....	9
2. Beleidskader	10
2.1 Internationale soft law grondslag voor het contractenrecht (1980-1989)	10
2.2 Begin van Europees onderzoek (1989-2007)	11
2.3 Resultaten van het onderzoek (2007-2014)	15
2.4 Commissie-Juncker en verder (2014-nu).....	18
2.5 Conclusie: brede ambities, specifieke uitwerking.....	18
3. Theoretisch Kader.....	20
3.1 Neofunctionalisme	20
3.1.1 Oorsprong, Definitie Integratie, Assumpties en Voorwaarden	20
3.1.2 Kernconcept: Spillover	22
3.1.3 Tegenwerkende krachten	24
3.2 Liberaal Intergouvernementalisme	25
3.2.1 Oorsprong, Definitie Integratie, Assumpties en Voorwaarden.....	25
3.2.2 Kernconcept: Nationale Preferenties, Onderhandelen en Delegeren.....	26
3.2.3 Van Liberaal naar Nieuw Intergouvernementalisme	28
3.3 Postfunctionalisme	31
3.3.1 Oorsprong van Postfunctionalisme: Politisering van Europese integratie.....	32
3.3.2 Functionele en gemeenschappelijke schaal en Definitie Integratie.....	33
3.4 Synopsis van drie theorieën	35
4. Methodologisch Kader	36
4.1 Onderzoeksmethode	36
4.2 Onderzoekspopulatie (P-set)	37

4.3 Operationalisatie (Q-set).....	39
4.3.1 Operationalisatie van het Neofunctionalisme	40
4.3.2 Operationalisatie van het Liberaal Intergouvernementalisme	42
4.2.3 Operationalisatie van het Postfunctionalisme	45
4.4 Dataverzameling (Q-sort)	47
4.5 Data-analyse	49
4.6 Methodologische reflectie	51
5. Data-Analyse	53
5.1 Principal Component Analysis	53
5.2 Varimax-rotatie en toetsing voorwaarden Q-methodologie.....	54
5.3 Opbouw van definitieve componenten	55
5.4 Van Component naar Zienswijze.....	56
5.5.1 Zienswijze 1.....	59
5.5.2 Zienswijze 2.....	60
5.5.3 Zienswijze 3	61
5.5.4 Conclusie uit de drie zienswijzen.....	62
6. Conclusie en Discussie	64
6.1 Conclusie.....	64
6.2 Empirische discussie	65
6.3 Theoretische discussie.....	68
Literatuur	70
Bijlagen.....	79
Bijlage 1 – Correlaties componenten.....	79
Bijlage 2 – Componenten met lading van respondenten.....	80

1. Inleiding

“*Vastberaden, de grondslagen te leggen voor een steeds hechter verbond tussen de Europese Volkeren,*” luidt het begin van de eerste zin van de preambule van het Verdrag van Rome dat aan de grondslag lag van het oprichten van de Europese Economische Gemeenschap in 1957. Deze gemeenschap die later de Europese Unie (hierna EU) zal gaan heten, heeft zich in haar geschiedenis ontwikkeld tot een politieke en economische unie *sui generis*: dit verbond tussen Europese staten kent haar gelijke niet (Phelan, 2012). Om dit verbond vorm te geven maakt de EU vooral gebruik van wetgeving als beleidsinstrument om de gezamenlijke doelen te behalen. Zij wordt daarom omschreven als een *regulatory state* ofwel regelgemeenschap (Majone, 1994; 1999). Volgens sommigen is dit de kracht van de EU, omdat de regelgeving ontwikkeld door de EU door grote delen van de wereld wordt overgenomen. Dit kan door de EU en haar lidstaten als geopolitiek machtsmiddel worden ingezet (Bradford, 2020; De Wijk, 2021a; 2021b). Anderen zien EU-wetgeving als een vorm van soft power die op de lange termijn een teken van letterlijke zwakte zal blijken (Cuperus, 2021).

Binnen wet- en regelgeving wordt in de rechtswetenschap doorgaans het onderscheid gemaakt tussen het publiek- en privaatrecht. Het publiekrecht regelt de verhoudingen tussen burgers en de overheid en het privaatrecht regelt de verhoudingen tussen burgers of andere partijen die een rechtsverhouding met elkaar aangaan (De Blois, 2016: 45). De EU maakt echter geen duidelijk onderscheid tussen deze twee vormen van recht. Het reguleren en structureren van verkeer tussen personen en andere partijen is binnen de EU zowel publiekrechtelijk als privaatrechtelijk gecodificeerd (Cherednychenko, 2020). Hierom is het Europees privaatrecht niet te zien als een duidelijk afgeperkt rechtsgebied (Asser & Hartkamp, 2019: 2). Wat de exacte definitie van Europees privaatrecht is, blijft daarom onder juristen een onderwerp van discussie. Waar men echter overeenstemming over heeft bereikt, is dat het Europees privaatrecht dat gedeelte van het nationale privaatrecht is dat is beïnvloed of vervangen door het Europees recht inclusief een aantal soft law documenten. Dergelijke documenten zijn internationale niet-bindende juridische documenten waarin principes zijn opgesteld over hoe privaatrechtelijk verkeer vormgegeven kan worden (Schelhaas, 2021: 56).

Binnen de rechtswetenschap is al een aantal decennia een discussie gaande of de EU moet toewerken naar het invoeren van een Europees Burgerlijk Wetboek (hierna EUBW). In een dergelijk wetboek zal een zeer omvangrijk deel van het privaatrecht gecodificeerd en geharmoniseerd worden. Voor de EU zal dan een kader van gemeenschappelijke regels, normen

en definities gaan gelden voor bijvoorbeeld handel in (on)roerende zaken, het opstellen van contracten, maar ook mogelijk voor bijvoorbeeld een onrechtmatige daad. Europese burgers en andere partijen gaan door de Europese integratie gegenereerde interne markt immers meer en meer interactie met elkaar aan. Dit vraagt volgens voorstanders van een EUBW om structurering op Europees niveau die een grote mate van rechtszekerheid zal opleveren en de transactiekosten zal verlagen. Dit zijn twee van de vele mogelijke voordelen die volgens voorstanders aan een dergelijk EUBW zitten (Schmid, 2012). Een EUBW is daarnaast volgens voorstanders noodzakelijk om de vrede en welvaart die het Europese integratieproject geleverd heeft te kunnen behouden voor de toekomst, omdat de huidige structuur van het Europees privaatrecht de status quo in voldoende mate dient maar niet klaar is voor de toekomst (Collins, 2013).

Niet iedereen ziet echter de voordelen van volledige harmonisatie van het privaatrecht in een EUBW. Een dergelijk wetboek is juist volgens tegenstanders een faux pas, omdat eeuwenoude jurisprudentie en wetsontwikkeling uit een pluriforme Europese samenleving klakkeloos overboord wordt gegooid om plaats te maken voor een wetboek waarvan men niet zeker weet of het überhaupt opgesteld kan worden en kan werken op een dermate grote schaal (Legrand, 1997). Andere tegenstanders zijn sceptisch of dat als men harmonisatie van het privaatrecht op het Europees niveau wil bewerkstelligen een dergelijk wetboek dan de juiste aanpak is (Markesinis, 1997).

Een groep rechtswetenschappers afkomstig uit heel Europa heeft in 2009 in opdracht van de Europese Commissie een *Draft for the Common Frame of Reference* gepresenteerd (hierna DCFR) (Von Bar, Clive & Schulte-Nölke, 2009). Dit document was bedoeld om als mogelijk referentiekader te gaan dienen in de toekomstige ontwikkeling van (delen van) het EU-privaatrecht. Dit DCFR werd met gemengde gevoelens ontvangen. Sommigen spraken over een stukje wetstechnisch vernuft, omdat het de rechtswetenschap was gelukt met gedeelde definities en concepten voor wetgeving te komen op een daarvoor nooit eerder onderzochte schaal en voor praktisch alle privaatrechtelijke gebieden (Eidenmuller et al., 2008). Anderen spraken juist over het DCFR als een wolf in schaapskleren, omdat het document in hun ogen een stille poging was via de achterdeur aan de hand van dit kader een EUBW in te voeren (Jansen & Zimmermann, 2010).

1.1 Probleemstelling

Toenmalig President van de Europese Commissie Jacques Delors sprak in 1985 in zijn speech bij een intergouvernementele conferentie over de toekomst van de Europese integratie in Luxemburg

over het project van de Europese integratie als zijnde een *Unidentified Political Object* (UPO) (CVCE, 2012: 2). De EU is *unidentified*, omdat niemand precies weet wat de EU is buiten haar unieke aard en geen enkele theorie alles over deze organisatie kan verklaren. De EU is *political* in de zin dat zij door bewuste politieke besluiten over de decennia is vormgegeven (Phelan, 2012; Segers, 2017). Deze thesis zal zich richten op het verklaren van deze politieke besluiten met betrekking tot het EUBW. Voor harmonisering van het privaatrecht was een gemeenschappelijk kader, het DCFR, opgesteld dat mogelijk ingevoerd kan of kon gaan worden, maar door politieke keuzes is niets met dit kader gedaan. Niets doen of een plan niet uitvoeren kan immers ook een bewuste politieke keuze voor beleid zijn (McConnell & T' Hart, 2019).

Het benoemen van de EU als een UPO betekent echter niet dat de wetenschap niet heeft geprobeerd om Europese integratie te verklaren. Hiervoor zijn meerdere theorieën ontwikkeld waarvan de drie meest vooraanstaande uit de wetenschappelijke literatuur het Neofunctionalisme, het Liberaal Intergouvernementalisme en het Postfunctionalisme zijn (Hooghe & Marks, 2009; Niemann & Schmitter, 2009; Moravcsik & Schimmelfennig, 2009). Elk van deze theorieën neemt een andere invalshoek om integratie en de genomen politieke besluiten te verklaren. Deze thesis zal deze drie scholen toepassen op de casus van het EUBW om inzicht te verkrijgen in hoe het integratieproces is verlopen.

De probleemstelling van een thesis bestaat uit een doelstelling en een vraagstelling. De doelstelling duidt het precieze doel van de thesis en valt uiteen in een intern en extern doel. Het interne doel is hetgeen dat de thesis aan kennis wil genereren en een extern doel over wat de gegenereerde kennis van de thesis wil verklaren of een bijdrage aan wil leveren.

De doelstelling van deze thesis is als volgt:

Het onderzoeken en verklaren van integratie omtrent het EUBW teneinde inzicht te verkrijgen in het ontstaan van de status quo en een bijdrage te kunnen leveren aan theorieontwikkeling over Europese Integratie.

Om deze doelstelling te behalen dient een centrale vraagstelling te worden beantwoord. De vraagstelling van deze thesis luidt:

Hoe is het integratieproces rondom het EUBW te verklaren?

Om deze vraagstelling te kunnen beantwoorden is deze onderverdeeld in een aantal deelvragen waarvan de som van de antwoorden het antwoord op de hoofdvraag is. De drie deelvragen van deze thesis zijn:

1. *Wat is de historische ontwikkeling rondom het EUBW?*

Deze vraag is louter beschrijvend van aard en wil het ontstaan van de status quo in kaart brengen om vanuit daar naar verklaringen te kunnen kijken.

2. *Welke theorieën bestaan voor het verklaren van Europese integratie?*

Voordat de thesis een antwoord op de hoofdvraag van verklarende aard kan geven, dient een kader te worden opgesteld van theorieën die hiertoe gebruikt kunnen worden.

3. *Hoe verklaren deze theorieën de huidige stand van integratie rondom het EUBW?*

De laatste deelvraag richt zich op het toepassen van het kader als ontwikkeld als antwoord op de tweede deelvraag op de casus van het EUBW.

1.2 Voorbeschouwing Theoretisch Kader

Europese integratie is het proces van politieke en economische integratie van Europese staten tot een meer verenigd geheel (Cini & Pérez-Solórzano Borrágán, 2009: 443). Deze integratie kan zich ook op het gebied van wetgeving voordoen waarin de lidstaten afspreken bepaalde vormen van rechtsverkeer op een gezamenlijke manier vorm te geven (Armstrong, 1998). Deze thesis zal gebruik maken van drie theorieën opgesteld om Europese Integratie te verklaren. Deze theorieën kunnen elk hun eigen licht werpen op een vraagstuk van Europese integratie aan de hand van verschillend bewijs en andere perspectieven.

De eerste integratietheorie is het *Neofunctionalisme*. Deze theorie ziet staten als een verzameling van meerdere groepen van actoren die elk hun belangen willen verwezenlijken. Wanneer groepen binnen of tussen staten geloven dat supranationale instituties dit beter kunnen bewerkstelligen dan nationale instituties zal regionale integratie ontstaan. Deze integratie zal door spillover een zichzelf versterkende werking hebben van het ene terrein naar het andere terrein. In het Neofunctionalisme zijn meerdere vormen van spillover te onderscheiden waardoor verdere integratie vanuit meerdere invalshoeken te verklaren is. De thesis zal het hoofdstuk van Niemann en Schmitter (2009) gebruiken als beginpunt van de theoretische beschrijving. Zij geven een duidelijke samenvatting van het concept van waaruit verder gewerkt kan worden, maar het hoofdstuk omvat ook een beschouwing van de kritiek die te leveren is op het Neofunctionalisme. Het grootste kritiekpunt wordt in deze thesis weggenomen door verklaringen voor stagnatie of spillback in het integratieproces op te nemen in de theorie van het Neofunctionalisme.

De tweede theorie is het *Liberaal Intergouvernementalisme*. Deze theorie ziet integratie en supranationale samenwerking louter als een uitkomst van samenwerking en competitie tussen nationale overheden en als een reactie op wederzijdse afhankelijkheid. Samenwerking gaat op basis van samengevoegde soevereiniteit, maar absoluut niet verder. Deze thesis gebruikt een boekhoofdstuk geschreven door Moravcsik en Schimmelfennig (2009) als startpunt. Dit hoofdstuk geeft een goede introductie in en mogelijke kritiek op het Liberaal Intergouvernementalisme. Het Liberaal Intergouvernementalisme geeft een duidelijk stappenplan voor het analyseren en verklaren van Europese integratie. Om voort te bouwen op de basis van het Liberaal Intergouvernementalisme gebruikt de thesis een artikel geschreven door Bickerton, Hodson en Puetter (2015) waarin zij een aantal hypothesen voor een Nieuw Intergouvernementalisme formuleren dat tracht het Liberaal Intergouvernementalisme aan te passen aan de huidige EU-context.

De derde theorie is het *Postfunctionalisme*. Deze school benadrukt de botsing tussen functionele druk tot integratie en remmende werking van exclusieve identiteit. Dit zijn twee schalen waarop naar een goed balanspunt gezocht dient te worden tijdens een integratieproces. Postfunctionalisme ziet Europese integratie vooral als een conflictueus politiek proces dat ontstaat vanuit incongruente systemen. Europese integratie leidt tot politisering die op haar beurt tot mogelijke paralyse van integratie kan leiden. De theoretisch kader neemt als startpunt het artikel van Hooghe en Marks (2009) waarin zij een eerste omschrijving van het postfunctionalisme geven en werkt vanuit daar naar verdere uitwerking van de theorie en toepassing daarvan.

Deze theorieën zijn duidelijk verschillend van aard en hebben verschillende mechanismen om Europese integratie te verklaren. Een van deze theorieën kan eventueel het beste toepasbaar zijn, omdat deze de grootste verklarende kracht heeft voor deze casus. Door de theorieën te combineren kan echter eventueel een bredere verklarende beschrijving van een fenomeen worden opgesteld. Waar een theorie een zwakte heeft, kan een andere theorie eventueel bijspringen. Een andere mogelijkheid is dat de theorieën mogelijk overlappen en dat dit duidelijk wordt uit de resultaten van deze thesis. Alle drie de theorieën zijn over de jaren uitgebreid om de theorie extra verklarende kracht te geven. Het Neofunctionalisme heeft een aantal verklaringen voor stagnatie in het spilloverproces toegevoegd. Het Liberaal Intergouvernementalisme in zijn originele vorm is aangescherpt met een aantal hypothesen. Het Postfunctionalisme ging in beginsel slechts over politisering maar is door de jaren ook twee schalen gaan gebruiken om integratie te verklaren.

1.3 Voorbeschouwing Methodologisch Kader

In deze thesis zal data verzameld worden om een antwoord te kunnen geven op de derde deelvraag. Voor de eerste en tweede deelvraag zullen documenten van EU-instituten en wetenschappelijke boeken en artikelen gepubliceerd in wetenschappelijke tijdschriften afdoende zijn. Voor deze derde deelvraag zal gebruik worden gemaakt van een Q-methodologie. Q-methodologie maakt het mogelijk om subjectiviteit ten aanzien van stellingen te duiden door respondenten deze te laten sorteren waaruit gedeelde zienswijzen kunnen worden gededuceerd (Minkman & Molenveld, 2020: 1).

De onderzoekseenheden van dit onderzoek zijn de auteurs van het DCFR gecombineerd met andere rechtswetenschappers die mee hebben geschreven aan het boek *Towards a European Civil Code* (Hartkamp et al., 2011; Von Bar, Clive & Schulte-Nölke, 2009). Dit zijn allen rechtswetenschappers die academisch onderzoek hebben gedaan naar de ontwikkeling van het Europees privaatrecht. Deze respondenten hebben veel kennis in pacht over het onderwerp en kunnen met een relatief neutrale blik naar het onderwerp en de politieke ontwikkelingen daarvan kijken. Voor deze thesis zullen de stellingen voor deze Q-methodologie geformuleerd worden op basis van de drie theorieën van integratietheorie opgenomen in het Theoretisch Kader. Door een componentanalyse toe te passen op de verzamelde rangschikkingen van stellingen kunnen combinaties van deze stellingen gevonden worden. Op deze manier kan gekeken worden welke theorie de respondenten het meest herkennen in het EUBW, maar een ook mogelijke combinaties van theorieën gevonden worden. Deze uiteindelijke resultaten kunnen gelegd worden naast het antwoord van de eerste deelvraag om een antwoord op de hoofdvraag te kunnen formuleren. Wanneer een mogelijke combinatie van theorieën gevonden wordt, kan dit bijdragen aan de ontwikkeling van deze theorieën over Europese integratie.

1.4 Wetenschappelijke Relevantie

Deze thesis heeft een dubbelzijdige wetenschappelijke relevantie. Enerzijds omdat de thesis een unieke combinatie van casus en theorie gebruikt. De casus van deze thesis is reeds het onderwerp geweest van een aantal wetenschappelijke papers, maar deze zijn beide van rechtswetenschappelijke aard (De Tavernier & Van der Weide, 2011; Schelhaas, 2021). De rechtswetenschap heeft wel gekeken naar de politieke natuur rond integratie van het Europees privaatrecht, maar dan zonder het EUBW mee te nemen in deze analyse (Caruso, 1997; Comparato, 2012). Uit deze onderzoeken kwam naar voren dat lidstaten alles in werk stellen om het privaatrecht zoveel mogelijk af te schermen van Europese integratie wegens een sterk nationaal

gericht denken binnen dit rechtsdomein. Buiten de rechtswetenschap is ook gekeken naar de ontwikkeling van het Europees privaatrecht door bijvoorbeeld Armstrong (1998) die de wettelijke integratie probeert te verklaren door het Intergouvernementalisme en Neofunctionalisme los van elkaar toe te passen. De conclusie daarvan is dat geen van beide apart een volledige verklaring kunnen geven over wat hij probeert te duiden (ibid.: 172). Burley en Mattli (1993) gebruiken het Neofunctionalisme om wettelijke integratie te verklaren. Recentelijk is door Phelan (2018) een wetenschappelijk paper geschreven over wettelijke integratie en het Liberaal Intergouvernementalisme waarin hij deze blik introduceert op wettelijke integratie. Het Postfunctionalisme is echter nog nooit toegepast op wettelijke integratie noch de casus van deze thesis. Deze thesis combineert alle drie de scholen van integratietheorie op een casus van de rechtswetenschap. Hierdoor kan gekeken worden of een Postfunctionalistische analyse tot nieuwe inzichten kan leiden of dat een combinatie van theorieën juist dominant is en het hiaat in zijn analyse dat Armstrong (1998) benoemt kan wegnemen.

Anderzijds is de gekozen methodologie van deze thesis mogelijk relevant voor de theorieontwikkeling van de theorie over Europese integratie. Sec theoretisch gezien zou iedere theorie zelfstandig toegepast dienen te worden op een casus zoals bijvoorbeeld Armstrong (1998), Burley en Mattli (1993) en Phelan (2018) hebben gedaan op wettelijke integratie in EU-verband. In dat geval zou het EUBW los geanalyseerd dienen te worden met alle drie de theorieën. Elk van deze kan een verschillende verklaringskracht hebben voor deze casus en tot andere inzichten of verklaringen leiden. Uit de Q-methodologie kunnen drie soorten resultaten met verschillende relevantie. De eerste optie is dat een theorie sterk de zienswijze domineert waaruit geconcludeerd kan worden dat deze theorie volgens de respondenten het beste toe te passen is om integratie rondom het EUBW te verklaren. De tweede optie is dat de verschillende theorieën elk te herkennen zijn in een zienswijze. Een conclusie daaruit kan zijn dat de drie theorieën empirisch goed van elkaar te onderscheiden zijn. De laatste optie kan zijn dat in elke zienswijze elementen van verschillende theorieën worden gecombineerd. Dit kan betekenen voor de theorieën dat gedeelten daarvan met elkaar gecombineerd kunnen worden om een grotere verklaringskracht te bereiken zoals Hooghe en Marks (2019: 1128-9) voorstellen. Een andere mogelijkheid is echter dat doordat de theorieën zoveel zijn uitgebreid over de jaren deze deels zijn gaan overlappen.

1.5 Maatschappelijke Relevantie

De maatschappelijke relevantie van deze thesis is dat de discussie over een EUBW zich buiten het zicht van de maatschappij heeft ontwikkeld. Slechts binnen de (rechts)wetenschap heeft deze

discussie plaatsgevonden met argumenten voor en tegen (e.g. Collins, 2013; Eidenmuller et al., 2010; Jansen & Zimmerman, 2009; Legrand, 1997; Markesinis, 1997; Schmid, 2012). Het politieke en publieke debat over Europese integratie van het privaatrecht is daarom door Caruso (1997) omschreven als het ‘missende uitzicht vanuit de kathedraal’: we nemen het voor lief dat de EU privaatrechtelijke wetgeving ontwikkelt, maar hebben daar zelden een publiekelijk (politiek) debat over hoe wij dit exact vorm willen geven. Dit debat kan zeker relevant zijn wanneer men in acht neemt dat een mogelijk EUBW voor elke burger of andere private partij, vallend onder de jurisdictie van de EU, zal gelden en de dagelijkse interacties zal structureren.

Het is daarnaast onduidelijk hoe de (Europese) politiek zelf ten opzichte van harmonisering van het privaatrecht staat. In de meest recentelijke verkiezingen voor het Europees Parlement in 2019 hadden de meeste Europese politieke families slechts kleine passages opgenomen in de verkiezingsprogramma's over hoe zij het privaatrecht vorm willen geven. De Europese Christendemocraten, *de Europese Volkspartij* (2019: 7), stelden slechts dat wetgeving met betrekking tot het familierecht in de handen van de lidstaten dient te blijven. De liberale familie *ALDE* (2018) en de sociaaldemocraten *PES* (2019), de *Groenen* (2019) en de linkse *GUE/NGL* noemen het privaatrecht niet expliciet in hun manifestos. De *Europese Conservatieven en Hervormers* (2021) zijn ambivalent: zij willen barrières in het verkeer tussen personen uit verschillende lidstaten verminderen maar willen dit doen door juist regelgeving af te schaffen en zorgen dat dezelfde regelgeving voor de gehele EU geldt. De rechts-populistische familie *Identity and Democracy* (2019) is tegen iedere verdere vorm van Europese integratie en daarom dus ook tegen harmonisering van het privaatrecht.

Een van de grote projecten voor de EU de komende tijd is de zogenaamde *Green Deal*. In dit project wil de Commissie (2019: 7-9) op Europese schaal de energietransitie gaan vormgeven door deels over te gaan naar een circulaire economie. Deze nieuwe economie gaat uit van een ander model van eigendomsrecht, omdat wanneer een persoon een product van een ander koopt dit niet automatisch een overdracht van eigendom betekent. Mogelijk zal daarom een Europese structurering en harmonisering van het eigendoms- en goederenrecht nodig zijn (Ballardini, Kaisto, Similä, 2021). Dit zijn twee grote terreinen van het privaatrecht. Europeanisering hiervan gaat echter tegen de intenties van de huidige verdragen in. Artikel 345 van het *Verdrag betreffende de Werking van de Europese Unie* (VWEU) stelt dat de Unie het regelen van het eigendomsrecht in de lidstaten onverlet laat. De inhoud van dit artikel is in meerdere varianten sinds de Schuman-verklaring van 1950 onderdeel van de verdragen geweest en is dus bewust iedere keer in de verdragen gelaten (Akkermans & Raemakers, 2010). Dit wijst dus weer op een bewuste politieke

keuze die nu mogelijk herzien moet worden. Dit wijst op een mogelijke politieke patstelling die om een maatschappelijk debat vraagt.

1.6 Leeswijzer

Dit gedeelte van de inleiding zal het vervolg van deze thesis opsommen. In het tweede hoofdstuk van deze thesis zal antwoord gegeven worden op deelvraag 1 van de thesis door een beschrijvend beleidskader te schetsen van hoe de status quo historisch is ontstaan. In het theoretisch kader in hoofdstuk drie zullen de theorieën van het Neofunctionalisme, Liberaal Intergouvernementalisme en Postfunctionalisme worden uiteengezet om een antwoord te geven op de tweede deelvraag. In hoofdstuk vier is een beschrijving en verklaring van de toegepaste methodologie opgenomen. Dit hoofdstuk zal ook een reflectie op de validiteit en betrouwbaarheid van de gekozen methode bevatten. Hoofdstuk vijf bevat de resultaten van de analyse om antwoord te kunnen geven op de derde deelvraag. In hoofdstuk zes wordt in de conclusie antwoord gegeven op de hoofdvraag in combinatie met een discussie van en reflectie op de theorie en resultaten.

2. Beleidskader

Het doel van dit beleidskader is het in kaart brengen en beschrijven van hoe het huidige beleid is vormgegeven en integratie heeft plaatsgevonden met betrekking tot het EUBW en diens voorgeschiedenis. Om deze geschiedenis te duiden, wordt een chronologische beschrijving gegeven van de belangrijkste documenten afkomstig van betrokken partijen. Wanneer in dit beleidskader over een EU-institutie wordt gesproken, wordt de institutie als een geheel gezien. Een resolutie aangenomen door een meerderheid van het Europees Parlement is daarna bijvoorbeeld het standpunt van het gehele Parlement.

2.1 Internationale soft law grondslag voor het contractenrecht (1980-1989)

De eerste poging tot harmonisatie op internationale schaal van het privaatrecht is gewaagd in 1980 onder de vlag van de Verenigde Naties in het Weens Koopverdrag (ook wel de *UN Convention for the International Sale of Goods*). Dit verdrag diende als een kickstart voor onderzoek naar de harmonisatie van het contractenrecht dat op dat moment werd gezien als de grootste barrière in internationale handel (Schelhaas, 2021: 576). Uit dit verdrag en het onderzoek dat daarop volgde komen twee soft law documenten voort: de *UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts* (hierna PICC) opgesteld in 1984 en de *Principles of European Contract Law* (hierna PECL) waaraan het werk in 1982 onder leiding van hoogleraar Ole Lando begon. Deze twee soft law principes bestaan beide nog steeds en zijn nog immer in gebruik. Zo is van de PICC in 2016 de laatste editie uitgekomen en kent de PECL tegenwoordig drie delen waarvan de laatste twee in 1998 zijn herijkt en het derde deel in 2002 is toegevoegd. Het grote verschil tussen de twee documenten is dat de PICC is opgesteld in opdracht van een internationale organisatie (UNIDROIT), terwijl de PECL op eigen initiatief is ontwikkeld door een aantal rechtswetenschappers.

In de preambule van de PICC is expliciet vermeld dat het principes zijn die op vrijwillige basis kunnen worden gebruikt tussen partijen die graag aan de hand van een bepaalde mate van rechtsprincipes hun verkeer structureren (UNIDROIT, 2016: 1). In de preambule verwijzen de auteurs daarvoor naar de *lex mercatoria*. Dit is het gewoonterecht dat gold tussen handelaren in de Middeleeuwen (Berman & Kaufman, 1978: 225). De PICC is in die zin een niet-bindende codificering van regels die altijd ongeveer gegolden hebben in de internationale contracten. De auteurs van de PICC benoemen echter wel dat het document dat zij hebben opgesteld ook mogelijk de basis kan zijn voor nationale of zelfs internationale wetgeving (UNIDROIT, 2016: 1). Dit geldt

ook voor de PECL waarvan artikel 1:101 lid 1 luidt dat deze principes zijn ontwikkeld om toegepast te worden als algemene regels van contractenrecht in de Europese Gemeenschappen.

2.2 Begin van Europees onderzoek (1989-2007)

In de Europese en internationale samenwerkingsverbanden was de focus vooral gericht op harmonisatie van het contractenrecht. Volledige harmonisatie van het privaatrecht was niet iets dat hoog op de politieke noch rechtswetenschappelijke agenda stond. In 1989 dienen Europarlementariërs Gazis en Mavros van de Sociaaldemocraten een resolutie in waarin zij oproepen tot een Europese harmonisatie van het privaatrecht die door een meerderheid van het Parlement wordt aangenomen. In de resolutie stelt het Parlement dat slechts op sommige kleine stukjes van het privaatrecht harmonisatie al gelukt is. Harmonisatie is volgens het Parlement noodzakelijk in een interne markt zonder echte grenzen. De toenmalige context van de Europese Akte maakte volgens de resolutie een dergelijk kader mogelijk. Op welk gedeelte van dat verdrag de resolutie zich precies op baseert is echter niet vermeld. De resolutie vraagt aan de Commissie om een begin te maken met voorbereidende werkzaamheden voor mogelijke wetgeving hiertoe en dat overleg tussen de lidstaten in de Raad voor de Europese Unie over deze harmonisatie begint. Deze voorbereidende werkzaamheden kunnen worden ondersteund door een aantal onderzoekscentra die reeds aanwezig zijn zowel binnen als buiten de EU en hoeven dus in de ogen van het Parlement niet speciaal hiertoe worden opgericht (PbEU, 1989: 400-1).

In 1994 neemt het Parlement nogmaals een resolutie aan waarin zij vraagt om een onderzoek of vergaande harmonisatie van privaatrecht in EU-verband een optie is. De strekking van de resolutie is wederom dat kleine stappen gezet zijn, maar echt onderzoek naar harmonisatie waar zij in 1989 om vroeg nog niet is gestart. Het Parlement wijst in deze resolutie de Commissie op haar inertie op dit gebied. De resolutie verzoekt nogmaals om werkzaamheden te starten en een commissie van deskundigen op het gebied van privaatrecht in het leven te roepen of aan te schrijven. Deze commissie van geleerden kan dan onderzoeken of harmonisatie op lange termijn een optie kan zijn. In de resolutie komt ook naam van de Commissie-Lando voor die op dat moment werken aan de PECL. Het Parlement wil dat de EU deze commissie ondersteunt in haar werkzaamheden. Daarnaast is het Parlement van mening dat de EU ook in organisaties als de UNIDROIT meer harmonisering van het privaatrecht zou kunnen agenderen (PbEU, 1994: 518-9).

Echte opvolging van de Parlement-resoluties uit 1989 en 1994 volgt niet totdat in 1999 de Europese Raad in het Finse Tampere besluit te willen onderzoeken of mogelijk verdere harmonisatie van het privaatrecht een optie kan zijn om interne handel te verbeteren. De Raad (1999: 7) concludeert na haar vergadering dat mogelijke harmonisatie noodzakelijk is om de

interne markt verder vorm te geven met name om de interactie tussen burgers en andere private partijen onderling beter te reguleren en faciliteren. De Raad ziet echter af van directe concretisering van mogelijk verder beleid, volkenrechtelijke onderbouwing op basis van de verdragen voor deze verdere harmonisering of opdrachten aan de Commissie of andere organisaties.

In reactie op al het voorgaande komt de Europese Commissie in 2001 met een mededeling aan de EU-instituten over het mogelijk harmoniseren van het contractenrecht. Zij wil graag met dit rechtsgebied van het privaatrecht beginnen, omdat zij dit als een goed startpunt ziet om op door te bouwen om zo aan de resoluties en conclusies van het Parlement en de Raad recht te doen. De Commissie wil inhaken op twee recentelijke drafts voor contractenrecht opgesteld door de Commissie-Lando (PECL) en de Pavia Groep (een werkgroep van de academie voor Europese privaataadvocaten). Daarnaast wil de Commissie kijken of het vooral gefragmenteerde karakter van de bestaande richtlijnen beter vormgegeven kan worden. De Commissie (2001: 9) wil daarnaast in kaart brengen of harmonisatie zoals de resoluties vragen überhaupt noodzakelijk is. Zij wijst op de bevoegdheid van Europese instellingen om (op basis van art. 95 van het Verdrag betreffende de oprichting van de Europese Gemeenschap (red.)) wetgeving te ontwikkelen ter bevordering van de werking van de interne markt. De Commissie wil echter wel weten of harmonisatie van het contractenrecht deze werking bevordert voordat zij overgaat tot het voorstellen voor bindende wetgeving.

In de mededeling stelt de Commissie (2001: 12-8) stelt een viertal opties op voor mogelijke harmonisatie in de toekomst. De eerste optie is een soft law benadering waarin het aan de markt wordt overgelaten hoe contracten op Europees niveau vormgegeven dienen te worden. De tweede optie is een niet-bindend kader dat door de EU wordt uitgebracht. De derde optie is het herzien van de bestaande wetgeving. De laatste optie is een bindend kader op te stellen. De Commissie (2001: 20) sluit de mededeling af met de conclusie zich vooral te focussen op het in leven brengen van een debat waardoor mogelijke problemen voor elke optie goed naar voren komen en toekomstige wetgeving in samenwerking kan worden geformuleerd.

Op 15 November 2001 neemt het Parlement een resolutie aan waarin een afweging staat over de noodzaak en gevoeligheid van de mogelijke harmonisatie. Het Parlement ziet dat dergelijke harmonisatie een politiek beladen en gevoelig thema is, maar dat de nood tot het vormen van de interne markt wet breekt (PbEU, 2002: 538). Het Parlement doet een oproep aan de Commissie om artikel 95 van het Verdrag te gebruiken als rechtvaardigingsgrond voor harmonisatie. Het Parlement stelt dat de nationale, internationale en Europese regels coherenter

moeten zijn en is teleurgesteld in de beperkte blik van de Commissie op het contractenrecht (Ibid.: 538-9). Het Parlement wil dat de Commissie haar blik verruimt en dat voor eind 2002 een Europees rechtsinstituut wordt opgericht om onderzoek te doen en wil volledig inspraak bij het ontwikkelen van toekomstige privaatswetgeving (Ibid: 542).

Op basis van 181 reacties afkomstig van overheden, het bedrijfsleven, consumentenorganisaties, juristen en academici komt de Commissie in 2003 met een actieplan waarin drie mogelijke vervolgstappen zijn opgenomen. Deze opties zijn zowel niet-regulerend als regulerend van aard. De eerste optie is het opstellen van een gezamenlijk kader van bindende basisbeginselen die voor de gemeenschap zullen gelden. De tweede optie is het opstellen van een aantal combinaties van algemene voorwaarden van bindende aard. De laatste optie is een instrument dat facultatief gekozen kan worden door partijen die een contract aangaan dat grensoverschrijdend is. De voorkeur van de Commissie ligt bij het verbeteren van het huidige recht door inconsistenties weg te nemen door de tweede optie te kiezen. De Commissie is echter wel van mening dat alle drie de stappen verder onderzocht dienen te worden. In het actieplan worden ook een aantal barrières van de huidige wetgeving gedefinieerd waarop basis van het EG-verdrag mogelijk een wettelijk antwoord kan worden geformuleerd in de vorm van bindende wetgeving. De Commissie wil echter geen standpunt in nemen of deze barrières dit wel of niet rechtvaardigen.

Wederom vraagt de Commissie (2003: 5) om een reactie vanuit alle sectoren om het debat over harmonisatie van privaatrecht te stimuleren en met suggesties te komen. Het Parlement neemt op 2 september 2003 een resolutie aan waarin zij laat zien dat zij de beslissing van de Commissie om een gemeenschappelijk kader wel te onderzoeken toejuicht, maar wel om een concreet schema over hoe dit allemaal uitgewerkt gaat worden in de toekomst. Het Parlement ziet het liefst voor eind 2006 het gemeenschappelijk referentiekader dat is opgesteld (PbEU, 2004: 95).

Het actieplan van de Commissie van 2003 mondt in 2004 uit tot een mededeling van de Commissie genaamd *'The way forward'*. In dit stuk zijn met name de opties voor een gemeenschappelijk referentiekader verder uitgewerkt. In deze mededeling beschouwt de Commissie (2004: 6) dit referentiekader wel als een niet-bindend instrument. Het meest opvallende van de mededeling is echter wel de volgende zin:

"..., wenst de Commissie te benadrukken dat het niet haar bedoeling is om een "Europees burgerlijk wetboek" voor te stellen waarin het verbintenissenrecht van de lidstaten wordt geharmoniseerd." (Europese Commissie, 2004: 10).

De Commissie (2004: 16-8) maakt een mogelijke opzet voor het gemeenschappelijke kader door te duiden uit welke drie onderdelen dit in haar ogen ten minste zou moeten bestaan. Het eerste gedeelte zijn fundamentele beginselen van het contractenrecht die in het tweede gedeelte worden aangevuld met de definities van de belangrijkste juridische begrippen. Deze twee zijn nodig om het derde gedeelte, modelregels als referentiekader, vorm te kunnen geven. De Commissie (2004: 10) stelt een drie jaar durend onderzoek in dat dit kader moet voorbereiden en vormgeven.

In 2005 zal het *CoPECL Joint Network on European Private Law, Network of Excellence* bestaande uit verschillende studiegroepen aan dit onderzoek beginnen. De meest vooraanstaande van deze groepen zijn de *Study Group on a European Civil Code* (hierna Study Group) onder leiding van de Christian von Bar en de *Research Group on EC Private Law* onder leiding van Hans Schulte-Nölke (hierna Research Group). De Study Group zal zich richten op de verschillende gebieden van het privaatrecht en zal werken aan meerdere deeltitels met een uitwerking van een gemeenschappelijk kader voor al deze rechtsgebieden. De Research Group zal zich vooral richten op het aanpassen van bestaande regelgeving (Europese Commissie, 2004).

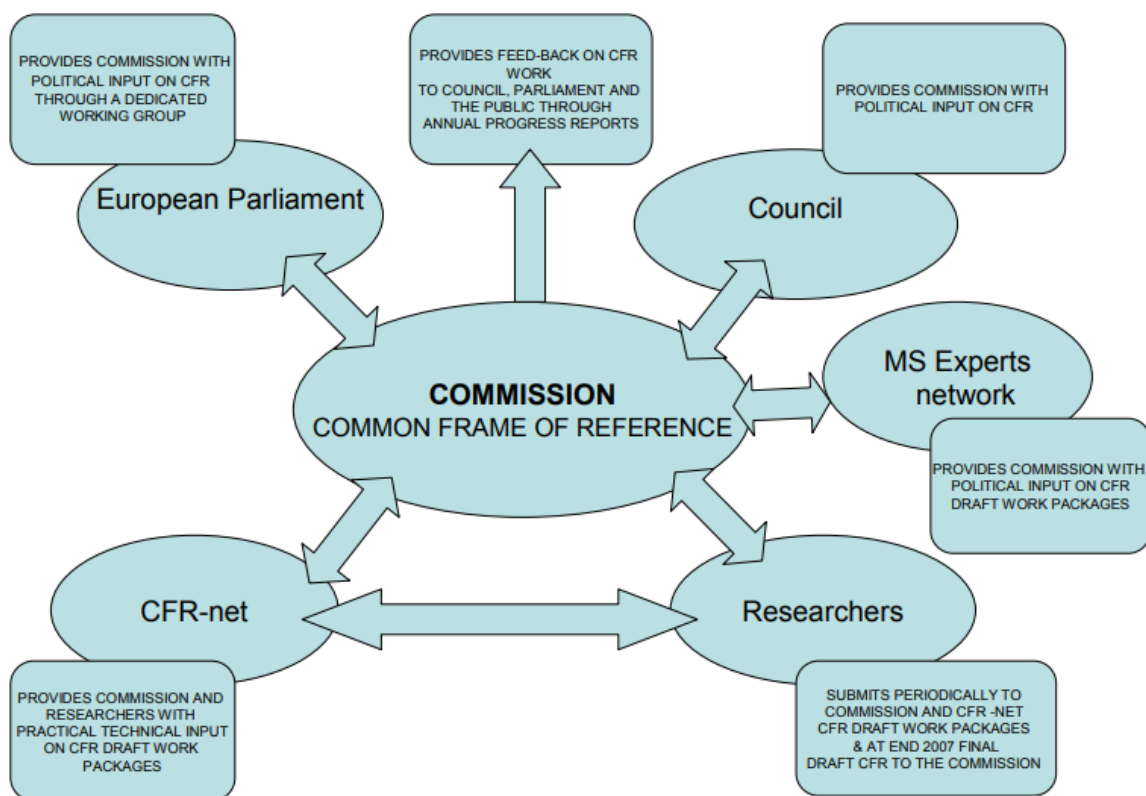
In september van datzelfde jaar komt de Commissie (2005) met een voortgangsverslag waarin zij uitlegt hoe zij te werk is gegaan met de gekregen opdracht vanuit de andere EU-instituties. De institutie komt met een aantal kwesties die naar voren zijn gekomen in de voorbereidingsfase. Op dat moment zit het proces zelf nog in de diagnosefase waarin men kijkt naar waar mogelijk aanpassingen van het bestaande acquis nodig zijn. De Raad van Ministers (2005: 19-21) reageert positief op deze voortgangsrapportage en wil net als het Parlement van de Commissie een duidelijke planning voor de toekomst en wil op de hoogte van ontwikkelingen blijven. De Raad is echter wel blij met de in 2004 expliciet vermelde garantie van de Commissie om geen EUBW voor te stellen.

In maart van 2006 herhaalt het Parlement in een resolutie haar wens om op de hoogte gehouden te worden door de Commissie over de voortgang van de lopende projecten en komt met een aantal adviezen en standpunten ten aanzien van een aantal juridische kwesties die mogelijk spelen rondom een gemeenschappelijk kader. Zij voegt wel toe dat zij inziet dat dergelijke harmonisatie in een mogelijk gezamenlijk wetboek een politiek besluit is dat ook vraagt om politieke input en zorgvuldig werk van de Commissie (PbEU, 2006: 109-12).

In 2007 komt de Commissie met een tweede voortgangsverslag over de ontwikkelingen van het werk van de onderzoeksgroepen waarin zij wederom benadrukt dat het product in hun ogen dient te kijken naar een herijking van het bestaande contractenrecht van de EU. De

Commissie komt ook in dit document met een mogelijke institutionele verdeling van taken voor het verdere verloop van het proces weergegeven in figuur 1. Opvallend is dat geen lijn tussen het Parlement en Raad is getekend die volgens de normale wetgevende procedure wel noodzakelijk is om tussen te twee instituties overeenstemming te bereiken over een voorstel van de Commissie. Een conclusie die de Commissie (2007: 11) trekt is dat het ontwikkelen van het gemeenschappelijke frame voor het contractenrecht iets voor de lange termijn is en dat de scope niet gericht is op het harmoniseren van Europees privaatrecht op een grote schaal in een mogelijk EUBW.

Figuur 1 Taakverdeling volgens Commissie (2007: 14) uit het tweede voortgangsverslag

2.3 Resultaten van het onderzoek (2007-2014)

Eind 2007 bieden de onderzoeksgroepen het eerste academisch ontwerp voor een *Draft for a Common Frame of Reference* (DCFR) aan aan de Commissie. Het Parlement neemt daarom een nieuwe resolutie in 2008 aan waarin zij aan de Commissie vraagt een plan te presenteren hoe de Commissie van plan is aan de slag te gaan met het uiteindelijke definitieve document (PbEU,

2009: 31-2). In een inleiding voor een uitgave van het academische blad *European Review of Contract Law* schrijft verantwoordelijk Europees Commissaris voor Consumentenbescherming Meglena Kuneva (2007: 244) dat zij ziet dat het DCFR een langetermijnproject is en dat de focus van de Commissie echt ligt op het contractenrecht. Hierin echoot zij dus het Commissie-standpunt van eerder dit jaar naar de juridisch-academische wereld. De Commissie zal vooral datgene van het DCFR gebruiken dat zij als noodzakelijk ziet om bestaande wetgevende doelen te behalen (Kuneva, 2007: 243).

In 2008 komt de Commissie met een definitief wetgevingsvoorstel voor een richtlijn voor consumentenrechten. De richtlijn richt zich op het vervangen van een viertal bestaande richtlijnen en volgens artikel 4 van de richtlijn uitgaat van een volledige harmonisatie van consumentenrecht op EU-niveau die volgens de Commissie (2008: 13) noodzakelijk is. Als rechtvaardigingsgrond voor de richtlijn gebruikt de Commissie (2008: 7) artikel 95 van het Verdrag als grondslag dat elke vorm van wetgeving die de interne markt versterkt rechtvaardigt. Dit is hetzelfde verdragsartikel als door het Parlement en Commissie zelf naar is verwezen in eerdere documenten. In het eerste academische ontwerp van de DCFR besteden de auteurs daarvan aandacht aan hoe dit contractenrecht op Europees niveau kan worden vormgegeven, maar het voorstel van de Commissie refereert niet een keer naar dit ontwerp. In 2011 wordt de uiteindelijke harmonisering richtlijn voor het consumentenrecht aangenomen door de Raad en Parlement waarin slechts twee bestaande richtlijnen uiteindelijk samen werden gebracht en een aantal richtlijnen worden ingetrokken. De totale harmonisatie die de Commissie voor ogen had wordt niet bereikt in de uiteindelijke richtlijn 2011/83/EU, omdat sommige lidstaten van mening waren dat de bescherming te ver ging en andere lidstaten juist vonden dat de bescherming te veel afnam door harmonisering (PbEU, 2011).

In 2009 presenteren de twee onderzoeksgroepen de volledige versie van de DCFR (Von Bar, Clive & Schulte-Nölke, 2009). In dit werk zijn principes voor het contractenrecht opgenomen zoals verzocht door de Commissie opgenomen. Daarnaast zijn ook andere deelstudies naar andere rechtsgebieden uitgevoerd door de Study Group opgenomen en de mogelijke aanpassingen aan de bestaande EU-wetgeving voorgesteld door de Research Group. De studiegroepen zijn verder gegaan dan de opdracht die zij in eerste instantie kreeg van de Commissie. De inhoud van het DCFR bestaat uit drie delen: de principes, modelregels en definities. De principes zijn de algemene grondslagen dienend als basis voor de rest van het boek. De modelregels geven een inzicht hoe mogelijke wetgeving voor verschillende onderdelen van het privaatrecht op Europese wijze vormgegeven kunnen worden. De definities geven een beschrijving van bepaalde belangrijke

privaatrechtelijke begrippen om hier een lijn in te trekken in het kader. Deze structuur van het document komt dus goed overeen met de structuur voorgesteld door de Commissie in 2004 zij het in een andere volgorde en dat de beginselen nu principes genoemd worden.

De schrijvers van het DCFR zelf hadden drie doelen voor het opgestelde document op oog. Het eerste doel was dat het document daadwerkelijk een model zou zijn voor een Common Frame of Reference dat overgenomen zou worden door de EU-instituten in het ontwikkelen van toekomstig privaatrecht. Het tweede doel van het DCFR was het vergroten van (academische) kennis over het privaatrecht van alle Europese jurisdicties. Het laatste doel was het kunnen dienen als een mogelijke inspiratiebron in de toekomst voor het leveren van oplossingen bij juridische kwesties (Von Bar, Clive & Schulte-Nölke, 2009: 6-8). Net als in de PICC en CEPL ontwikkeld in de jaren 90 maken de academici wederom duidelijk dat het werk in hen ogen geschikt is voor uiteindelijke codificering.

Later dat jaar in 2009 komt de Europese Raad met een *“Programma van Stockholm”*. In dit programma is opgenomen hoe de EU een open en veilig Europa vorm dient te geven dat ten dienste staat en ter bescherming staat van de burger. Het programma behandelt hiervoor de mogelijke voordelen van een Europese justitiële ruimte voor de burger. De Raad is van mening dat hier dat een gemeenschappelijk referentiekader voor het contractenrecht noodzakelijk is. Dit kader dient te bestaan uit een niet-bindend geheel bestaande uit beginselen, definities en modelvoorschriften. Hierin is wederom de structuur als voorgesteld door de Commissie (2004) en de vormgeving van het DCFR (Von Bar, Clive & Schulte-Nölke, 2009) te herkennen. De Raad verzoekt de Commissie dan ook om een voorstel voor een dergelijk referentiekader in te dienen. Daarnaast wil de Raad ook kijken of verdere harmonisering op andere gebieden van privaatrecht noodzakelijk is. De financiële crisis waar de EU zich op dat moment in bevindt is daarvoor volgens de Raad bewijs dat het noodzakelijk is onderzoek daartoe te verrichten (PbEU, 2010a).

In april 2010 wordt daarom nogmaals door de Commissie een deskundigengroep in het leven geroepen om haar te helpen in het voorbereiden van een gemeenschappelijk referentiekader voor het contractenrecht (PbEU, 2010b). Daarnaast presenteert de Commissie een groenboek waarin zij nogmaals de intentie uitspreekt aan contractenrecht te willen werken door een zevental toekomstige opties op te sommen waaronder een gemeenschappelijk kader zoals de Raad in 2009 vroeg (PbEU, 2010b). Uiteindelijk kiest de Commissie (2010: 10a) voor het ontwikkelen van een optioneel instrument genaamd het *Gemeenschappelijk Europees Kooprecht*.

2.4 Commissie-Juncker en verder (2014-nu)

Met de komst van de Commissie onder leiding van Jean-Claude Juncker in 2014 wordt echter meteen besloten niet door te gaan met het ontwikkelen van het Gemeenschappelijk Europees Kooprecht, omdat men in algemene zin zich meer wilde gaan richten op onlinehandel en een digitale interne markt (Commissie, 2014a: 12). De Commissie (2014b: 1) noemt in haar uitleg van dit besluit expliciet argumenten met betrekking tot subsidiariteit. In haar ogen zitten burgers en andere private partijen niet te wachten op Europese harmonisering van privaatrecht en is het nationale niveau waar dit het beste georganiseerd kan worden.

Vanaf de Commissie-Juncker tot nu heeft de Commissie zich vooral gericht op het ontwikkelen van voorstellen om de digitale infrastructuur te coördineren aan de hand van een strategie die zichzelf richt op een digitaal eengemaakte markt die resulteert in een tweetal richtlijnen die beide in 2019 EU-wetgeving zijn geworden (Commissie, 2015a; PbEU, 2019a: 1-27; 28-48). In 2018 is de Commissie tevens van mening dat meer in Europees verband moet worden nagedacht over het verbeteren van de positie van de consument op onlinesites waar een voorstel voor een richtlijn voor het tegengaan van oneerlijke handelspraktijken uit voortkomt. In 2019 wordt in Europees verband een verordening aangenomen die zich richt op het verbeteren van de transparantie en voorwaarden voor zakelijke klanten van onlinetussenhandelsdiensten (PbEU, 2019b: 57-79). Voor al deze wetgeving is als rechtvaardigingsgronde artikel 114 van het *Verdrag betreffende de Werking van de Europese Unie gebruikt* (Europese Commissie, 2015b: 5-6; 2015c: 6-7; 2018:4). Dit is de nieuwe plek in het VWEU voor wat in de voorgaande verdragen artikel 95 was.

2.5 Conclusie: brede ambities, specifieke uitwerking

Een analyse van de beleidsgeschiedenis laat zien dat de harmonisering van het privaatrecht begon met soft law gericht op contractenrecht in internationaal verband in de UNIDROIT en op basis van een onderzoeksproject van CEPL. Binnen de EU kwamen de eerste resoluties van het Parlement over harmonisering van het privaatrecht eind jaren 80. Meerdere resoluties zijn door het Parlement aangenomen waarin zij aan de Commissie blijft vragen dit te onderzoeken of dit mogelijk is. De Commissie doet dit maar kiest iedere keer duidelijk voor een afgekaderd deel van het privaatrecht: het contractenrecht. Binnen dit gebied is de Commissie voorstander van een niet-bindend gemeenschappelijk kader en expliciet tegenstander van een EUBW. De Raad van de Europese Unie is blij met deze koers ingezet door de Commissie, maar benoemt meermaals het nut van het onderzoeken van mogelijke harmonisering.

Rechtswetenschappers ontwikkelen een dergelijk kader voor de Commissie in de vorm van het DCFR, maar dit blijft op de plank liggen. Het DCFR zelf gaat echter verder dan de opdracht en kan ook voor andere gebieden van het privaatrecht gebruikt worden. De Commissie komt uiteindelijk met een initiatief voor gemeenschappelijk kooprecht, maar dit zal nooit werkelijkheid worden omdat zij het initiatief daarvoor zelf intrekt. EU-regelgeving gaat zich uiteindelijk meer richten op nieuwe onderwerpen voor harmonisering van privaatrecht in het digitale domein. Hier kiest de EU voor richtlijnen en zelfs voor een verordening wat het meest harmoniserende wetgevingsinstrument is.

3. Theoretisch Kader

Dit hoofdstuk van de thesis bevat een beschrijving van een drietal theorieën die Europese integratie trachten te verklaren. De eerste school is het Neofunctionalisme die haar oorsprong kent in de analyse van de eerste vormen van Europese integratie na de Tweede Wereldoorlog. De tweede school is het Liberaal Intergouvernementalisme dat als kritiek op het Neofunctionalisme op kwam. De laatste theorie is het Postfunctionalisme dat stelt dat de basisassumpties waarop het Neofunctionalisme en het Liberaal Intergouvernementalisme zijn gebaseerd niet kloppen en daarom op een geheel andere manier Europese integratie wil verklaren. Het hoofdstuk zal eindigen met een korte synopsis om de verschillen tussen de theorieën te duiden.

3.1 Neofunctionalisme

Het Neofunctionalisme wordt behandeld aan de hand van haar theoretische oorsprong en de onderliggende assumpties en voorwaarden van de theorie. Vervolgens gaat dit gedeelte van het theoretisch kader in op spillover, het kernconcept van het Neofunctionalisme, en de verschillende vormen daarvan. Het kader eindigt met het toevoegen van een aantal vormen van negatieve integratie binnen het Neofunctionalistisch framework om het grootste kritiekpunt op de theorie proberen weg te nemen.

3.1.1 Oorsprong, Definitie Integratie, Assumpties en Voorwaarden

Het Neofunctionalisme bouwt voort op het gedachtegoed van een theorie over internationale betrekkingen genaamd het Functionalisme. Het Functionalisme stelt dat een internationale organisatie wordt opgericht teneinde het dienen van een onderling gedeeld doel. David Mitrany (1948), een van de grondleggers van het Functionalisme, stelde dat het onvermijdelijk is voor het bereiken van bepaalde gedeelde doelen soevereiniteit samen te voegen in een supranationale organisatie. Het Functionalisme stelt dat het vooraf gestelde doel de vorm en reikwijdte van deze nieuwe organisatie bepalen (Niemann & Schmitter, 2009: 46). Het Functionalisme lag ook aan de grondslag van het oprichten van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal. Jean Monnet, een van de grondleggers van de Europese integratie, was van mening dat Europese landen op bepaalde strategische doelen moesten gaan samenwerken. Monnet wilde via deze weg uiteindelijk op de lange termijn zijn doel, een federaal Europa, behalen (Anta, 2020).

Dit gedachtegoed van Monnet komt goed overeen met de algemene these van het Neofunctionalisme. Het Neofunctionalisme gaat verder dan het Functionalisme in haar theorie over het verklaren van internationale organisaties door te stellen dat deze nieuwe organisaties

hun eigen leven gaan leiden en zichzelf verder zullen uitbouwen. Integratie eindigt niet bij het functioneel oprichten van een internationale organisatie. Rondom deze functioneel opgerichte organisaties gaan zich allerlei groepen met een zekere vorm van geaggregeerd belang verzamelen die een steeds grotere rol in en rondom de organisatie gaan spelen waardoor de grootte en scope van de organisatie automatisch toenemen (Niemann & Schmitter, 2009: 46).

Ernst Haas (1958) is een van de grondleggers van het Neofunctionalisme door de oprichting van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal te analyseren. Hij definieert integratie als een proces waarin politieke actoren uit meerdere aparte nationale settings worden overgehaald tot het overhevelen van hun loyaliteiten, verwachtingen en politieke activiteiten naar een nieuw centrum dat vanaf dan jurisdictie heeft over deze nationale settings (Haas, 1958: 16). Een andere grondlegger van het Neofunctionalisme Leon Lindberg (1963) bestudeerde niet de EGKS, maar de oprichting van de Europese Economische Gemeenschap die de EGKS opvolgde. Hij is het eens met Haas (1958) dat integratie een proces is, maar hij verschilt met Haas van mening dat de loyaliteit van de natiestaten niet per definitie mee verschuift bij integratie naar een supranationaal niveau (Niemann & Schmitter, 2009: 47).

Het Neofunctionalisme neemt ten aanzien van deze integratie een aantal assumpties. De eerste assumptie is dat integratie een proces is beginnend met een doel dat vraagt om een bepaalde vorm van nieuwe supranationale institutie, maar zonder het vastleggen van een specifiek einddoel (Niemann & Schmitter, 2009: 47; Tranholm-Mikkelsen, 1991: 4). De tweede assumptie is dat dit proces voor alle vormen van internationale integratie geldt: het is een alom verklarende theorie. De derde assumptie van het Neofunctionalisme is dat de theorie pluralistisch van aard is: in het integratieproces spelen meer actoren dan slechts staten een rol. Verschillende actoren nemen deel aan het integratieproces en wie dit zijn is situatieafhankelijk. De vierde assumptie is dat de ontstane internationale organisatie en haar integratiedynamiek slechts draait om elites die de belangengroepen vertegenwoordigen. Haas (1958) richt zich in zijn theorie vooral op non-gouvernementele elites, terwijl Lindberg (1963) zijn pijlen richt op overheidselites die deelnamen aan het integratieproces. De mening van de bevolking speelt nauwelijks een rol in het integratieproces (Niemann & Schmitter, 2009: 47-8).

Naast deze assumpties zijn voor dit integratieproces een aantal voorwaarden noodzakelijk. De eerste voorwaarde is dat iedereen die aan het integratieproces deelneemt rationeel handelt en op basis van eigen belang, maar dat actoren wel een lerend vermogen hebben en hun belangen aan kunnen passen. Integratie wordt daar bewerkstelligd door elites op basis van herkende gedeelde belangen en doelen. Deze integratie kan zorgen voor een andere

invalshoek op andere problemen. Motieven en belangen van elites betrokken bij integratie zijn dus niet constant en worden niet louter op nationaal niveau gevormd (Haas, 1970: 627). De tweede voorwaarde is dat een internationale organisatie een eigen leven kan gaan leiden en zijn eigen macht mogelijk wil versterken door invloed uit te oefenen op elites en nationale belangen (Niemann & Schmitter, 2009: 48). Neofunctionalisme heeft als derde voorwaarde dat integratie op incrementele wijze gaat zonder groot einddoel (Haas, 1970: 627). De vierde voorwaarde van het Neofunctionalisme is dat integratie geen zero-sum game is waarin duidelijke winnaars en verliezers zijn. Integratie vindt juist plaats daar waar men gezamenlijk inziet dat dit baat voor iedereen (Niemann & Schmitter, 2009: 48-9). De laatste voorwaarde van het Neofunctionalisme is dat verdere integratie plaatsvindt op basis van *spillover*: het kernconcept van Neofunctionalisme (Tranholm-Mikkelsen, 1991: 4).

3.1.2 Kernconcept: Spillover

Spillover is een duiding voor de these dat initiële integratie op functionele basis tot een sneeuwbal effect leidt: integratie in het ene beleidsterrein zal leiden tot integratie in het andere beleidsterrein (Tranholm-Mikkelsen, 1991: 4; Niemann & Schmitter, 2009: 49). In de vroegere vormen van het Neofunctionalisme onderscheidde Tranholm-Mikkelsen (1991) een drietal vormen van spillover. Deze drie vormen bleken echter niet afdoende om alle integratie te kunnen verklaren. Om deze reden zijn de drie vormen van spillover verder verfijnd en zijn meerdere vormen van spillover toegevoegd (Niemann, 2006: 30).

De eerste vorm is *functionele spillover*. Deze vorm van spillover is zuiver technisch van aard: sommige beleidsgebieden zijn zo verweven met elkaar dat spillover en verdere integratie onvermijdelijk is (Tranholm-Mikkelsen, 1991: 4-6). Het is vooral belangrijk voor functionele spillover dat actoren betrokken bij het integratieproces herkennen dat het van belang is dat spillover noodzakelijk is. Functionele spillover is mogelijk doordat iedere mogelijke vorm van mismatch of nieuwe interdependentie tussen lidstaten endogeen kan worden weggenomen door meer samen te werken (Niemann & Schmitter, 2009: 56, 57).

Spillover kan niet, zoals functionele spillover veronderstelt, alleen door endogene druk ontstaan, maar ook door druk van buitenaf: *exogene spillover*. Zo kunnen exogene evenementen of ontwikkelingen zorgen voor een mogelijke dreiging of een schok veroorzaken. Dit kan verdere integratie op gang brengen, omdat men een gezamenlijk probleem van buitenaf herkent. Op het internationale vlak staat men samen sterker om bepaalde problemen te tackelen. Zo kunnen

staten afspreken te integreren om een betere positie ten aanzien van derden of nieuwe problemen in te kunnen nemen (Niemann, 2006: 32-4).

Een andere vorm van spillover is *politieke spillover* die zich richt op de rol van de actoren betrokken bij het integratieproces. Deze actoren zijn belangengroepen die zien dat hun geaggregeerde belangen niet meer goed gediend worden op het nationale niveau. Om deze belangen alsnog te behartigen gaan zij actief pleiten en lobbyen voor supranationale oplossingen. Deze actoren kunnen nationale politieke elites zijn, maar ook non-gouvernementele belangengroepen (Tranholm-Mikkelsen, 1991: 5; Niemann, 2006: 36). Wanneer integratie naar een supranationaal niveau heeft plaatsgevonden zullen deze groepen blijven agenderen op dat niveau vanuit pragmatisch oogpunt, omdat hier hun belang vanaf dat moment gediend wordt. Bij welke institutie van de Europese Unie zij dit agenderen is onderwerpafhankelijk (Sabatier, 1998).

Gecultiveerde spillover is een aparte vorm van politieke spillover. Dit is druk tot verdere integratie die niet door belangengroepen maar door de supranationale organisatie zelf wordt uitgeoefend (Tranholm-Mikkelsen, 1991: 6). Deze supranationale organisatie en haar instituties gaan als een soort beleidsondernemers over tot actie wanneer zij kunnen zorgen voor interne cohesie en de agenda kunnen bepalen. Doordat deze organisaties een centrale positie innemen kunnen zij goed lobbyen bij belangengroepen en overheden en kan de supranationale organisatie zorgen voor een compromis of consensus. Vooral de Europese Commissie (en haar voorgangers als de Hoge Autoriteit) heeft de rol van cultivator van spillover op zich genomen (Haas, 1961: 368; Lindberg, 1963: 71; Nugent, 1995; Stephenson, 2010).

Bij het verder verfijnen van het Neofunctionalisme is men tot de conclusie gekomen dat niet alleen de Commissie gecultiveerde spillover kan bewerkstelligen, maar dat ook het roterend voorzitterschap van de Raad van de Europese Unie dit kan doen. De lidstaat die dit voorzitterschap op zich neemt gaat vaak “Europees” denken en komt met Europese oplossingen voor problemen (Würzel, 1996). Het Hof van Justitie van de Europese Unie kan ook gezien worden als een instituut dat vormen van vooral wettelijke integratie cultiveert (Burley & Mattli, 1993). Het Europees Parlement heeft zich over de decennia heen ontwikkeld van een tandoos instituut tot een kamer met direct democratisch mandaat waar zo goed als alle wetgevingstrajecten door moeten. Zij heeft zelf over de jaren actief gezorgd voor een actievere rol voor haarzelf door actief wetsvoorstellen voor te dragen en te lobbyen voor het herzien van verdragen (Niemann, 2006: 44). De laatste vorm van actoren die spillover kunnen cultiveren zijn epistemische gemeenschappen. Dit zijn netwerken van professionals met expertise op een bepaald domein en een bepaalde claim op beleidsrelevante kennis (Haas, 1992: 3). De kennis of adviezen die door

dergelijke groepen worden gegenereerd kunnen als het startpunt tot verdere integratie dienen, mits zij voor de andere actoren in de juiste richting wijzen (Niemann, 2006: 46). Dit is geen politieke spillover, omdat het belang van een epistemische gemeenschap niet direct gediend hoeft te zijn door de verdere integratie.

Sociale spillover richt zich op verdere integratie die kan ontstaan doordat actoren op de lange termijn door onderlinge socialisatie hechter gaan samenwerken op andere terreinen zonder dat hier directe exo- of endogene druk of lobby toe is. Door de langetermijnsamenwerking ontstaan patronen van communicatieve actie waarin men zich niet primair richt op het behalen van eigen succes binnen de samenwerking, maar het behalen van doelen op basis van een gedeeld kader dat is ontstaan over tijd (Habermas 1981 in Niemann, 2006). Dit proces dat door onderlinge socialisatie op gang is gebracht, maakt het mogelijk om bepaalde a priori structuren van de functionele supranationale organisatie of latere ontstane status quo als niet vanzelfsprekend of als niet afdoende te gaan benoemen. Men gaat door socialisatie anders kijken naar exact dezelfde organisatiestructuren. Hierdoor gaan betrokken elites de status quo benoemen als problematisch en zoeken naar integratiemogelijkheden om deze weg te nemen (Niemann, 2006: 42).

3.1.3 Tegenwerkende krachten

De belangrijkste kritiek op het Neofunctionalisme richt zich op het idee dat door spillover integratie altijd door zal gaan. Europese integratie is dan een eeuwig voortdenderende trein zonder noodrem. Empirisch bewijs van stagnatie in het proces van Europese integratie vroeg echter om aanpassing van de theorie (Moravscik, 1993: 474-80). In aanpassingen aan het Neofunctionalisme is daarom opgenomen dat integratie ook negatief kan zijn op basis van dezelfde voorwaarden en assumpties. Neofunctionalisme behandelt slechts de dynamiek van integratie, maar niet per definitie de richting van die integratie (Niemann, 2006: 47; Tranholm-Mikkelsen, 1991: 16-9). Men kan ook aan tegenkrachten denken die door bepaalde omstandigheden een rol gaan spelen in het integratieproces. Deze krachten kunnen zorgen voor een stagnatie van het proces van spillover of mogelijk voor negatieve integratie, ook wel *spillback* genoemd, zorgen (Niemann, 2006: 48).

Binnen het Neofunctionalisme worden een drietal van deze tegenwerkende krachten onderscheiden. Heldere voorwaarden voor wanneer een van deze drie zal optreden zijn niet te vinden in de literatuur over het Neofunctionalisme. De literatuur stelt alleen dat zij voor mogelijke stagnatie of spillback kunnen zorgen. De eerste is *sovereiniteitsbewustzijn* wat actoren kan weerhouden van het willen overdragen van soevereiniteit tot een supranationaal niveau waar wel

functionele druk aanwezig is tot verdere integratie (Callovi, 1992: 366, 368). Dit gevoel is vaak gelinkt aan tradities, identiteit en symboliek die vaak allen van nationale aard zijn (Niemann, 2006: 49). De tweede vorm van tegenwerkende krachten zijn *binnenlandse beperkingen* die de wensen tot integratie van elites aan banden kunnen leggen. Dit kan zorgen voor het vetoën van mogelijke verdere integratie of het zoeken naar oplossingen op basis van de laagste gemeenschappelijke deler waardoor de binnenlandse beperkingen voor iedereen weggenomen zijn (Moravcsik, 1993: 483ff.). Door deze laagste gemeenschappelijke deler kan de integratie mogelijk minder ver gaan dan de functionele druk vereist. Een mogelijke binnenlandse beperking kan ook politieke spillback zijn wanneer belangengroepen vinden juist dat hun belangen nationaal beter gediend zijn. Als een belangengroep haar belangen beter op het nationaal niveau kan behartigen, zal zij hiervoor lobbyen. Een laatste tegenwerkende kracht is een *negatief klimaat* dat integratie in de weg kan staan. Hier is vaak sprake van tijdens economische recessies (Holland 1980 in Niemann, 2006). Exogene schokken hoeven dus altijd te zorgen voor positieve integratie zoals exogene spillover verwacht (cf. Niemann, 2006: 49). De aanwezigheid van de mogelijkheid tot functionele spillover, maar spillback als resultaat kunnen tegelijkertijd in een crisis worden herkend. Samenwerking kan een oplossing zijn om uit de crisis te komen, maar kan politiek niet wenselijk zijn (Vilpišauskas, 2013).

3.2 Liberaal Intergouvernementalisme

Het Neofunctionalisme ziet (non-gouvernementele) elites en het proces dat zich tussen hen afspeelt als de focus van het bestuderen van Europese integratie. De grootste concurrent op het gebied van theorie ten aanzien van Europese integratie is het Liberaal Intergouvernementalisme dat juist kijkt naar onderhandelingen die plaatsvinden tussen staten. De theorie zal worden besproken aan de hand van de oorsprong, assumpties en voorwaarden van de theorie. Vervolgens worden de verschillende stappen van het Liberaal Intergouvernementalisme kort toegelicht. Het kader eindigt met het Nieuwe Intergouvernementalisme. Dit zijn een aantal hypothesen om de theorie meer up-to-date te maken.

3.2.1 Oorsprong, Definitie Integratie, Assumpties en Voorwaarden

Het Liberaal Intergouvernementalisme heeft twee basisassumpties waarop de theorie verder is uitgewerkt. De eerste assumptie is dat staten de centrale actoren in het proces van integratie zijn. Dit komt voort uit de intergouvernementele school van internationale betrekkingen waarin staten centraal staan die onderhandelen met een verdrag als resultaat (Garrett & Tsebelis, 1996: 293). Op

basis van deze verdragen vindt de samenwerking plaats maar niet verder. De tweede assumptie van de theorie is dat staten op rationele wijze handelen en kiezen voor de oplossing die voor zichzelf het meeste nut maximeert (Moravcsik & Schimmelfennig, 2009: 68). Op basis van deze twee assumpties kunnen staten onderling besluiten tot het oprichten van een supranationale organisatie waarin zij soevereiniteit samenvoegen. Deze organisaties spelen vooral een rol in het coördineren van beleid (Moravcsik, 1993: 480). Volgens de Verdragen mag de supranationale Europese Commissie de ‘hoeder van de verdragen’ zijn, maar uiteindelijk zijn de lidstaten ‘meester van de verdragen’ (Moravcsik & Schimmelfennig, 2009: 68). Europese integratie is niets meer dan een reeks van rationele keuzes die door nationale leiders gemaakt worden (Moravcsik, 1998: 18).

3.2.2 Kernconcept: Nationale Preferenties, Onderhandelen en Delegeren

Deze twee assumpties van Liberaal Intergouvernementalisme en de andere theorieën waar zij op gebaseerd is, leiden uiteindelijk tot een framework voor integratie dat in drie stappen verloopt waarin de staten op rationele wijze op zoek gaan naar deze nutsmaximerende oplossingen. Integratie is pas op basis van het Liberaal Intergouvernementalisme te verklaren als deze drie stappen alle zijn doorlopen en geanalyseerd. Deze drie stappen zijn:

1. Het vormen van nationale preferenties op basis van geopolitieke en economische concepten en belangen;
2. Onderhandelen tussen staten op basis van deze preferenties en asymmetrische afhankelijkheid voortkomend uit deze preferenties;
3. Het kiezen voor het oprichten van EU-instituties vanwege de noodzaak van technocratisch management of een belang in het verzekeren van de betrokkenheid van lidstaten (Moravcsik, 1998: 18ff.; Moravcsik & Schimmelfennig, 2009: 69).

Formuleren van nationale preferenties

Wanneer een lidstaat aan de onderhandelingstafel over mogelijke integratie plaatsneemt, dient zij als een geheel, geaggregeerd belang te worden gezien. Op basis van onderhandelingen op het nationale front en diplomatiek overleg met andere staten stelt een lidstaat diens voorkeuren op en deelt deze duidelijk met de andere lidstaten. Deze preferenties zijn niet specifiek noch uniform verdeeld over alle staten en tijdsafhankelijk. De voorkeur van een lidstaat kan veranderen per onderwerp, omdat de afhankelijkheden van een lidstaat wisselen per onderwerp (Moravcsik & Schimmelfennig, 2009: 69).

Onderhandelen

De belangen van de lidstaten komen zelden overeen waardoor convergentie lastig is en niet vanzelf ontstaat. Men dient tot een oplossing te komen door te onderhandelen. De uitkomst van deze onderhandelingen is afhankelijk van de relatieve macht van de betrokkenen en hoe graag zij een akkoord willen bereiken. Een staat die het minst een akkoord nodig heeft kan mogelijk dreigen met afzien van deelname en de andere staat die wel graag een overeenkomst ziet dwingen tot het doen van concessies. Liberaal Intergouvernementalisme gaat uit van duidelijk uitgesproken preferenties van alle lidstaten en ziet dat lidstaten die het meeste economisch baat hebben bij een uitkomst het meeste uiteindelijk moeten inleveren tijdens de onderhandelen. Grotere lidstaten hebben meer in te brengen in deze fase van onderhandelen dan kleinere lidstaten. Uiteindelijk komt men tot een oplossing op basis van de laagste gemene deler (Moravcsik, 1998: 6).

Niet alleen de wil van lidstaten om te integreren speelt een rol in de uitkomst van het akkoord, maar ook de rol van informatie is van betekenis. Zeker wanneer deze informatie over preferenties mogelijk afwezig is. Neofunctionalisme kijkt naar actoren die in dit gat kunnen springen om hun belangen te behartigen door integratie te faciliteren of tot een halt te roepen (Tranholm-Mikkelsen, 1991: 6). Liberaal Intergouvernementalisme stelt echter dat derden zelden nodig zijn om tot een conclusie in de onderhandelingen tussen lidstaten te komen. De reden hiertoe is dat deze derden vaak niet over informatie beschikken die de lidstaten zelf niet in bezit hebben. De lidstaten spreken immers, op basis van de voorwaarden van deze stap, duidelijk in de onderhandelingen de eigen preferenties uit. Het Liberaal Intergouvernementalisme sluit niet uit dat een supranationale actor kan helpen om op een efficiëntere manier tot een oplossing te komen, maar lidstaten kunnen dit veelal onderling zelf regelen. Alleen wanneer de onderlinge transactiekosten zeer hoog zijn en zeer grote informatieasymmetrie tussen de lidstaten aanwezig zijn, kan een supranationale actor invloed hebben (Moravcsik & Schimmelfennig, 2009: 71).

Delegatie

Als een akkoord als resultaat van onderhandelingen is bereikt, dient dit ook uitgevoerd te worden. Het Liberaal Intergouvernementalisme sluit zich aan bij het Neoliberale Institutionalisme van Keohane en Nye (1977 in Moravcsik & Schimmelfennig, 2009) dat stelt dat internationale instituties noodzakelijk zijn om internationale samenwerking op een duurzame wijze te consolideren. Dergelijke instituties worden opgericht voor het verminderen van transactiekosten

van mogelijke verdere onderhandelingen tussen staten en het faciliteren van een platform voor die onderhandelingen. De institutionele regels worden zo opgesteld dat zij zich vooral richten op het stellen van gemeenschappelijke normen en procedures voor efficiënter samenwerken en het verminderen van onzekerheid voor de lidstaten (Majone, 1994: 90). Vergaande delegatie van sommige competenties van lidstaten naar deze supranationale organisatie zijn vooral gericht op het voorkomen van sturingsproblematiek vanuit lidstaten en het depolitiseren van sancties die mogelijk moeten worden opgelegd voor non-compliance van de afgesproken regels en normen (Moravcsik & Schimmelpfennig, 2009, 72).

3.2.3 Van Liberaal naar Nieuw Intergouvernementalisme

Na het Verdrag van Maastricht van 1992 lijkt zich een paradox in Europese integratie voor te doen: lidstaten streven naar meer integratie, maar niet naar meer supranationalisme (Puetter, 2012: 168; Bickerton, Hudson & Puetter, 2015). De lidstaten van de Europese Unie gaan meer en meer samenwerken, maar de wijze waarop dit plaatsvindt is nauwelijks veranderd. Twee karakteristieken van het integratieproces zijn veranderd waardoor het Liberaal Intergouvernementalisme moeilijker grip kan krijgen op deze paradox en dus waar mogelijk aangescherpt dient te worden.

De eerste verandering is dat de nationale economische belangen van een lidstaat in de vroegere dagen van de Europese integratie compromissen waren opgesteld in samenspraak met de sociale partners binnen de lidstaat. Dit is waar het Liberaal Intergouvernementalisme vanuit gaat: het binnenlands formuleren van preferenties en deze als een geheel uitdragen. Na het Verdrag van Maastricht zijn de nationale politieke elites minder rigide in hun positie ten aanzien van Europese integratie geworden en onderhandelen zij daar ook minder over met de nationale partners. Op nationaal en ook op Europees niveau komt ook Eurosceptis voor wat tegenwoordig vast onderdeel is van het debat over de EU (Usherwood & Startin, 2013). Door deze ontwikkelingen kan een lidstaat niet als een geaggregeerd belang meer worden gezien in de eerste stap van het Liberaal Intergouvernementalisme (Bickerton, Hodson & Puetter, 2014: 708, 711; Moravcsik, 1998: 24ff.). De tweede verandering is dat de politiek economische belangen van de lidstaten meer en meer zijn gaan convergeren in de recente decennia dan zij daarvoor deden. De tweede stap in het model van het Liberaal Intergouvernementalisme is daarom anders: onderhandelen vanwege de afwezigheid van convergerende belangen is nu minder noodzakelijk en de onderhandelaars zijn minder snel genoodzaakt te zoeken naar een laagste gemene deler als oplossing. De nationale vertegenwoordigers die plaatsnemen aan de onderhandelingstafel zijn

hierdoor meer de rijen gaan sluiten naar het nationale front (Bickerton, Hodson & Puetter, 2014: 708).

Door de paradox dient men anders te kijken naar het Intergouvernementalisme en Europese integratie. Bickerton, Hodson en Puetter (2015) formuleren daarom het *Nieuwe Intergouvernementalisme* dat in tegenstelling tot het Liberaal Intergouvernementalisme een mogelijke verklaring voor het integratieproces na het Verdrag van Maastricht probeert te geven door deze veranderingen te incorporeren. Het Nieuwe Intergouvernementalisme bestaat uit een zestal hypothesen die deze aanpassingen willen doen aan het gedachtegoed van het Intergouvernementalisme.

De eerste hypothese is dat *deliberatie en consensus de geldende normen van dagelijkse besluitvorming op alle niveaus van de EU zijn geworden*. Het Liberaal Intergouvernementalisme stelt dat een compromis een noodzakelijk middel was om tot convergentie van preferenties te komen, maar het Nieuwe Intergouvernementalisme stelt dat consensus een doel op zich is geworden. Met name is dit waar te nemen bij de intergouvernementele instituties van de EU als de Raad van Ministers (Bickerton, Hodson, Puetter, 2015: 711). De Europese Raad is na het Verdrag van Maastricht een steeds grotere rol gaan spelen en is in het Verdrag van Lissabon van 2007 een erkende EU-institutie geworden. Deze vergadering tussen de regeringsleiders wordt steeds meer gezien als het politieke zwaartepunt van beleidsvorming binnen de EU (Puetter, 2014: 68). Regeringsleiders zijn meer en meer deze institutie gaan gebruiken om crises door middel van onderhandelingen via deliberatie en consensus op te lossen (Devuyst, 2012; Dinan, 2012: 86; Puetter, 2014). Puetter (2012) stelt dat de Europese Raad het voorbeeld van Deliberatief Intergouvernementalisme is dat hoogtijdagen viert binnen de Europese Unie. Bij de intergouvernementele instituties gaan dezelfde personen of ambtenaren tezamen opzoek naar een oplossing die voor alle partijen kan werken. Alle betrokkenen willen vooral gewoon constructief meewerken en het niet vinden van consensus wordt gezien als het doorbreken van de geldende deliberatief intergouvernementele etiquette. Dit geldt niet alleen meer voor de conferenties voor verdragsherziening waar het Liberaal Intergouvernementalisme zich op richt, maar voor alle vormen van besluitvorming binnen de Europese Unie (Bickerton, Hodson & Puetter, 2014: 711-2).

De tweede hypothese van het Nieuwe Intergouvernementalisme is dat de *supranationale instituties van de EU zich niet de facto vasthouden aan het nastreven van de 'ever closer union'* zoals de beginzin van de preambule van het Verdrag van Rome van 1957 luidt. Deze hypothese staat haaks op het gecultiveerde spillover-concept van het Neofunctionalisme dat stelt dat de

supranationale instituties juist een actieve rol kunnen en willen spelen in het ingang zetten van verdere integratie (Tranholm-Mikkelsen, 1991: 6). De projecten waar de Europese Commissie zich de laatste decennia op heeft gericht hebben wel geleid tot meer Europese integratie, maar niet tot meer macht voor de institutie zelf. De Commissie heeft soms zelfs kansen laten liggen om meer macht toe te eigenen. De supranationale instituties lijken af te wegen hoe controversieel een onderwerp is voordat zij overgaan tot mogelijke cultivering (Hodson, 2013). Het Parlement is gefragmenteerder geworden en verdere integratie staat niet meer bovenaan diens agenda. Het Hof van Justitie dat door sommigen van judicieel activisme wordt verweten om integratie aan te wakkeren, is ook op haar plaats minder stellig over de toekomst van Europese integratie (Bickerton, Hodson & Puetter, 2015: 711-2; Grimm, 2012: 519).

De derde hypothese van het Nieuwe Intergouvernementalisme is dat *bij verdere integratie een nieuwe organisatie wordt opgericht in plaats van de supranationale instituties deze competenties te geven*. Lidstaten zijn minder snel geneigd de supranationale instituties deze nieuwe competenties toe te vertrouwen, omdat zij bang zijn voor mogelijke legitimiteitskwesaties die dit met zich mee kan brengen. Deze hypothese stelt echter niet dat de Commissie hiervoor een machtsstrijd heeft verloren of wordt omzeild door de lidstaten. In tegendeel, veel van deze nieuwe organisaties zijn geconstitueerd op basis van secundair recht wat slechts door de Commissie kan worden voorgesteld en dat pas van kracht wordt met instemming van het Parlement, de andere supranationale institutie (Bickerton, Hodson & Puetter, 2015: 713-4). Dit gaat ook niet in tegen de laatste stap van het Liberaal Intergouvernementalisme. De nieuwe organisaties zijn wel degelijk supranationaal en juist gekozen voor depolitisering. Deze hypothese is daarom een empirische aanscherping van de stap.

De post-Maastricht-periode liet zich kennen door de afwezigheid van geaggregeerde landelijke belangen. De rol van nationale politiek in de Europese Unie is meer en meer in rol in de Europese politiek zelf gaan spelen. Zij speelt niet alleen meer een rol in het formuleren van de nationale belangen. Politiek in zijn algemene zin is steeds argwanender geworden in zijn sentiment over Europese integratie. Men heeft meer bedenkingen over het politieke proces dan de resultaten die dit proces voortbrengt. Het resultaat opgesteld door deliberatie en consensus dat voortkomt uit het Europese proces, is niet iets dat door de nationale politiek gezien wordt als een consensus die moet worden aanvaard. De vierde hypothese van het Nieuwe Intergouvernementalisme is daarom dat *problemen in het formuleren van nationale belangen los moeten gezien worden van de nationale belangen zelf in het Europese integratieproces* (Bickerton, Hodson & Puetter, 2015: 715-6).

Het nieuw Intergouvernementalisme gaat op een andere manier verder dan het Liberaal Intergouvernementalisme. Binnen het Intergouvernementalisme wordt een onderscheid gemaakt tussen hoge en lage politiek. Hoffmann (1995 in Bickerton, Hodson & Puetter, 2015) geeft als demarcatie criterium tussen deze twee soorten van politiek de toets van hoe gewichtig een onderwerp op een moment is voor een lidstaat. Hoe belangrijk is het onderwerp en hoe groot is de dreiging van dat onderwerp voor het voortbestaan van de lidstaat? Intergouvernementalisme stelt dat staten slechts integratie zullen toestaan in voor hen lage politiek dat niet raakt aan haar kernsovereiniteit. Opvallend in het post-Maastricht-tijdperk is dat wanneer een land een dergelijk gewichtig onderwerp heeft dit vaker zorgt voor exclusie dan inclusie in het debat door de etiquette van deliberatie en consensus. Dreigen met veto's of het stoppen van de onderhandelingen wordt gezien als een doorbreking daarvan. Daarnaast zijn de onderwerpen die als zodanig gewichtig worden gezien niet meer eenduidig voor een lidstaat te formuleren door de fragmentatie van geaggregeerd belang. De vijfde hypothese luidt daarom als volgt: *de verschillen voor een lidstaat tussen lage en hoge politiek binnen Europese integratie zijn vervaagd* (Bickerton, Hodson & Puetter, 2015: 715).

De laatste hypothese stelt *dat de Europese Unie, en dus Europese integratie (red.), in een staat van disevenwicht is*. Deze is het resultaat van alle bovenstaande hypothesen die zorgen voor een consensus tussen elites, maar ook voor een vervreemding van deze elites met haar eigen demos. De vraag is of deze kloof blijft groeien en zo mogelijk misschien leidt tot een volledige loskoppeling. Dit zorgt vooral voor een dreiging voor het Intergouvernementalisme als een plan van aanpak van Europese integratie, maar niet als theorie (Bickerton, Hodson & Puetter, 2015: 716). Door dit alles is het lastig om een eenduidige richting voor toekomstige Europese integratie te duiden.

3.3 Postfunctionalisme

De laatste school van integratietheorie die gebruikt wordt in deze thesis is het Postfunctionalisme. De eerste twee scholen van dit theoretisch kader proberen te concretiseren waarom integratie plaats heeft gevonden en besluiten achteraf te verklaren en te structureren, maar Postfunctionalisme legt vooraf de nadruk op mogelijk verscheurende kracht van mismatch die kan ontstaan door integratie waardoor deze niet mogelijk is (Hooghe & Marks, 2019: 1116). Het Neofunctionalisme en het Liberaal Intergouvernementalisme kijken beide in beginsel slechts naar economische belangen, maar het Postfunctionalisme is sceptisch over deze blik. Men moet volgens het Postfunctionalisme juist voorbij deze belangen kijken om Europese integratie te

begrijpen en verklaren (Hooghe & Marks, 2009: 5). De naam Postfunctionalisme is door Hooghe en Marks (2019) gegeven aan deze theorie, omdat zij stelt dat het Functionalisme an sich een te beperkte blik is om te duiden waar besluitvorming over Europese integratie plaatsvindt of wat het resultaat van die besluitvorming is. Juist door te kijken naar mogelijke politisering van deze integratie kan Europese integratie het beste worden verklaard (Hooghe & Marks, 2019: 1117).

De behandeling van de Postfunctionalistische theorie begint met een uiteenzetting van de trends die leiden tot politisering van Europese integratie en eindigt met een beschrijving van twee schalen die volgens het Postfunctionalisme integratie verklaren.

3.3.1 Oorsprong van Postfunctionalisme: Politisering van Europese integratie

Politisering van Europese integratie is na het Verdrag van Maastricht permanent aanwezig in het politieke debat over Europa (Hooghe en Marks, 2009: 2). Drie trends hebben gezorgd voor een grotere politisering van het debat over de Europese Unie. De eerste trend is de Europeanisering van nationaal beleid. Dit is een proces waarin nationaal beleid meer en meer een onderwerp van Europese beleidsvorming is (Börzel, 1999). Voor steeds grotere groepen burgers is het EU-lidmaatschap en diens wetgeving directer merkbaar geworden wat vragen oproept over haar wenselijkheid wat politisering mogelijk maakt (Hooghe & Marks, 2009: 14).

De tweede trend is dat politieke partijen zich ook gaan indelen op een standpunt ten aanzien van de Europese Unie en dat ook in nationale verkiezingen op bepaalde nationale gewichtige punten de EU een grotere rol is gaan spelen. Het framework van hoge en lage politiek is niet meer relevant op het Europese politieke toneel, maar nationale verkiezingen zijn sterk verdeeld over welk standpunt ingenomen dient te worden (Bickerton, Hodson & Puetter, 2015: 715; De Vries, 2007). De Europese Unie is een project opgezet door centrumlinkse en centrumrechtse partijen die een evenwicht hebben proberen te vinden in het creëren van een interne markt voor handel en het opzetten van Europese structuur- en cohesiefondsen. Deze partijen zijn immer nog onverlet voorstander van het Europese project. De partijen aan de linkerflanken bekritisieren echter de grote rol van het neoliberalisme en multinationals in de vorming van de EU (e.g., Hermann, 2007). De partijen aan de rechterflanken zien de EU juist als een machtsgreep van een elite die een staat zonder volk heeft opgericht die de natiestaat ondermijnt (Hooghe & Marks, 2009: 17; 21). Doordat de verschillende partijen zo diametraal tegenover elkaar staan met betrekking tot Europese integratie wordt politisering en polarisering hiervan versterkt.

De laatste trend is dat politieke entrepreneurs deze bovenste twee trends gebruiken om van het EU-debat een massadebat te maken. Politiek van de massa wint altijd van politiek van de elite. De massa kan gemobiliseerd worden door bijvoorbeeld referenda af te dwingen over in de ogen van de demos controversiële onderwerpen. Door de verkiezingen EU-georiënteerd te maken kan een groep nationale stemmers met een Eurosceptische blik worden gemobiliseerd op een Eurosceptische partij te stemmen (De Vries, 2007). De elite die rechtstreeks betrokken is bij Europese integratie kan op deze manier een halt worden toegeroepen. Onderwerpen waarvan zij weten dat dit in eigen lidstaat zeer gevoelig is zullen zij niet snel supranationaal gedelegeerd willen regelen (Hooge & Marks, 2009; Börzel & Risse: 2009).

3.3.2 Functionele en gemeenschappelijke schaal en Definitie Integratie

Het Postfunctionalisme ziet integratie als een strijd tussen twee schalen. De mismatch hiertussen is de crux om Europese integratie te begrijpen en verklaren. De eerste schaal is de functionele schaal van bestuur. Deze schaal werkt centraliserend en transnationaal vanwege efficiëntieargumenten (e.g., Keohane & Nye (1977)) of het behalen van gezamenlijke doelen (e.g., Mitrany (1948)). De tweede schaal is de schaal van gemeenschap die vaak verkleinend (nationaal en daaronder) werkt op basis van solidariteit, vertrouwen en gemeenschappelijke identiteit (Hooge & Marks, 2009; Genschel & Jachtenfuchs, 2021). Europese integratie is altijd een antwoord geweest op een mismatch tussen efficiëntie en de bestaande machtsstructuren of een antwoord op de gedeelde belangen van het vergroten van de machtsstructuren, maar kan ook worden tegengehouden door het te groot worden van de gemeenschap waardoor de solidariteit en onderling vertrouwen wegvallen (Hooge en Marks, 2009: 2-3).

Wanneer een mismatch bestaat tussen de status quo en mogelijk te behalen efficiëntie kan de functionele schaal vragen om een schaalvergroting en dus het verhogen van het overheidsniveau voor beleid. Deze centralisatie kan binnen een staat zijn, maar ook leiden tot een supranationaal verband. Deze schaalvergroting kan leiden tot het verwijderen van interne grenzen en het vormen van politieke en economische unie tussen daarvoor soevereine actoren. Interne grenzen kunnen dus verdwijnen binnen een politiek verband volgens deze functionele schaal (Marks, 2012: 3-4; Schimmelfennig, 2021). Dit leidt op de korte termijn tot het moeten aanpassen aan de nieuwe omstandigheden en het politiek moeten bedrijven met daarvoor buitenstaanders, maar biedt op de lange termijn kansen op het behalen van efficiëntie (Genschel & Jachtenfuchs, 2021: 352).

Vanwege deze mogelijk ongewenste inmenging in besluitvorming zitten beperkingen aan de schaal van vergroting. Klassieke internationale relaties theorie stelt dat grenzen noodzakelijk zijn voor een staat. Deze lijnen op een kaart duiden op welk grondgebied welke staat soeverein is en zich mag beroepen op het geweldsmonopolie (Weber, 1946: 78). Grenzen maken het mogelijk buitenlandse vijanden buiten de deur te houden en om bepaalde schaarse bronnen te kunnen verdelen binnen een afgeperkt grondgebied (Marks, 2012: 4; Genschel & Jachtenfuchs, 2021: 352). Grenzen bieden op de korte termijn veiligheid, maar op de lange termijn mogelijk afzondering. De functionele schaal van bestuur is dus gericht op het zoeken van een optimale balans tussen efficiëntie en veiligheid. Mismatch op functionele schaal kan dus leiden tot centralisatie of decentralisatie.

De tweede schaal is de schaal van gemeenschap (Hooge & Marks, 2019: 15). Met wie men wil delen kan grenzen oplat en komen of doen vervagen. Door gemeenschappelijke identificatie komen grenzen om groepen mensen met rechten op goederen te scheiden van zij die deze rechten niet hebben (Marks, 2012: 4). Politisering van nationale identiteit en Europese integratie kan zorgen dat solidariteit niet kan worden opgebracht daar waar de functionele schaal hier mogelijk om vraagt: men willen alleen delen met of opgaan in een politieke unie met mensen of staten met wie zich zichzelf identificeren (Genschel & Jachtenfuchs, 2021: 358). Hoe sterker een individu of groep zich met zijn eigen groep identificeert, hoe sterker de afkeer tegen het delen van een jurisdictie met anderen. Identiteit speelt een grotere rol voor het publiek dan voor de elites betrokken bij Europese integratie wat politisering kan opwekken en integratie kan stoppen (Hooghe & Marks, 2009: 12).

Dit hoeft niet te betekenen dat men niet kan of wil delen over landsgrenzen heen. Europese integratie is juist vanuit verscheidenheid begonnen en interdependentie waardoor deze grenzen konden vervagen. Het is niet eenduidig vast te stellen wanneer een bepaalde gemeenschap te groot wordt waardoor solidariteit vervaagt. Door crises die iedereen raken kan deze schaal ook juist centraliserend werken en samenwerking faciliteren en solidariteit opwekken daar waar deze eerst niet verwacht was (Genschel & Jachtenfuchs, 2021).

Deze schalen hebben dus beide hun centraliserende én decentraliserende werking. Europese integratie is veelal door functionele argumenten onderbouwt waardoor het Neofunctionalisme en Liberaal Intergouvernementalisme voor lange tijd een deugdelijke verklaring voor Europese integratie konden geven. Postfunctionalisme stelt echter dat nu een mismatch dreigt te ontstaan in de gemeenschapsschaal door mogelijke verdere functionele integratie waardoor deze door politisering een halt wordt toegeroepen. Postfunctionalisme

probeert deze politisering concreet te maken. Het Neofunctionalisme heeft hier wel een aantal ad hoc aanpassingen voor politisering, maar maakt deze niet concreet (Niemann, 2006: 47ff.). Het Liberaal Intergouvernementalisme heeft willens en wetens de publieke opinie niet meegenomen om de theorie spaarzaam te houden (Hooghe & Marks, 2009: 6). Dit geeft de theorie haar kracht door op basis van functionele druk te kunnen kijken naar centralisatie, maar ook te kunnen hypothetiseren wanneer mogelijke integratie niet plaats zal vinden.

3.4 Synopsis van drie theorieën

In dit theoretisch kader is een beschrijving van drie theorieën gegeven die elk op hun eigen manier Europese integratie verklaren. Het Neofunctionalisme ziet integratie als een incrementeel, economisch proces dat begint met integratie in een beleidsdossier op basis van gedeelde economische baten voor meerdere soorten belangengroepen (gouvernementeel en non-gouvernementeel). Dit proces van integratie kan via spillover op meerdere manieren leiden tot integratie op andere terreinen. Door een aantal oorzaken kan echter zogenaamde spillback of stagnatie voorkomen op andere terreinen.

Het Liberaal Intergouvernementalisme ziet integratie als een resultaat van een diplomatiek proces op basis van onderhandelingen tussen staten dat zo ver gaat als dat de staten zelf willen. Op basis van vooraf vastgestelde preferenties en onderlinge machtsverhoudingen komt een akkoord/verdrag om de uitkomst van de onderhandelingen te consolideren tot stand waarvoor een supranationale organisatie in het leven wordt geroepen. Deze organisatie voert dit akkoord uit en zorgt voor compliance. Pas wanneer preferenties veranderen wordt overgegaan tot meer of minder integratie waardoor het verdrag aangepast dient te worden aan de nieuwe status quo, maar het proces van integratie is niet zichzelf versterkend of afremmend. Het Liberaal Intergouvernementalisme is aangescherpt met een aantal hypothesen om de theorie beter aan de EU-context sinds het Verdrag van Maastricht te laten voldoen.

Postfunctionalisme ziet integratie als een politiek proces waarin twee schalen van functie en gemeenschap centraal staan die voor integratie, maar ook desintegratie kunnen zorgen. Integratie is een antwoord op een mismatch tussen en in deze schalen. Integratie kan volgens het Postfunctionalisme mogelijk zo sterk gepolitiseerd worden door de rechtstreekse invloed voor grote groepen burgers, referenda of verkiezingen of binnen het algemenere politieke discours dat integratie op basis van economische of diplomatieke redenen niet mogelijk is.

4. Methodologisch Kader

In dit hoofdstuk van de thesis volgt een uiteenzetting van de gekozen methodologie om de benodigde data te verzamelen en analyseren om een antwoord op de hoofdvraag van deze thesis te kunnen formuleren. De gekozen onderzoeksmethode wordt toegelicht en verantwoord evenals de onderzoekseenheden van deze thesis. Hierna volgt de operationalisatie van de concepten uit het theoretisch kader om deze empirisch meetbaar te maken. Vervolgens worden de gehanteerde technieken voor dataverzameling en -analyse uiteengezet. Het kader eindigt met een beschouwing van de validiteit en betrouwbaarheid van de gekozen methoden.

4.1 Onderzoeksmethode

Voor deze thesis is gekozen om *Q-methodologie* te hanteren als onderzoeksmethode. Deze methode richt zich op het systematisch in kaart brengen van subjectieve denkpatronen binnen een groep respondenten. De respondenten worden gevraagd om een set stellingen, geformuleerd aan de hand van bepaalde concepten, te sorteren waardoor clusters van gedeelde gedachten ofwel zienswijzen kunnen worden achterhaald ten aanzien van een bepaald probleem of beleidsonderwerp (Minkman & Molenveld, 2020:1). Het beleidsonderwerp voor deze Q-methodologie is het EUBW en de concepten zijn de verschillende theorieën die in het theoretisch kader zijn beschreven voor het verklaren van Europese integratie.

Het nadeel van Q-methodologie is echter dat de zienswijzen die het oplevert op zichzelf geen verklaringen geven (Minkman & Molenveld, 2020: 9). De methoden dient daarom gecombineerd te worden met andere resultaten. Om een antwoord te kunnen geven op de verklarende hoofdvraag van deze thesis worden daarom de resultaten van de Q-methodologie gebruikt als theoretisch handvat voor het verklaren van de beschrijving van integratie zoals deze is gegeven in het beleidskader.

Naast de empirische mogelijkheden van Q-methodologie maakt deze onderzoeksmethode het mogelijk om een bijdrage te leveren aan de ontwikkeling van theorie over Europese integratie. Q-methodologie maakt het mogelijk voor de respondenten om de theorieën door elkaar te gebruiken of juist bewust sterk een theorie te gebruiken. Zo kan worden geduid welke van de drie theorieën het meest dominant aanwezig is binnen de denkpatronen of dat de respondenten kiezen voor een combinatie van theorieën.

Een Q-methodologie is zowel een *kwalitatieve* als een *kwantitatieve* onderzoeksmethode. De kwalitatieve aard van de methode is het opstellen van de subjectieve stellingen. Deze stellingen zijn talig materiaal dat gebruikt kan worden om met diepgang de zienswijzen te

structureren en duiden. Het formuleren van deze stellingen kan op een inductieve of deductieve manier. De inductieve manier vraagt om verkennende interviews of documentanalyse om de set van stellingen te genereren. Een deductieve manier van Q-methodologie houdt in dat men op basis van theorie deze stellingen genereert. Deze thesis voert een *deductieve* Q-methodologie uit, omdat de drie scholen van integratietheorie van het theoretisch kader geoperationaliseerd zullen worden naar de set van stellingen. De kwantitatieve kant van een Q-methodologie is het reduceren van de sorteringen van stellingen tot cijfermatig materiaal dat vervolgens door middel van statistische methoden verder wordt gereduceerd om zodanig uitspraken te kunnen doen over de structuur van het geheel van verzamelde data (Minkman & Molenveld, 2020: 3-4).

4.2 Onderzoekspopulatie (P-set)

Nu de keuze voor de onderzoeksmethode is gemaakt, gaat dit gedeelte van het methodologisch kader in op de onderzoekspopulatie. Deze populatie wordt voor een Q-methodologie de P-set genoemd. Deze P-set wordt niet opgebouwd op basis van een aselechte of representatieve steekproef, maar op basis van theoretische of empirische relevantie voor het onderzoek. De enige eis die een Q-methodologie stelt aan een P-set is dat deze als voldoende homogeen gezien kan worden. Deze homogeniteit is noodzakelijk om vanuit daar de verschillende denkpatronen binnen deze groep te kunnen duiden (Minkman & Molenveld, 2020: 5).

Voor deze thesis is gekozen om de P-set te laten bestaan uit rechtswetenschappers die onderzoek hebben gedaan naar het EUBW. Zij hebben een neutrale blik op de politieke ontwikkelingen ten aanzien van het EUBW die deze thesis wil verklaren. Wanneer men politici of ambtenaren in de P-set opneemt zullen zij mogelijk de politieke kant van de casus vanuit eigen politiek of ambtelijk gekleurde perspectief benaderen. Door de neutrale blik van de rechtswetenschappers kan in combinatie met de resultaten van het beleidskader een neutralere blik op de politieke kant worden bewerkstelligd.

De rechtswetenschappers die zijn benaderd voor deze thesis hebben meegewerkt aan een tweetal werken over het EUBW. Het eerste boek is de DCFR dat door rechtswetenschappers op verzoek van de Europese Commissie is geschreven en wat als mogelijke leidraad kan dienen voor het ontwikkelen van gemeenschappelijk Europees privaatrecht (Von Bar, Clive & Schulte-Nölke, 2009). In zijn geheel zou het DCFR dus een soort van EUBW kunnen zijn. Aan dit DCFR is door meerdere groepen gewerkt. De eerste groep is de “*Study Group Coordinating Group*” van de DCFR. Dit is een groep juristen die mee heeft geschreven aan het definitieve eindproduct (Von Bar, Clive & Schulte-Nölke, 2009: 48-9). De tweede subgroep is de “*Study Group Working Teams*”. De functie

van deze groep was het ondersteunen van de werkzaamheden van de eerste groep (Von Bar, Clive & Schulte-Nölke, 2009: 49-50). De derde groep is de “*Study Group Advisory Councils*”. Deze groep is benaderd om te helpen bij het DCFR vanwege hun kennis op speciale deelreinen van het (Europees) privaatrecht (Von Bar, Clive & Schulte-Nölke, 2009: 50-1). De vierde groep zijn alle juristen die onderdeel waren van de *Acquis Group*. Deze groep heeft niet gekeken naar het opstellen van een nieuw kader, maar naar het aanpassen van het bestaande acquis van het Europees recht (Von Bar, Clive & Schulte-Nölke, 2009: 51). Het tweede werk is *Towards a European Civil Code* (Hartkamp et al., 2011). Dit werk geeft een uitgebreide rechtswetenschappelijke beschrijving van de geschiedenis van het Europees privaatrecht en waar dit zich over de jaren heen kan bewegen voor alle deelgebieden van het privaatrecht.

Van alle rechtswetenschappers die hebben bijgedragen aan deze werken is getracht een emailadres of LinkedIn-account te vinden om hen te kunnen benaderen voor deelname aan de Q-methodologie. Wanneer tenminste een van deze twee contactopties niet voorhanden is, wordt de respondent uit de P-set verwijderd. Het is daarnaast van belang te benoemen dat de vier groepen die hebben gewerkt aan de DCFR en de groep auteurs die een hoofdstuk heeft geschreven in het werk van Hartkamp et al. (2011) niet wederzijds uitsluitend zijn. Wanneer dezelfde respondent deel uitmaakt van meerdere groepen is deze slechts één keer benaderd. De uiteindelijke groep die werd benaderd om deel te nemen aan de Q-methodologie bestaat uit 136 respondenten. Omdat van de deelnemers om subjectieve inzichten gevraagd wordt op zaken waar zij normaliter vanuit een neutraal perspectief onderzoek naar doen, is gekozen om de namen van de respondenten die uiteindelijk deel hebben genomen te anonimiseren.

Binnen de wetenschappelijke literatuur over de gehanteerde onderzoeksmethode is enige discussie over een noodzakelijke of afdoende hoeveelheid respons voor het kunnen uitvoeren van een Q-methodologie. Minkman en Molenveld (2020: 5) zijn van mening dat een Q-methodologie goed werkt vanaf 30 respondenten. Een verdere argumentatie van dit getal geven zij echter niet buiten dat de Q-methodologieën die zij hebben bestudeerd allen boven dit aantal aan respondenten zitten. Jedeloo en Van der Staa (2009: 8-9) zijn van mening dat geen minimum of maximum bestaat voor het aantal respondenten. Zij stellen dat van belang is dat de onderzoeker zelf denkt een goed aantal respondenten te hebben om een aantal componenten te kunnen onderscheiden. Geen van deze twee papers komt echter met een duidelijk, goed onderbouwd en gedefinieerd criterium. In deze thesis zal daarom gewerkt worden met het criterium opgesteld door Webler, Danielson en Tuler (2009: 9-10). Deze drie auteurs zijn van mening dat een minimum van 12 en een maximum van 40 voor een P-set het beste werkt voor een Q-methodologie. Het

hanteren van een minimum ligt in lijn met de argumenten die Jedeloo en Van der Staa (2009) geven: dit minimum kan in algemene zin zorgen voor tenminste twee zienswijzen. Een maximum van rond de 40 is volgens Webler, Danielson en Tuler (2009) wel noodzakelijk om te waarborgen dat het uiteindelijke totale aantal zienswijzen niet te groot wordt. Dit bemoeilijkt uiteindelijke analyse, omdat de mogelijke variantie tussen alle individuele zienswijzen zo groot kan worden dat geen heldere gedeelde zienswijzen kunnen worden gevonden.

4.3 Operationalisatie (Q-set)

Na het opstellen van de P-set, dienen de stellingen (ofwel Q-set) te worden bepaald die aan de respondenten voorgelegd gaan worden. Dit gedeelte van het methodologisch kader gaat in op hoe deze Q-set wordt gegenereerd. Twee keuzen staan hierin centraal. De eerste keuze is voor hoeveel stellingen men gaat. De tweede keuze betreft hoe men deze stellingen formuleert.

De eerste keuze is de hoeveelheid stellingen die in de Q-set worden opgenomen. Idealiter is deze set tussen de 20 en de 60 stellingen (Watts & Stenner, 2012). Binnen dit interval staat één afweging centraal: een grotere set maakt het mogelijk om meer stellingen voor te leggen dus meer theorie toe te passen, maar een kleinere set vergroot de kans op een mogelijke samenhang tussen stellingen (Minkman & Molenveld, 2020: 5). De Q-set in deze thesis zal bestaan uit 27 stellingen. Zoals eerder in dit kader toegelicht is deze Q-methodologie deductief van aard op basis van de drie scholen van integratietheorie. Om een gelijke vertegenwoordiging van alle theorieën te kunnen waarborgen dient het aantal stellingen een veelvoud van drie te zijn. Door met 27 stellingen te werken kan voor iedere school een negental stellingen geformuleerd worden waardoor het theoretisch kader goed geïncorporeerd kan worden zonder dat de Q-set al te groot wordt.

De tweede keuze, betreffende hoe de Q-set wordt opgesteld, is al eerder in dit kader toegelicht: deze thesis stelt op deductieve wijze de Q-set op aan de hand van de drie scholen van integratietheorie als omschreven in het theoretisch kader. Deze theorieën kunnen echter niet letterlijk in de Q-set geplaatst worden. Zij dienen geoperationaliseerd te worden om deze empirisch meetbaar te maken en te linken aan de casus (het EUBW) (Van Thiel, 2014: 43). Q-methodologie stelt één harde eis aan het operationaliseren van theoretische constructen naar een Q-set: alle stellingen dienen antwoord te kunnen geven op dezelfde vraag. Dit is noodzakelijk om te waarborgen dat respondenten een rangschikking kunnen maken tussen de stellingen (Minkman & Molenveld, 2020: 4-5). De vraag die alle stellingen van de Q-set van deze thesis beantwoorden is: *“Hoe is het integratieproces rondom het EUBW te verklaren?”*.

De drie scholen van integratietheorie zijn allen afzonderlijk geoperationaliseerd. Wanneer stellingen van twee scholen mogelijk lijken te overlappen is getracht om de stelling te verrijken met unieke eigenschappen van die theorie om dit te voorkomen. Dit is noodzakelijk om te waarborgen dat de stellingen wederzijds uitsluitend en daardoor onderscheidend zijn. De respondenten uit de P-set zijn afkomstig uit meerdere landen. Hierom is gekozen de stellingen in het Engels aan hen voor te leggen zodat allen dezelfde stellingen rangschikken. Deze vertaling is in samenwerking met een Anglicist werkzaam bij een vertaalbureau gedaan om de kwaliteit daarvan te waarborgen. Van alle respondenten mag worden verwacht dat zij over een goed niveau van Engels beschikken, omdat de twee werken waaraan zij hebben bijgedragen beide in het Engels zijn geschreven en uitgebracht.

4.3.1 Operationalisatie van het Neofunctionalisme

In tabel 1 is de operationalisatie van het Neofunctionalisme opgenomen. Zeven van deze stellingen richten zich op de kern van de theorie: integratie vindt incrementeel plaats door een inspanning van (non)-gouvernementele elites op basis van spillover (Haas, 1958; Lindberg, 1963; Niemann & Schmitter, 2009). De eerste twee stellingen richten zich op de elitaire aard van integratie en de incrementele aard daarvan. Bij het verspreiden van de Q-set is duidelijk gemaakt dat wanneer een stelling over elites praat de elite in politieke zin bedoeld wordt en niet (per definitie) de socio-economische elites. De volgende vijf stellingen richten zich op de verschillende vormen van spillover: functioneel, exogeen, politiek, gecultiveerd of sociaal (Niemann, 2006; Tranholm-Mikkelsen, 1991). Voor gecultiveerde spillover volstaat het noemen van EU-instituties, omdat in het theoretisch kader is betoogd dat al diens instituties een dergelijke cultiverende rol in kunnen nemen. De laatste twee stellingen gaan in op omstandigheden wanneer mogelijke spillback of stagnatie kan ontstaan: soevereiniteitsbewustzijn of binnenlandse beperkingen door nationale lobby (Callovi, 1992; Moravcsik, 1993). Een andere vorm van een tegenwerkende kracht is een negatief klimaat dat vaak in een crisis aanwezig is (Holland, 1980). Dit gaat in tegen de these van exogene spillover (Niemann, 2006: 49). Een crisis kan dus integratie mogelijk maken of inhiberen. Hierom is de stelling over exogene spillover ambigue geformuleerd.

Tabel 1 Operationalisatie Neofunctionalisme inclusief vertaling naar het Engels

1. Samenwerking tussen elites centraal bij integratie (Haas, 1958; Lindberg, 1963)
--

Het EUBW zal slechts door de inspanningen van (non-gouvernementele) elites worden gerealiseerd.	A European Civil Code will only be realized by (non-governmental) elites.
2. Incrementele integratie (Niemann & Schmitter, 2009)	
Het EUBW zal door incrementele stappen worden gerealiseerd.	A European Civil Code will be achieved through incremental steps.
3. Functionele spillover (Niemann & Schmitter, 2009; Tranholm-Mikkelsen, 1991)	
Het EUBW zal door druk vanuit samenwerking op andere beleidsterreinen op Europees niveau worden gerealiseerd.	A European Civil Code will be ascertained through pressure from European cooperation in other areas.
4. Exogene spillover of spillback/stagnatie (Holland, 1980; Niemann, 2006)	
Het EUBW zal door een externe crisis realiteit worden of onmogelijk worden.	A European Civil Code will be made either possible or impossible by a large crisis.
5. Politieke spillover (Niemann, 2006; Tranholm-Mikkelsen, 1991)	
Door lobby van nationale en supranationale belangengroepen zal het EUBW realiteit worden.	Lobbying from national and supranational political actors and interest groups will foster a European Civil Code.
6. Gecultiveerde spillover (Tranholm-Mikkelsen, 1991)	
Door lobby van EU-instituties of van epistemische gemeenschappen van academici zal het EUBW realiteit worden.	Lobbying by the European institutions or epistemic communities of academics will foster a European Civil Code.
7. Sociale spillover (Niemann, 2006)	
Doordat nationale elites voor een lange tijd samenwerken op het EU-niveau zal het EUBW realiteit worden.	Long term cooperation between national elites on the European level will foster a European Civil Code.

8. Stagnatie of spillback door soevereiniteitsbewustzijn (Callovi, 1992)	
Het EUBW is onmogelijk door een gevoel van soevereiniteitsbewustzijn bij elites zijn waardoor zij argwanend zijn jegens EU-instituties op dit terrein en dit niet willen delegeren.	A European Civil Code is impossible because of sovereignty consciousness felt by elites that will make them skeptical and unwilling to delegate this to the European Union.
9. Stagnatie of spillback door binnenlandse beperkingen (Moravcsik, 1993)	
Een lobby van nationale belangengroepen of nationale ambtenaren of andere nationale beperkingen maken het EUBW onmogelijk.	A lobby of national interest groups, national civil servants or structural constraints ensures that domestic constraints will make a European Civil Code impossible.

4.3.2 Operationalisatie van het Liberaal Intergouvernementalisme

In tabel 2 is de operationalisatie van het Liberaal Intergouvernementalisme weergegeven. De eerste drie stellingen richten zich op de kern van de theorie. Internationale integratie gaat ten eerste op basis van onderhandelingen tussen staten (Garrett & Stebilis, 1996). Ten tweede, de integratie vindt dan slechts plaats op die plekken waar het een nutsmaximerende werking voor allen heeft (Moravcsik & Schimmelpfennig, 2009). De derde stelling stelt dat integratie bij verdragswijziging plaatsvindt en pas bij goedkeuring van grotere lidstaten die meer macht hebben in de onderhandelingen daarover (Moravcsik, 1998: 6). Grotere lidstaten worden in deze stelling geoperationaliseerd als Frankrijk en Duitsland. Het perspectief van beide landen op Europese integratie en de onderliggende relatie tussen de twee staten zijn van groot belang voor een intergouvernementele blik op de toekomst van de Europese Unie (Webber, 2014: 344-6). Voor een lange tijd werd het Verenigd Koninkrijk ook tot de grotere machtige lidstaten gerekend. Deze hoeft echter hier niet meer worden toegerekend sinds haar besluit om uit de Europese Unie te treden (Hobolt, 2016: 1259).

De laatste zes stellingen zijn een operationalisatie van de zes hypothesen van het Nieuw Intergouvernementalisme (Bickerton, Hudson & Puetter, 2015: 711ff.). De vierde stelling operationaliseert dat deliberatie en consensus de leidende normen worden in de EU en dat op basis van deze normen een EUBW gerealiseerd kan worden. De vijfde stelling gaat in op de afwezigheid van gecultiveerde spillover, omdat het onderwerp te controversieel is. De zesde

stelling is een operationalisatie van de hypothese dat bij verdere integratie een nieuwe organisatie wordt opgericht die zich daarmee bezig zal houden. De zevende stelling behandelt de hypothese dat belangen van een lidstaat op het Europese niveau anders kunnen zijn dan de nationale belangen. Dit is geoperationaliseerd in de zin dat een lidstaat kan instemmen met EUBW hierdoor tegen direct nationaal belang in. Het Nieuw Intergouvernementalisme gebruikt deze hypothese juist om te duiden dat dit vaak integratie mogelijk maakt (Bickerton, Hudson & Puetter, 2015: 715-6). De achtste stelling kijkt naar het feit dat gevoeligheid van een onderwerp op het Europees niveau niet meer bestaat voor individuele lidstaten waardoor integratie mogelijk is. De laatste stelling kijkt naar het disequilibrium waar de EU zich in bevindt: hierdoor kan men niet een eenduidige uitspraak over het EUBW doen.

Tabel 2 Operationalisatie Liberaal Intergouvernementalisme inclusief vertaling naar Engels

10. Onderhandelingen tussen staten centraal bij Integratie (Garrett & Tsebelis, 1996)	
Het EUBW zal slechts door onderlinge onderhandeling door lidstaten worden gerealiseerd.	A European Civil Code will only be realized by negotiations between the Member States.
11. Integratie bij nutsmaximering (Moravscik & Schimmelpfennig, 2009)	
Het EUBW zal worden gerealiseerd vanwege de nutsmaximerende werking voor de lidstaten.	A European Civil Code will be realized because of its utility for all Member States.
12. Integratie pas bij Verdragwijziging en instemming machtigere/grotere lidstaten (Moravscik, 1998; Webber, 2014)	
Het EUBW zal pas door of bij een wijziging van de Verdragen worden gerealiseerd en slechts wanneer grotere lidstaten als Frankrijk en Duitsland akkoord zijn.	A European Civil Code will only become reality during a Treaty change and only when larger Member States like Germany and France are in favour.
13. Deliberatie en Consensus leidende normen in EU-besluitvorming (Bickerton, Hodson & Puetter, 2014: 711-2)	
Door deliberatie en consensus komen de EU-instituties tot een EUBW.	Deliberation and consensus between the EU institutions will help foster a European Civil Code.

14. Supranationale actoren zien af van cultivering door controversiële aard (Bickerton, Hodson & Puetter, 2015: 711-2)	
Commissie en Parlement (en andere supranationale actoren) zien af van lobby voor het EUBW omdat het te controversieel in hen ogen is waardoor het niet tot realiteit komt.	The European Commission and European Parliament and other supranational organisations will not lobby for a European Civil Code because they deem the subject to be too controversial. This will ultimately prevent a European Civil Code.
15. Oprichting nieuwe organisatie bij verdere integratie (Bickerton, Hodson & Puetter, 2015: 713-4)	
Het EUBW wordt pas werkelijkheid nadat een nieuwe EU-organisatie is opgericht om dit specifieke proces te leiden.	The European Civil Code will only become a reality after a new European Union organization has been founded to specifically guide this process.
16. Verschil voor een lidstaat tussen nationaal belang en Europees belang (Bickerton, Hodson & Puetter, 2015: 715-6)	
Het EUBW zal ontstaan doordat lidstaten op Europees niveau ander belangen hebben dan op nationaal niveau.	The European Civil Code will be realized due to Member States' different interests on the European level than on the national level.
17. Geen gevoelige onderwerpen op Europees niveau (Bickerton, Hodson & Puetter, 2015: 715)	
Het EUBW is mogelijk omdat het binnen de EU irrelevant is of het voor een of meerdere lidstaten een gevoelig onderwerp is.	A European Civil Code is possible because in the current EU it has become irrelevant if the subject is sensitive for one or more Member States.
18. Disequilibrium maakt een eenduidige uitspraak over het EUBW onmogelijk (Bickerton, Hodson & Puetter, 2015: 716)	
Men kan niet eenduidig stellen dat een EUBW er wel of niet zal komen.	One cannot unambiguously state if a European Civil Code will become reality.

4.2.3 Operationalisatie van het Postfunctionalisme

De laatste school die in negen stellingen geoperationaliseerd dient te worden is het Postfunctionalisme. De eerste vier stellingen over deze school richten zich op de twee schalen. De functionele schaal kan centralisatie mogelijk maken wegens efficiëntieargumenten mits politieke steun aanwezig is, maar ook centralisatie in de weg staan omdat actoren hun veiligheid voelen ingeperkt door centralisatie (Genschel & Jachtenfuchs, 2021; Marks, 2012). Hier gaan de eerste twee stellingen over. De volgende twee stellingen richten zich op de schaal van gemeenschap. Deze kan integratie mogelijk maken door een gedeeld gevoel van solidariteit, maar het ontbreken van een gevoel van gemeenschap met anderen kan integratie juist onmogelijk maken (Genschel & Jachtenfuchs, 2021; Hooghe & Marks, 2009; Marks, 2012).

De laatste vijf stellingen richten zich op de drie trends van politisering om te kijken in welke mate deze politisering speelt bij het EUBW en dus integratie onmogelijk kan maken. De vijfde stelling kijkt naar de Europeanisering van het beleid dat een EUBW teweeg zal brengen waardoor het door de politisering onmogelijk zal worden (Hooghe & Marks, 2009: 14). De zesde en zevende stelling kijken of een mogelijke patstelling tussen politieke partijen mogelijk is door deze te operationaliseren dat centrumlinkse en -rechtse partijen voorstander van een EUBW zullen zijn en dat partijen aan de linker- en rechterflanken juist hiertegen zullen zijn wegens het neoliberale of natiestaat ondermijnende karakter (Hooghe & Marks, 2009: 17). De laatste twee stellingen kijken of het EUBW gebruikt kan worden voor het opgang brengen van massapolitiek via verkiezingen of referenda (Hooghe & Marks, 2009). De volledige operationalisatie is weergegeven in tabel 3.

Tabel 3 - Operationalisatie Postfunctionalisme inclusief vertaling naar het Engels

19. Functionele schaal maakt EUBW mogelijk (Genschel & Jachtenfuchs, 2021; Marks, 2012)	
Vanwege efficiëntie is een EUBW noodzakelijk mits politieke steun aanwezig is.	A European Civil Code is necessary because of its efficiency provided that political support is present.
20. Functionele schaal maakt EUBW niet mogelijk (Genschel & Jachtenfuchs, 2021; Marks, 2012)	
Het EUBW is wegens veiligheidsargumenten niet mogelijk, omdat het de veiligheid van de lidstaten inperkt.	A European Civil Code is impossible because of safety arguments: the safety of Member States will directly be restricted.

21. Gemeenschapsschaal maakt EUBW mogelijk maken (Genschel & Jachtenfuchs, 2021; Hooghe & Marks, 2009; Marks, 2012)	
Het EUBW is wegens een groeiende Europese solidariteit mogelijk.	A European Civil Code is possible because of a growing European solidarity.
22. Gemeenschapsschaal maakt EUBW niet mogelijk (Genschel & Jachtenfuchs, 2021; Hooghe & Marks, 2009; Marks, 2012)	
Het EUBW is onmogelijk, door het ontbreken van een Europese gemeenschap.	A European Civil Code is impossible because of the lack of a European community.
23. Politiseringstrend I: Europeanisering maakt EUBW onmogelijk (Hooghe & Marks, 2009)	
Een EUBW is onmogelijk, omdat het burgers te direct raakt.	A European Civil Code is impossible because it impacts citizens too directly.
24. Politiseringstrend II: Centruumpartijen versus partijen aan de flanken I (Hooghe & Marks, 2009)	
Een EUBW is mogelijk, omdat centrumlinkse en -rechtse partijen voorstander zijn	A European Civil Code is possible because centre left and centre right parties will be in favor.
25. Politiseringstrend II: Centruumpartijen versus partijen aan de flanken II (Hooghe & Marks, 2009)	
Het EUBW is politiek onmogelijk, omdat het de natiestaat te sterk inperkt of slechts voor grote bedrijven noodzakelijk is.	A European Civil code is politically impossible because it either diminishes the nation state or will only be necessary for multinational corporations.
26. Politiseringstrend III: Politisering van de massa via verkiezingen (Hooghe & Marks, 2009)	
Een EUBW is onmogelijk, omdat het een te grote rol kan spelen in nationale verkiezingen en voor mogelijke politieke patstelling zorgt.	A European Civil Code is impossible because it could play a major role in national elections and create a political stalemate around the subject.

27. Politiseringstrend III: Politisering van de massa via referenda (Hooghe & Marks, 2009)	
Een EUBW is onmogelijk, omdat burgers in een referendum mogelijk nee hiertegen zullen stemmen.	A European Civil Code is impossible because citizens might vote against it in a referendum.

4.4 Dataverzameling (Q-sort)

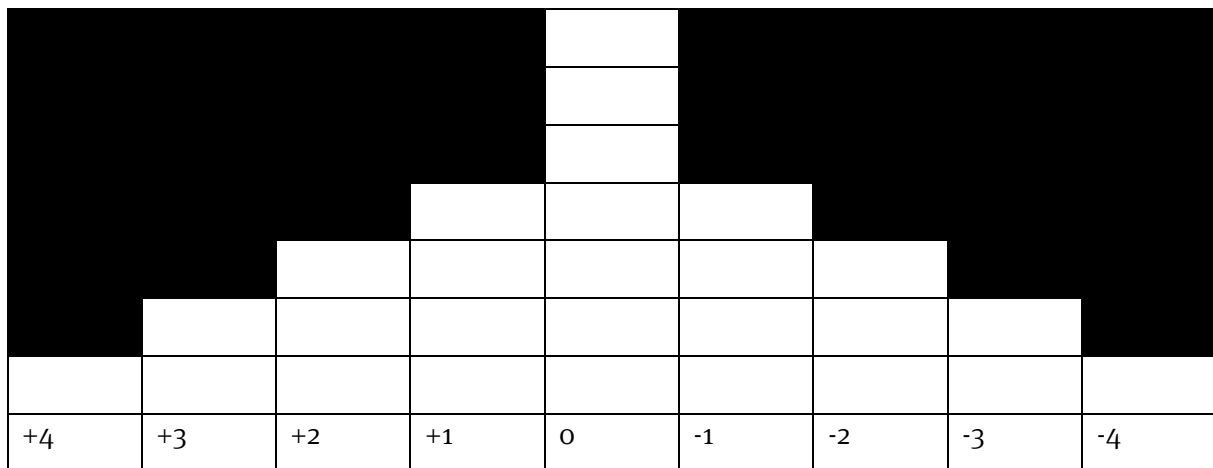
Nadat de P-set voor de thesis is vastgesteld en de Q-set is opgesteld, kan overgegaan worden tot de dataverzameling. Deze verzameling, ook wel Q-sort, gebeurt bij een Q-methodologie door de P-set op een continuüm van zeer mee eens tot zeer mee oneens de Q-set te laten sorteren. Dit continuüm dwingt de respondent keuzes te maken in welke mate deze het eens of oneens met een stelling. Deze Q-sorts kunnen uiteindelijk gebruikt worden om de zienswijzen in kaart te brengen. Dit onderdeel van het kader gaat eerst in op hoe dit continuüm is vormgegeven. Vervolgens gaat dit onderdeel in op hoe de precieze dataverzameling plaats zal vinden.

Om de respondent een verdeling te laten maken tussen stellingen van de Q-set dient het continuüm opgedeeld te worden in een aantal kolommen. Het aantal kolommen op dit continuüm is door de onderzoeker zelf vast te stellen. Voor deze thesis gekozen voor negen kolommen: +4 is het meest eens met een stelling tot -4 is het meest oneens met een stelling. Deze waarden voor deze kolommen zijn noodzakelijk voor de latere data-analyse. Vervolgens moet een keuze gemaakt worden hoe de 27 stellingen van de Q-set verdeeld mogen worden door de respondent op dit continuüm. Dit kan aan de hand van een open verdeling waar de respondent zelf mag bepalen waar alle stellingen worden geplaatst. Een andere optie is om aan de hand van een vooraf bepaalde vaste verdeling de Q-sort plaats te laten vinden. Deze vaste verdeling is bijna altijd aan de hand van een normale verdeling: veel mogelijkheden tot sorteren in het midden en weinig in de extremen van het continuüm. Dit onderzoek kiest voor een vaste verdeling, omdat zo de respondenten gedwongen worden tot bepaalde keuzes: open verdelingen zorgen vaak voor het invullen op de extremen. Dit bemoeilijkt de uiteindelijke data-analyse (Minkman & Molenveld, 2020: 6).

De vaste, normale verdeling kan worden vastgesteld aan de hand van de kennis die de P-set heeft over het onderwerp. Hoe meer de respondenten weten over het onderwerp, hoe steiler de normaalverdeling mag worden gemaakt (Minkman & Molenveld, 2020: 6). Een steilere verdeling genereert betere resultaten voor een Q-methodologie, omdat men bij deze methode vooral geïnteresseerd is in de antwoorden op de extremen van het continuüm. Door de

respondenten veel in het midden in te laten vullen worden, kan gekeken worden naar waar de respondenten wel de nadruk op leggen. Zoals bij de beschrijving van de onderzoekspopulatie is beschreven, beschikken de respondenten over veel kennis over het EUBW. Dit rechtvaardigt een steile verdeling als weergegeven in figuur 2.

Figuur 2 Q-sort indeling van 27 stellingen in een continuüm van negen kolommen met bijbehorende Q-score

Om de deelnemers de Q-sort uit te laten voeren wordt in deze thesis gebruik gemaakt van het online-enquêteeringsprogramma *Qualtrics*. De reden om voor *Qualtrics* te kiezen is het gebruiksgemak. Het programma kan een link aanmaken die naar alle respondenten via mail of op LinkedIn verzonden kan worden zodat zij deze online enquête makkelijk kunnen vinden. Daarnaast is het mogelijk binnen *Qualtrics* om alle data in een keer te downloaden. *Qualtrics* beschikt echter niet over de mogelijkheid een Q-sort uit te voeren. Daarom is gekozen voor het type *Pick, Group and Rank* waarin respondenten stellingen naar een groep kunnen slepen. De 27 Engelstalige stellingen zijn ingevoerd in het programma. Vervolgens is een negental groepen aangemaakt. Deze groepen zijn allemaal voorzien van een nummer van het continuüm en vermeld met het maximaantal stellingen dat de respondent mag plaatsen in de groep.

De link naar de *Qualtrics*-enquête is, verwerkt in een persoonlijk bericht in een email of via een LinkedIn-bericht, naar de respondenten uit de P-set gestuurd. Een drietal weken later is naar de respondenten een herinneringsmail gestuurd om zo de respons mogelijk te verhogen. In deze herinneringsmail kan ook zijn opgenomen dat een respondent een fout heeft gemaakt bij het invullen van de enquête waardoor de respons mogelijk niet meegenomen kan worden in de data-analyse.

Uiteindelijk hebben 25 van de mogelijke 136 respondenten gereageerd op deze enquête. Van deze respons zijn slechts achttien Q-sorts geschikt voor de uiteindelijke data-analyse. Zeven Q-sorts waren ongeldig, omdat sommige respondenten niet alle stellingen hadden ingevuld of wel alle stellingen hadden ingevuld maar zich niet aan de groepsgrootte voor een score hadden gehouden. De P-set voor de Q-methodologie valt nog wel binnen het in deze thesis gehanteerde criterium van tussen de 12 en 40 respondenten en is dus geschikt voor de data-analyse.

4.5 Data-analyse

Dit gedeelte van het Methodologisch Kader omvat een verantwoording van de gehanteerde stappen van de data-analyse. Bij een Q-methodologie bestaat de data-analyse uit een tweetal stappen: het extraheren van componenten uit de Q-sort aan de hand van een componentanalyse en vervolgens deze componenten te roteren. Om deze analyse uit te voeren en te vergemakkelijken is het programma *PQMethod 2.35* geschreven door Peter Schmolck (2014) en een uitbreiding daarop genaamd *PQRotate* gebruikt. In dit programma kunnen de Q-set en Q-sorts worden ingevoerd om vervolgens met behulp van het programma de componentextractie en -rotatie uit te voeren.

Een component is een achterliggend concept dat niet direct gemeten kan worden (Field, 2013: 666-7). Voor deze thesis zijn deze componenten een mogelijke zienswijze op integratie omtrent het EUBW aan de hand van de drie scholen van integratietheorie. Door behulp van statistische methoden kunnen deze componenten uit de verzamelde Q-sorts worden gededuceerd. Hiervoor zal gebruik gemaakt worden van manier van componentanalyse genaamd *Principal Component Analysis* (PCA). Een PCA is statistische methode geschikt voor het reduceren van data naar een kleiner aantal onderliggende componenten van observaties (Harrington, 2009: 10). De PCA als eerste stap van de data-analyse leidt tot een aantal “ruwe of grove” componenten die verder moeten worden bewerkt om deze geschikt te maken voor interpretatie. Hiervoor dienen de componenten ten opzichte van elkaar geroteerd te worden. Dit roteren kan handmatig of geautomatiseerd aan de hand van software. Voor deze thesis is gekozen het geautomatiseerd te doen, omdat handmatig roteren veel ervaring vergt. De gekozen methode van roteren is de *varimax*-methode. Deze rotatietechniek zoekt naar de maximale hoeveelheid variantie voor de eerder gevonden componenten (Minkman & Molenveld, 2020: 7).

In het gehanteerde softwarepakket, *PQMethod*, dient men in te voeren hoeveel componenten men uit de varimax-analyse wil gebruiken. Hiervoor kunnen de zogenaamde eigenwaardes van iedere componenten die uit de PCA-berekening voortkomen worden gebruikt. Deze eigenwaardes zijn een duiding voor de relatieve grootte van de verklarende kracht van een

component. Wanneer de eigenwaarde van een component hoger dan 1,00 is kan de verklarende waarde van een component worden gewaarborgd (Kaiser, 1960). Dit geeft de eerste voorwaarde voor het uiteindelijke aantal componenten dat zal komen uit de Q-methodologie.

Vervolgens zijn nog een aantal andere voorwaarden verbonden aan het selecteren van het aantal componenten dat uit een Q-methodologie zal komen. De tweede voorwaarde is dat elke component een verklarende waarde van tenminste 3% van de data genereert. De component moet simpelweg iets kunnen vertellen over de data. De derde voorwaarde is dat de gevonden component en diens stellingen theoretisch van belang moet kunnen zijn en dat de bevindingen logisch te verklaren zijn. Het theoretische belang van de stellingen is het toetsen of een theorie een dominante verklaring kan geven of dat respondenten een combinatie gebruiken. De logische verklaring van de bevindingen wordt geleverd door deze naast de beschrijving van het beleidskader te leggen. Het kan zijn dat respondenten tegenstellende stellingen selecteren. Zolang deze van verschillende theorieën zijn, is dit slechts theoretisch relevant en niet empirisch. Een respondent kan dit doen, omdat deze een voorkeur voor een bepaalde blik op de integratie heeft en het oneens is met de analyse van een andere theorie. De vierde voorwaarde is dat de gevonden componenten onderling niet te sterk correleren. Deze correlatie mag nergens hoger dan 0,33 zijn. Op deze manier is te waarborgen dat de componenten genoeg onderscheidend zijn. De laatste voorwaarde is dat tenminste twee respondenten uit de P-set laden op de component. Deze voorwaarde verzekert dat de data gereduceerd kan worden. Dat een respondent op een component laadt is te bepalen aan de hand van een uitbreiding op PQMethod genaamd *PQRotate*. Deze uitbreiding kan uitrekenen welke respondent significant op welke component laadt (Minkman & Molenveld, 2020: 7; Watts & Stenner, 2012).

Als op basis van deze voorwaarden is bepaald hoeveel componenten geroteerd worden, dan gaat de analyse over tot het duiden van de precieze opbouw van de componenten. Voor elke component zal gekeken worden hoeveel respondenten laden op de component en hoeveel procent van de totale data door de component verklaard worden. PQMethod rangschikt de stellingen in een component op basis van een Z-score waardoor het mogelijk is de 27 stellingen een overeenkomstige Q-score toe te kennen waardoor de opbouw van de component duidelijk wordt. Aan de hand van deze Z-scores kan PQMethod daarnaast berekenen een stelling op een component significant onderscheidend (met een significantieniveau van 0,05 of 0,01) laadt ten opzichte van de twee andere componenten. Dit maakt het mogelijk om nog beter de verschillen tussen de componenten te duiden.

4.6 Methodologische reflectie

In dit stuk van het methodologisch kader zal een reflectie op de gekozen methode volgen aan de hand van twee begrippen: validiteit en betrouwbaarheid. De interne en externe validiteit van de gekozen methode zal eerst besproken worden waarna een beschouwing op de betrouwbaarheid van de gevolgde methode zal worden behandeld. Aan het eind van dit stuk volgen nog wat andere reflecties op de gekozen methodologie van deze thesis.

De interne validiteit van een onderzoek brengt in kaart of de gekozen methoden van het onderzoek meten wat men wil meten (Van Thiel, 2014: 180). Door Q-methodologie te hanteren kan een narratief worden opgesteld dat gecombineerd met de bevindingen uit het beleidskader een antwoord op de hoofdvraag te formuleren. De deelnemers van de P-set beschikken over een grote mate van kennis over het onderwerp en een relatief neutrale blik op de politieke kant waar deze thesis interesse in heeft.

Door de Q-set deductief op te stellen aan de hand van goed uitgekristalliseerde scholen van integratietheorie kan dit narratief worden ontwikkeld op basis van alle drie. De respondenten krijgen de theorieën door elkaar heen gehusseld om te verzekeren dat zij minder snel patronen in de stellingen herkennen. Dit maakt het mogelijk om te toetsen of de theorieën empirisch te onderscheiden zijn en of deze door elkaar toegepast worden door de respondenten. Wanneer een respondent namelijk van mening is dat een EUBW in de toekomst gerealiseerd kan worden, kan deze meerdere stellingen van meerdere theorieën die dit poneren combineren. Hetzelfde geldt voor stellingen die van mening zijn dat een EUBW niet werkelijkheid zal worden. De stellingen zijn zo geoperationaliseerd dat zij zo goed als mogelijk wederzijds uitsluitend zijn waardoor respondenten beter een onderscheid tussen de stellingen kunnen maken.

De interne validiteit wordt iets geschaad door het online afnemen van de enquête waardoor niet doorgevraagd kan worden om de antwoorden van een respondent beter te kunnen duiden. Hierdoor kan slechts op een valide conclusie getrokken worden met de stellingen die zich op de score van +4 en +3 van de gevonden componenten bevinden ten aanzien van de casus om de hoofdvraag te beantwoorden. Verbanden van deze drie stellingen met de andere stellingen op de positieve scores zijn slechts statistisch en door deze manier van dataverzameling niet te valideren waarom deze verbanden zijn gelegd.

De externe validiteit kijkt naar de generaliseerbaarheid van de gevolgde methodologie (Van Thiel, 2014: 179). Deze generaliseerbaarheid kan statistisch of analytisch van aard zijn. Statistische generaliseerbaarheid van het onderzoek brengt de mate in kaart waarvan de

resultaten gegeneraliseerd kunnen worden naar de gehele populatie (Lindsay, 2010). Q-methodologie brengt slechts de componenten in kaart van degene die het onderzoek in hebben gevuld op basis van persoonlijke visies van de respondenten. Daarom is deze statistische generaliseerbaarheid volledig afwezig, omdat iedere extra respondent meer of minder de uiteindelijke resultaten zal veranderen.

De analytische generaliseerbaarheid van een onderzoek behelst de mate waarin de resultaten van het onderzoek tot theorie kan worden gegeneraliseerd (Yin, 2010). De resultaten van de Q-methodologie zelf zijn slechts toepasbaar op het EUBW en daarom niet analytisch generaliseerbaar. Het enige waar dit onderzoek mogelijk aan kan bijdragen aan theorievorming is de gedachte dat de theorieën mogelijk in combinatie gebruikt kunnen worden of juist voor deze casus goed van elkaar te onderscheiden zijn. Een laatste optie is dat een theorie sterk dominant is met meerdere rangschikken van diens stellingen.

De betrouwbaarheid van een onderzoek behelst de mate van repliceerbaarheid van dat onderzoek (Van Thiel, 2014: 185). De wijze van dataverzameling is hoge mate repliceerbaar, omdat de P-set is opgebouwd vanuit lijsten van personen die openbaar toegankelijk zijn. De respondenten die daadwerkelijk hebben deelgenomen zijn echter wel geanonimiseerd. Dit schaadt de betrouwbaarheid. Het opstellen van de Q-set gebeurt aan de hand van bestaande wetenschappelijke theorie met duidelijke vermelding op basis van welke theorie een stelling genereerd wordt. De data-analyse is betrouwbaar door de uitgebreide verantwoording van de twee noodzakelijke stappen.

Bij het benaderen van respondenten hebben een aantal respondenten vermeld waarom zij niet deel konden of wilden nemen aan de enquête. Sommigen konden de enquête op Qualtrics niet invullen: zij konden stellingen niet selecteren en slepen. Dit is mogelijk wegens technische redenen als het gebruik van een andere of verouderde internetbrowser. De enquête is echter wel getest voordat deze verspreid is en vertoonde toen geen mankementen. Daarnaast hebben sommige mogelijke respondenten laten weten niet deel te willen nemen door de subjectieve aard van de stellingen. Door het programma Qualtrics kon echter geen vast aantal voor een groep dat een respondent in dient te vullen worden aangemaakt. Hierdoor hebben een achttal respondenten de enquête verkeerd ingevuld door niet het juiste aantal stellingen bij de juiste score in te vullen. Hierom zijn sommige resultaten niet meegenomen in de data-analyse.

5. Data-Analyse

In dit hoofdstuk van de thesis zal de verzamelde data worden geanalyseerd. In het eerste gedeelte van dit hoofdstuk is de beschrijving van de resultaten van de Principle Component Analysis (PCA) van de Q-sorts opgenomen om te kijken hoeveel componenten gededuceerd kunnen worden uit de dataset om verder mee te werken in de data-analyse. Hierna zal een varimax-rotatie plaatsvinden van alle mogelijke aantallen van componenten om deze vervolgens te toetsen aan de voorwaarden voor een Q-methodologie als geschetst in het Methodologisch Kader. Het uiteindelijke aantal gekozen componenten zal vervolgens worden geduid op meerdere manieren. Ten eerste zal worden gekeken hoeveel respondenten laden op elke component, wat de verklaringskracht van elke component is en hoe de stellingen de componenten opbouwen. De data-analyse eindigt met vertaalslag van component naar zienswijze aan de hand van een analyse van de onderscheidende stellingen voor iedere component. Op deze manier kan geduid worden hoe en waar de respondenten van de P-set in hun Q-sort de verschillende scholen van integratietheorie hebben toegepast om integratie rondom het EUBW te verklaren.

5.1 Principal Component Analysis

De achttien geldige Q-sorts zijn ingevoerd in *PQMethod* en aan dit programma is de opdracht gegeven een PCA uit te voeren. De resultaten van deze PCA zijn weergegeven in tabel 4. In de eerste kolom van de tabel is het nummer van de component opgenomen met daarnaast in de tweede kolom de bijbehorende eigenwaarde. De grootte van deze eigenwaarde toont de relatieve grootte van de component. In de laatste twee kolommen is weergegeven hoeveel procent van de data verklaard kan worden door de individuele component en hoeveel procent van de data in combinatie met voorgaande componenten te verklaren is.

Tabel 4 Resultaten Principal Component Analysis

Component	Eigenwaarde	Percentage	Cumulatieve Percentage
1	6,0703	33,7240	33,7240
2	2,9241	16,2448	49,9688
3	1,8657	10,3649	60,3337
4	1,2467	7,0909	67,4246
5	1,0353	5,7515	79,1761

6	0,8519	4,7327	77,9088
7	0,7379	4,0997	82,0085
8	0,6131	3,4061	85,4145
9	0,5377	2,9873	88,4018
10	0,4171	2,3230	90,7248
11	0,3991	2,2174	92,9422
12	0,3601	2,0004	94,9426
13	0,3106	1,7253	96,6679
14	0,2261	1,2561	97,9240
15	0,1542	0,8565	98,7805
16	0,1110	0,6165	98,3970
17	0,0717	0,3982	99,7952
18	0,0369	0,2048	100,0000

5.2 Varimax-rotatie en toetsing voorwaarden Q-methodologie

Om een beter onderscheid te kunnen maken tussen de verschillende componenten kunnen deze ten opzichte van elkaar geroteerd worden. Zoals in het Methodologisch Kader reeds verantwoord is voor deze Q-methodologie een varimax-rotatie gebruikt. Uit de resultaten van de PCA is af te leiden dat het maximum aan componenten dat geroteerd kan worden gelijk aan vijf is, omdat voor component zes de eigenwaarde onder de voor deze thesis gehanteerde grenswaarde van 1,00 uitkomt.

Om de andere voorwaarden voor een Q-methodologie te toetsen is voor twee tot en met vijf componenten een varimax-rotatie uitgevoerd. De onderlinge correlaties van de componenten voor alle mogelijke varimax-rotaties is opgenomen in bijlage 1. Om de voorwaarde te toetsen dat tenminste twee deelnemers van de P-set laden op de component is aan PQRotate de opdracht te geven om voor de resultaten van de varimax-rotaties te duiden hoeveel deelnemers significant laden op een component. De resultaten hiervan zijn opgenomen in bijlage 2.

De toetsing van de componenten aan de voorwaarden voor een Q-methodologie is opgenomen in tabel 5. Wanneer een aantal componenten aan een voorwaarde voldoet is deze groen gekleurd. Indien dit niet het geval is, kleurt het bijbehorende vakje rood. Wanneer meerdere combinaties van componenten voldoen aan alle voorwaarden, zal gekozen worden voor het hoogste aantal componenten. De reden hiertoe is dat een hoger aantal componenten een grotere totale verklaringskracht van de data heeft. Een voorwaarde die niet is meegenomen in tabel 5 is

de voorwaarde dat de component theoretisch relevant moet zijn en dat de bevindingen logisch verklaarbaar zijn. De toetsing van deze voorwaarde is opgenomen in 4.5 van het Methodologisch Kader.

Tabel 5 Toetsing van de voorwaarden voor Q-methodologie uit het Methodologisch Kader

Aantal Componenten	Eigenwaarde hoger dan 1,00	Component analyseert tenminste 3% van de totale data	Onderlinge correlatie niet groter dan 0,33	Tenminste twee deelnemers laden op een component
2				
3				
4				
5				

5.3 Opbouw van definitieve componenten

Op basis van de voorwaarden voor een Q-methodologie is gekozen om in de data-analyse uiteindelijk te werken met de resultaten van de varimax-rotatie voor drie componenten. In tabel 6 is weergegeven hoe elke respondent uit de P-set laadt op elke component. In de eerste kolom is het nummer van de respondent uit de P-set genoteerd en in de volgende drie kolommen diens desbetreffende lading op een van de componenten na deze varimax-rotatie. De score is een duiding van hoe goed de lading van zijn/haar Q-sort op deze component is: een score van 1 is een perfecte lading van een respondent op de component. De Q-sort van de respondent komt in dit geval 100% overeen met de component. Een lading op een component is dikgedrukt voor een respondent wanneer deze als significant voor die respondent kan worden gezien. De Q-sort van de respondent komt in dat geval het meest overeen met die component ten opzichte van de andere twee componenten.

Tabel 6 Lading van de P-set op de componenten

P-Set	Component 1	Component 2	Component 3
1	0,5696	0,0367	0,5513
2	-0,4725	0,5719	-0,1286
3	0,2730	0,7409	0,1195

4	0,2371	0,1745	0,7279
5	0,8211	-0,0527	0,0547
6	0,5630	0,2414	0,0725
7	-0,5245	0,5549	0,2991
8	0,6665	0,1182	0,0376
9	0,4541	0,3715	0,3871
10	0,2166	0,7990	0,0659
11	0,5609	0,0657	0,3332
12	0,0449	0,0821	0,6542
13	0,8279	0,0296	0,0460
14	0,8579	-0,0216	-0,0213
15	0,7197	0,1615	0,3373
16	-0,3266	-0,3938	0,6916
17	0,5056	0,1819	0,5673
18	0,0164	0,5909	0,6112

Tabel 6 laat zien dat een achttal respondenten (1, 5, 6, 8, 11, 13, 14 en 15) significant op de eerste component laden. Op de tweede component laden drie respondenten (2,3 en 10) significant. Voor de derde component geldt dat een vijftal respondenten (4, 12, 16, 17 en 18) significant op de component laden. Respondenten 7 en 9 uit de P-set laden geen van beide significant op een component.

De drie componenten als resultaat van de varimax-rotatie tezamen hebben een totale verklarende kracht van 60% van de verzamelde data. Component 1 verklaart 29% van de data, component 2 verklaart 15% en component 3 verklaart 16%. Door de varimax-rotatie is de verklarende kracht van component 1 vijf procentpunten afgenomen ten opzichte van de verklarende kracht op basis van de resultaten uit de PCA. Ditzelfde geldt voor component 2, zij het in sterk mindere mate. Deze is slechts 1 procentpunt afgenomen in verklarende kracht. Van component 3 is de verklarende kracht echter een aantal procentpunten toegenomen.

5.4 Van Component naar Zienswijze

De uiteindelijke opbouw van de drie componenten is weergegeven in tabel 7. De Z-scores die zijn vermeld voor iedere stelling is de mate waarop een stelling laadt op de desbetreffende component.

Deze scores maken het zodanig mogelijk om een Q-score toe te kennen aan de stelling op basis van de grootte van de Z-score.

Tabel 7 De opbouw van stellingen van de drie componenten voortkomend uit de varimax-rotatie

Q-Score	Component 1	Z	Component 2	Z	Component 3	Z
4	10 (Onderhandelingen tussen staten centraal bij Integratie)	1,549	14 (Supranationale actoren zien af van cultivering door controversiële aard)	2,327	10 (Onderhandelingen tussen staten centraal bij Integratie)	1,768
3	13 (Deliberatie en Consensus leidende normen in EU-besluitvorming)	1,409	8 (Stagnatie of spillback door soevereiniteitsbewustzijn)	1,441	18 (Disequilibrium maakt een eenduidige uitspraak over het EUBW onmogelijk)	1,698
3	6 (Gecultiveerde spillover)	1,404	18 (Disequilibrium maakt een eenduidige uitspraak over het EUBW onmogelijk)	1,345	2 (Incrementele integratie)	1,619
2	5 (Politieke spillover)	1,130	6 (Gecultiveerde spillover)	1,108	12 (Integratie pas bij Verdragwijziging en instemming machtigere/grotere lidstaten)	1,323
2	2 (Incrementele integratie)	1,038	7 (Sociale spillover)	0,940	9 (Stagnatie of spillback door binnenlandse beperkingen)	0,910
2	19 (Functionele schaal maakt EUBW mogelijk)	0,948	27 (Politiseringstrend III: Politisering van de massa via referenda)	0,822	5 (Politieke spillover)	0,887
1	11 (Integratie bij nutsmaximering)	0,898	9 (Stagnatie of spillback door binnenlandse beperkingen)	0,495	22 (Gemeenschapsschaal maakt niet mogelijk)	0,798
1	7 (Sociale spillover)	0,642	13 (Deliberatie en Consensus leidende normen in EU-besluitvorming)	0,432	27 (Politiseringstrend III: Politisering van de massa via referenda)	0,461
1	1 (Samenwerking tussen elites centraal bij integratie)	0,586	5 (Politieke spillover)	0,418	11 (Integratie bij nutsmaximering)	0,337
1	24 (Politiseringstrend II: Centruipartijen versus partijen aan de flanken I)	0,502	12 (Integratie pas bij Verdragwijziging en instemming machtigere/grotere lidstaten)	0,264	19 (Functionele schaal maakt EUBW mogelijk)	0,292
0	3 (Functionele spillover)	0,439	1 (Samenwerking tussen elites centraal bij integratie)	0,236	6 (Gecultiveerde spillover)	0,267

0	16 (Verskil voor een lidstaat tussen nationaal belang en Europees belang)	0,427	19 (Functionele schaal maakt EUBW mogelijk)	0,223	13 (Deliberatie en Consensus leidende normen in EU-besluitvorming)	0,264
0	18 (Disequilibrium maakt een eenduidige uitspraak over het EUBW onmogelijk)	0,343	23 (Politiseringstrend I: Europeanisering maakt EUBW onmogelijk)	0,132	15 (Oprichting nieuwe organisatie bij verdere integratie)	0,157
0	4 (Exogene spillover of spillback/stagnatie)	0,108	3 (Functionele spillover)	0,000	8 (Stagnatie of spillback door soevereiniteitsbewustzijn)	0,138
0	12 (Integratie pas bij Verdragswijziging en instemming machtigere/grotere lidstaten)	0,052	10 (Onderhandelingen tussen staten centraal bij Integratie)	-0,055	3 (Functionele spillover)	-0,168
0	17 (Geen gevoelige onderwerpen op Europees niveau)	-0,246	16 (Verskil voor een lidstaat tussen nationaal belang en Europees belang)	-0,118	14 (Supranationale actoren zien af van cultivering door controversiële aard)	0,378
0	21 (Gemeenschapsschaal maakt EUBW mogelijk maken)	-0,278	17 (Geen gevoelige onderwerpen op Europees niveau)	-0,278	16 (Verskil voor een lidstaat tussen nationaal belang en Europees belang)	-0,422
-1	9 (Stagnatie of spillback door binnenlandse beperkingen)	-0,435	25 (Politiseringstrend II: Centruipartijen versus partijen aan de flanken I)	-0,391	25 (Politiseringstrend II: Centruipartijen versus partijen aan de flanken II)	-0,428
-1	15 (Oprichting nieuwe organisatie bij verdere integratie)	-0,680	11 (Integratie bij nutsmaximering)	-0,418	20 (Functionele schaal maakt EUBW niet mogelijk)	-0,508
-1	27 (Politiseringstrend III: Politisering van de massa via referenda)	-0,797	2 (Incrementele integratie)	-0,446	26 (Politiseringstrend III: Politisering van de massa via verkiezingen)	-0,579
-1	23 (Politiseringstrend I: Europeanisering maakt EUBW onmogelijk)	-0,880	4 (Exogene spillover of spillback/stagnatie)	-0,613	24 (Politiseringstrend II: Centruipartijen versus partijen aan de flanken I)	-0,585
-2	8 (Stagnatie of spillback door soevereiniteitsbewustzijn)	-0,914	22 (Gemeenschapsschaal maakt niet mogelijk)	-0,641	4 (Exogene spillover of spillback/stagnatie)	-0,671
-2	26 (Politiseringstrend III: Politisering van de massa via verkiezingen)	-0,983	15 (Oprichting nieuwe organisatie bij verdere integratie)	-0,718	23 (Politiseringstrend I: Europeanisering maakt EUBW onmogelijk)	-1,027
-2	14 (Supranationale actoren zien af van cultivering door controversiële aard)	-1,176	26 (Politiseringstrend III: Politisering van de massa via verkiezingen)	-1,032	21 (Gemeenschapsschaal maakt EUBW mogelijk maken)	-1,075

-3	25 (<i>Politiseringstrend II: Centruipartijen versus partijen aan de flanken II</i>)	-1,629	24 (<i>Politiseringstrend II: Centruipartijen versus partijen aan de flanken I</i>)	-1,568	1 (<i>Samenwerking tussen elites centraal bij integratie</i>)	-1,509
-3	20 (<i>Functionele schaal maakt EUBW niet mogelijk</i>)	-1,705	21 (<i>Gemeenschapsschaal maakt EUBW mogelijk maken</i>)	-1,818	17 (<i>Geen gevoelige onderwerpen op Europees niveau</i>)	-1,727
-4	22 (<i>Gemeenschapsschaal maakt niet mogelijk</i>)	-1,763	20 (<i>Functionele schaal maakt EUBW niet mogelijk</i>)	-2,090	7 (<i>Sociale spillover</i>)	-1,834

Om een beter onderscheid te maken tussen de verschillende zienswijzen kan aan de hand van de Z-scores worden berekend of deze score significant onderscheidend is voor een stelling op deze component (met $p < 0,05$ of $p < 0,01$). Door naar deze onderscheidende stellingen te kijken en de stellingen die zich aan de extremen van de zienswijzen op de scores van ± 3 en ± 4 bevinden, zoals weergegeven in tabel 7, kan een goede omschrijving van de opbouw van een zienswijze gegenereerd door de Q-methodologie gegeven worden.

In het volgende gedeelte van deze data-analyse zal aan de hand van tabel 7 en een aparte tabel voor elke component gekeken worden hoe deze precies is opgebouwd om daar een zienswijze van te kunnen maken. In iedere tabel voor elke zienswijze is een stelling die onderscheidend laadt is vermeld met zijn Q-score en Z-score voor op de desbetreffende drie componenten. Voor de stellingen is ook vermeld bij welke integratietheorie zij horen. Het Neofunctionalisme is weergegeven met NF, het Liberaal Intergouvernementalisme met LI en het Postfunctionalisme met PF.

5.5.1 Zienswijze 1

De stelling waar de respondenten horend bij zienswijze 1 de meeste overeenstemming mee hebben is stelling 10 van het Liberaal Intergouvernementalisme. Volgens deze zienswijze zal een EUBW alleen worden gerealiseerd door onderhandelingen tussen staten. De twee stellingen die laden op de score van $+3$ zijn stelling 13 van het Liberaal Intergouvernementalisme die stelt dat via deliberatie en consensus de EU-instituties tot een EUBW zullen komen. De andere stelling met een score van $+3$ is stelling 6 die stelt dat door cultivering door de instituties van de EU of epistemische gemeenschappen een EUBW gerealiseerd zal worden. De zienswijze heeft de minste overeenstemming met stelling 22 van het Postfunctionalisme die stelt dat de gemeenschapsschaal een EUBW onmogelijk maakt. Op de score van -3 laden twee andere stellingen van het Postfunctionalisme. Stelling 25 gaat over de mogelijkheid tot politisering door flankenpartijen.

Stelling 20 stelt dat de functionele schaal een EUBW niet mogelijk maakt vanwege veiligheidsargumenten.

Nu naar de stellingen aan de extremen is gekeken, kan gekeken worden hoe de rest van de zienswijze is opgebouwd aan de hand van de significant onderscheidende stellingen weergegeven in tabel 8. Alhoewel ten minste twee van de drie stellingen aan beide kanten van de extremen van dezelfde theorie zijn afkomstig zijn, is uit tabel 8 niet te concluderen dat een theorie dominant verklarend is. In de positieve scores komen alle theorieën voor. Ditzelfde geldt voor de neutrale en negatieve scores.

Tabel 8 Significant onderscheidende stellingen voor zienswijze 1 ($p < 0,05$; $p < 0,01$)

Stelling	School	Component 1		Component 2		Component 3	
		Q-score	Z-score	Q-score	Z-score	Q-score	Z-score
13	LI	3	1,409	1	0,432	0	0,264
2	NF	2	1,038	-1	-0,446	3	1,619
19	PF	2	0,948	0	0,223	1	0,292
11	LI	1	0,898	-1	-0,418	1	0,337
24	PF	1	0,502	-3	-1,568	-1	-0,585
18	LI	0	0,343	3	1,345	3	1,698
4	NF	0	0,108	-1	-0,613	-2	-0,671
21	PF	0	-0,278	-3	-1,818	-2	-1,075
9	NF	-1	-0,435	1	0,495	2	0,910
27	PF	-1	-0,797	2	0,822	1	0,461
8	NF	-2	-0,914	3	1,441	0	0,138
14	LI	-2	-1,176	4	2,327	0	0,378
25	PF	-3	-1,629	-1	-0,391	-1	-0,428
22	PF	-4	-1,763	-2	-0,641	1	0,798

5.5.2 Zienswijze 2

De stelling die een score van +4 heeft bij zienswijze 2 is stelling 14 van het Liberaal Intergouvernementalisme die stelt dat een EUBW niet gerealiseerd zal worden wegens een afwezigheid van cultivering door de Commissie en het Parlement, omdat deze instituties het onderwerp als te controversieel zien. De stellingen met een score +3 zijn de stellingen 8 van het Neofunctionalisme die stelt dat door soevereiniteitsbewustzijn een EUBW geen werkelijkheid zal

worden. De andere stelling met deze score is stelling 18 van het Liberaal Intergouvernementalisme waarin een disequilibrium in Europese integratie het onmogelijk maakt een uitspraak over een EUBW te doen. De laagste score is voor stelling 20 van het Postfunctionalisme die stelt dat de functionele schaal het EUBW in de weg staat wegens veiligheidsargumenten. De stellingen met een score van -3 zijn ook beide van het Postfunctionalisme. Stelling 24 stelt dat centropartijen een EUBW mogelijk maken en stelling 21 stelt dat de gemeenschapsschaal een EUBW mogelijk maakt.

In Tabel 9 zijn de significant onderscheidende stellingen voor de tweede zienswijze weergegeven. Voor deze zienswijze geldt dat geen van de theorieën dominant is noch dat deze drie duidelijk te onderscheiden zijn. Alleen bij de onderscheidende stellingen aan de positieve kant is geen stelling van het Postfunctionalisme te vinden. Binnen de neutrale scores is geen stelling van het Neofunctionalisme te vinden, maar bij de negatieve scores zijn alle drie de theorieën wel vertegenwoordigd.

Tabel 9 Significant onderscheidende stellingen voor component 2 ($p < 0,05$; $p < 0,01$)

Stelling	School	Component 2		Component 1		Component 3	
		Q-score	Z-score	Q-score	Z-score	Q-score	Z-score
14	LI	4	2,327	-2	-1,176	0	0,378
8	NF	3	1,441	-2	-0,914	0	0,138
23	PF	0	0,132	-1	-0,880	-2	-1,027
10	LI	0	-0,055	4	1,549	4	1,768
11	LI	-1	-0,418	1	0,898	1	0,337
2	NF	-1	-0,446	2	1,038	3	1,619
22	PF	-2	-0,641	-4	-1,763	1	0,798
24	PF	-3	-1,568	1	0,502	-1	-0,585
21	PF	-3	-1,818	0	-0,278	-2	-1,075

5.5.3 Zienswijze 3

De derde zienswijze heeft net als de eerste zienswijze stelling 10 van het Liberaal Intergouvernementalisme op de score +4: een EUBW wordt slechts werkelijkheid na onderhandelingen tussen lidstaten. Stelling 2 van het Neofunctionalisme heeft een score van +3. Deze stelling is van mening dat een EUBW incrementeel werkelijkheid zal worden. De andere stelling met deze score is stelling 18 over het disequilibrium in Europese integratie waardoor het lastig is een eenduidige uitspraak over een EUBW te doen. De score van -4 in de derde zienswijze

is voor stelling 7 van het Neofunctionalisme die stelt dat door langetermijnsamenwerking een EUBW gerealiseerd zal worden. De stellingen met een score van -3 voor deze zienswijze zijn stelling 17 van het Liberaal Intergouvernementalisme en stelling 1 van het Neofunctionalisme. Stelling 17 gaat over het verval van het verschil tussen hoge en lage politiek op Europees niveau en stelling 1 benadrukt dat slechts (non-gouvernementele) elites een EUBW zullen bewerkstelligen.

In Tabel 10 is een overzicht van de significant onderscheidende stellingen voor de derde zienswijze opgenomen. Voor deze zienswijze geldt hetzelfde als voor de andere twee: geen enkele theorie is sterk dominant en de theorieën zijn sterk door elkaar toegepast in deze zienswijze voor de positieve en negatieve scores. Met betrekking tot de neutrale scores is geen stelling van het Postfunctionalisme significant onderscheidend voor deze theorie.

Tabel 10 Significant onderscheidende stellingen voor component 3 ($p < 0,05$; $p < 0,01$)

Stelling	School	Component 3		Component 1		Component 2	
		Q-score	Z-score	Q-score	Z-score	Q-score	Z-score
2	NF	3	1,619	2	1,038	-1	-0,446
12	LI	2	1,323	0	0,052	1	0,264
22	PF	1	0,798	-4	-1,763	-2	-0,641
11	LI	1	0,337	1	0,898	-1	-0,418
6	NF	0	0,267	3	1,404	2	1,108
15	LI	0	0,157	-1	-0,680	-2	-0,718
8	NF	0	0,138	-2	-0,914	3	1,441
14	LI	0	-0,378	-2	-1,176	4	2,327
20	PF	-1	-0,508	-3	-1,705	-4	-2,090
24	PF	-1	-0,585	1	0,502	-3	-1,568
21	PF	-2	-1,075	0	-0,278	-3	-1,818
1	NF	-3	-1,509	1	0,586	0	0,236
17	LI	-3	-1,727	0	-0,246	0	-0,278
7	NF	-4	-1,834	1	0,642	2	0,940

5.5.4 Conclusie uit de drie zienswijzen

Uit de Q-methodologie zijn drie verschillende zienswijzen gekomen. De eerste conclusie ten aanzien van deze zienswijzen is dat voor deze thesis een drietal theorieën zijn gehanteerd, maar

dat geen van deze zienswijzen overeenkomt met een van de drie theorieën. Theoretisch gezien kan daarom geconcludeerd worden dat binnen deze resultaten geen van de drie theorieën dominant is noch dat deze empirisch goed van elkaar te onderscheiden zijn. Van de theorieën zijn slechts een aantal stellingen dominant.

Empirisch gezien benadrukken de respondenten van twee van de zienswijzen (component 1 en component 3) dat een EUBW slechts mogelijk is door onderhandelingen tussen de lidstaten van de EU. Zienswijze 1 daarnaast benadrukt dat deliberatie en consensus zullen leiden tot een EUBW, terwijl respondenten van zienswijze 3 stellen dat cultivering door supranationale instituties een EUBW mogelijk maakt. De respondenten die horen bij zienswijze 2 stellen juist dat het EUBW incrementeel vormgegeven zal worden, maar dat een eenduidige uitspraak over het EUBW onmogelijk is. De tweede zienswijze heeft als belangrijkste verklaring dat een EUBW niet werkelijkheid zal worden, omdat de supranationale instituties afzien van cultivering wegens de controversiële aard. Dit is combinatie met spillback en/of stagnatie door soevereiniteitsbewustzijn door de lidstaten en dat een eenduidige uitspraak over de toekomst van het EUBW onmogelijk is.

De zienswijzen verschillen wel duidelijk in de stellingen waar de respondenten daarvan het oneens mee zijn. Respondenten van de eerste zienswijze zijn het oneens met de stelling dat een gemeenschapsschaal een EUBW onmogelijk maakt. Daarnaast zijn zij het oneens met de stelling dat partijen aan de linker- en rechterflanken of een referendum een EUBW in de weg staan. In de tweede zienswijze is men het oneens met de stelling dat veiligheidsargumenten een EUBW onmogelijk maken. Daarnaast is men sceptisch over de rol van centropartijen in het mogelijk maken van het EUBW en is het oneens met de stelling dat de gemeenschapsschaal een EUBW mogelijk maakt. De respondenten van de derde zienswijze herkennen zich niet in de stelling dat langetermijnsamenwerking een EUBW mogelijk maakt en verwerpen de stelling dat door elites het EUBW werkelijkheid zal worden. Daarnaast stemmen de respondenten van de zienswijzen niet in met het concept dat een EUBW mogelijk is omdat geen controversiële onderwerpen meer bestaan op Europees niveau.

6. Conclusie en Discussie

In dit laatste hoofdstuk is de conclusie en discussie van deze thesis opgenomen. De conclusie zal bestaan uit het beantwoorden van de hoofdvraag van de thesis als geformuleerd in de inleiding. De discussie zal bestaan uit een empirisch en theoretisch gedeelte. In de empirische discussie zal gekeken worden hoe de verzamelde data en de conclusie van deze thesis zich verhouden tot eerder onderzoek naar het EUBW en naar integratie van privaatrecht op Europees niveau. In de theoretische discussie zal een beschouwing volgen van hoe de gebruikte theorie toepassing heeft gevonden in deze thesis door een reflectie op de resultaten van de Q-methodologie te leveren. In beide onderdelen van de discussie zullen tevens aanbevelingen voor mogelijk vervolgonderzoek worden gedaan.

6.1 Conclusie

De centrale vraagstelling van deze thesis luidde als volgt:

Hoe is het integratieproces rondom het EUBW te verklaren?

Om deze te beantwoorden zijn drie deelvragen geformuleerd. Het antwoord op de eerste deelvraag leverde een historische beschrijving van hoe de status quo van het integratieproces rondom het EUBW is ontstaan. Deze beschrijving, opgenomen als beleidskader in deze thesis, laat zien dat dit integratieproces de vorm van een trechter heeft ingenomen: de opening is breed, maar het eindpunt smal. Het begint met niet-bindende documenten voor het contractenrecht waarna verzoeken komen van zowel de Raad als het Parlement voor onderzoek naar bredere, complete harmonisatie van het privaatrecht op Europese schaal. Deze brede onderzoeken komen er niet, omdat de focus bewust op het contractenrecht blijft gericht door de Commissie. De Commissie is expliciet in haar wensen geen EUBW in te willen voeren en de Raad steunt de Commissie hierin. In samenwerking met rechtswetenschappers wordt een kader ontwikkeld wat als mogelijk EUBW kan gelden, maar dit wordt niet overgenomen. De focus blijft op het contractenrecht en uiteindelijk wordt slechts wetgeving ontwikkeld voor nieuwe gebieden daarin.

Om deze historische beschrijving te kunnen verklaren is om de tweede deelvraag te beantwoorden gezocht naar een verklarend framework voor Europese integratie dat is geoperationaliseerd naar het EUBW. Voor deze thesis bestond dit kader uit 27 stellingen op basis van het Neofunctionalisme, het Liberaal Intergouvernementalisme en het Postfunctionalisme. De derde deelvraag toetst dit kader op de casus van het EUBW aan de hand van een Q-methodologie

met als respondenten rechtswetenschappers die hebben meegewerkt aan het DCFR en een boek genaamd “Towards A European Civil Code”. Uit de resultaten van de Q-methodologie kwamen drie zienswijzen naar voren. De stellingen die in deze zienswijzen het meest dominant naar voren komen, zijn dat onderhandelingen tussen staten centraal staan in het tot stand brengen van een EUBW. Een andere stelling waar respondenten het eens mee zijn is dat een EUBW geen werkelijkheid zal worden, omdat supranationale instituties hier niet voor zullen lobbyen wegens de controversiële aard.

Deze stellingen zijn goed terug te zien in de historische beschrijving van het beleidskader. Op verzoek van de Raad van Ministers, waarin de lidstaten van de EU zijn vertegenwoordigd, begint pas daadwerkelijk een echt onderzoek om te kijken of harmonisering van (delen van) het privaatrecht op Europees niveau mogelijk is. Zij blijven onderzoek ondersteunen, maar geven nooit direct aan dat de Commissie met wetgevende voorstellen dient te komen en staan achter de Commissie wanneer deze stelt niet voor het invoeren te zijn van een EUBW. De andere stelling van de afwezigheid van cultivering van een EUBW wegens de controversiële aard is ook te herkennen in de historische beschrijving vanwege haar expliciete inertie op dit gebied. Het Parlement wil eerst een breed kader onderzoeken, maar benoemt later de politieke en controversiële aard van volledige harmonisatie. De Commissie ziet vanaf het begin af van volledige harmonisatie en wil slechts codificeren waar reeds soft law documenten voor bestaan of aan wetgeving voor nieuwe gebieden werken.

6.2 Empirische discussie

In een analyse van Europese integratie van het privaatrecht concludeerde Caruso (1997) dat de lidstaten alles op alles zetten om het privaatrecht binnen de grenzen te houden van hun autonome, nationale wetboeken. Europees privaatrecht ontstaat niet uit functionele druk maar uit consensus en vrije wil op intergouvernementele basis. Caruso (1997: 11-2) vond in diens analyse vooral dat deze consensus voor Europees privaatrecht snel te vinden was wanneer nog geen regelgeving op een bepaald gebied bestond. Het is immers makkelijker op basis van consensus nieuwe wetgeving te ontwikkelen wanneer nog geen enkele vorm van regelgeving bestaat. Dit ligt in lijn met de bevinding van dat de focus van de Commissie gericht werd op het ontwikkelen van privaatrecht op nieuwe en zeer specifieke gebieden, maar af te zien van gebieden waar geen consensus voor aanwezig was. De bevindingen van Caruso (1997) komen dus goed overeen met de eerste zienswijze en derde zienswijze buiten dat Caruso (1997: 12-4) geen nadruk legt op gecultiveerde spillover in Europese integratie van het privaatrecht voor de EU-instituties. Zij ziet slechts dat een mogelijke rol voor cultivering weggelegd voor de rechtswetenschap. De

bevindingen van deze thesis laten zien dat van deze rol niets is gekomen. Een duidelijk voorbeeld hiervan is een analyse van de overeenkomsten van de plannen voor consumentenrechten van de Commissie in 2009 en wat daarvoor in de DCFR is opgenomen laat zien dat deze twee documenten sterk van elkaar verschilden (Hesselink, 2009). De Commissie heeft bijna niets overgenomen uit het voorstel afkomstig van de rechtswetenschappers.

De derde zienswijze stelt verder dat het lastig is om eenduidige uitspraken te doen over het EUBW. Deze conclusie ligt in lijn met de bevindingen van Armstrong (1998: 171-2) wanneer deze wettelijke integratie op het Europees niveau probeert te verklaren. Hij stelt dat binnen het Europees recht een confrontatie bestaat tussen het recht als middel voor verdere integratie en het recht als institutie waar binnen de integratie plaats dient te vinden. Vooral de laatste is door de steeds complexer wordende dynamiek van de EU lastig te duiden, omdat alle actoren een normatieve visie hierop ontwikkelen. De normatieve blik op het Europees recht kan sterk losgekoppeld raken tussen de verschillende instituties hierdoor. Deze complexiteit kan zorgen voor het uitblijven van duidelijkheid over beleidsonderwerpen en de verdere ontwikkeling van het EU-recht. Dit ligt in lijn met de argumentatielijn als genoemd in het theoretisch kader van Bickerton, Hodson en Puetter (2015) wanneer zij de hypothese van disequilibrium in Europese integratie opstellen.

De tweede zienswijze op de hoofdvraag van dit onderzoek wordt gedeeld door Scheltema (2021: 584) die in haar analyse van de geschiedenis van integratie van het contractenrecht tot de conclusie komt dat de Commissie duidelijk niet doorzet in haar cultiverende rol voor brede harmonisatie van het privaatrecht op Europese schaal. Het project werd niet “gedragen door de Europese Commissie” zoals Hartkamp in 2007 stelt. Het Parlement dat in het begin van het proces de aanjager met vele resoluties was stelt later op ook dat zij begrijpt dat het onderwerp controversieel en politiek van aard is. Deze controversiële aard van het onderwerp kan mogelijk komen doordat soevereiniteitsbewustzijn een grote rol speelt in deze zienswijze. Soevereiniteitsbewustzijn kan gezien worden als een verlengde van nationalisme. Dit begrip speelt een grote rol in het proefschrift van Comparato (2012) die stelt dat door de eeuwen heen het privaatrecht sterk is ingebed in de nationale sfeer door de golf van nationalisme die zich in de achttiende en negentiende eeuw over Europa verspreidde toen de basis voor de meeste burgerlijke wetboeken werd gelegd. Binnen het opbouwen van het Europees privaatrecht is sprake van een duidelijke spanning tussen denationalisering van het privaatrecht en het vasthouden aan de nationalistische aard die het privaatrecht ooit in is gaan nemen. Dit kan zorgen voor de stagnatie of spillback die een EUBW volgens deze zienswijze kan tegenhouden.

Vervolgonderzoek naar het EUBW kan meerdere vormen in nemen. Een mogelijkheid kan zijn om niet integratietheorie te gebruiken, maar theorie ontwikkeld om agenda-setting te verklaren. Agenda-setting is het proces waarin actoren proberen beleid te realiseren door invloed uit te oefenen op de publieke, politieke of media agenda. Het EUBW kan mogelijk niet hoog genoeg op een van deze drie hebben gestaan om realiteit te worden. Deze dimensie van het onderwerp is volledig buiten beschouwing gelaten in deze thesis. Cobb, Ross en Ross (1976) hebben meerdere modellen ontwikkeld voor hoe de verschillende agenda's invloed op elkaar kunnen hebben. Lelieveldt en Princen (2015: 228-9) stellen dat het inside access model van deze modellen het meest prominent aanwezig is in de EU om succesvolle agenda-setting te verklaren, maar dat de andere twee modellen ook voorkomen. In het inside access model staat voorop dat agendasetting pas succesvol verloopt wanneer actoren het oor hebben van EU-instituties. Dit kan getoetst worden op het EUBW en de resultaten van het integratieproces in combinatie met de andere twee modellen.

Een andere mogelijkheid voor vervolgonderzoek is het analyseren van de rol die organisaties van rechtswetenschappers hebben gespeeld in het proces door gebruik te maken van literatuur over *boundary arrangements*. Dergelijke (tijdelijke) arrangementen zijn organisaties of commissies die stukken produceren die geschikt zijn voor beleid maar tegelijkertijd ook als wetenschappelijk mogen worden gezien (Wesselink & Hoppe, 2020). Het EUBW kan een interessante casus zijn door de rol te analyseren die organisaties als de UNIDROIT en de meerdere onderzoekscommissies hebben gespeeld. Deze organisaties hebben allen producten aangereikt die een EUBW mogelijk kunnen maken. Meerdere producten van wetenschappelijk onderzoek hadden dus onderdeel van het beleid van de EU kunnen worden.

Om de doorwerking van de in de rechtswetenschap gegenereerde kennis in beleid te kunnen toetsen en verklaren kunnen modellen ontwikkeld door Weiss (1979) hulp bieden. Zij heeft een zestal modellen ontwikkeld over hoe kennis kan doorwerken in beleid en wat mogelijke problemen binnen deze modellen zijn en onder welke condities deze modellen werken. Daarnaast kan het werk van Weingart (1999) gebruikt worden. Hij onderschrijft een drietal paradoxen als het gaat om de relatie tussen wetenschap en politiek. Daarnaast komt hij met een drietal modellen van besluitvorming waarin wetenschap en beleidsmakers iedere keer een wat andere rol spelen. Deze paradoxen en modellen kunnen mogelijke theoretische handvaten bieden om de gebeurtenissen als omschreven in het beleidskader op een andere manier te duiden.

Een andere optie voor vervolgonderzoek naar het EUBW is het gebruiken van een concept genaamd "inactie" in beleid. Dit houdt in dat beleidsmakers kiezen om iets niet uit te voeren.

McConnell en 'T Hart (2019) hebben een typologie voor beleidsinactie ontwikkeld waarin vijf verschillende vormen worden onderscheiden. Daarnaast hebben zij een vijftal mogelijk stimulators van inactie geformuleerd. Deze typologie en stimulators kunnen mogelijk worden toegepast om vanuit een andere hoek naar deze casus te kijken. In deze casus is namelijk duidelijk inactie te herkennen vanuit instituties als de Commissie.

6.3 Theoretische discussie

In dit gedeelte van de discussie zal een reflectie volgen op de gehanteerde theorie en welke bijdrage de resultaten van deze thesis daaraan kunnen leveren. Zoals in de conclusie van de data-analyse reeds is vermeld is geen van deze theorieën voor een van de drie zienswijzen empirisch dominant noch zijn de drie theorieën in hun geheel van elkaar te onderscheiden. Stellingen van de theorieën zijn echter wel duidelijk te zien als dominant en in combinatie met stellingen van andere theorieën te gebruiken om deze casus te kunnen verklaren.

Een mogelijke verklaring voor het feit dat theorieën door elkaar gebruikt kunnen worden is dat deze thesis voor alle drie theorieën de volledig uitgewerkte versie heeft gebruikt. Aan iedere theorie zijn een aantal dingen toegevoegd om binnen dezelfde theorie meer te kunnen verklaren. Een mogelijkheid is dat de theorieën op dit moment daarom zo breed ontwikkeld zijn dat zij deels zijn gaan overlappen. Op basis van de resultaten van deze thesis is lijkt dit het geval te zijn: in alle drie de zienswijzen zijn combinaties van twee stellingen van het Liberaal Intergouvernementalisme met een stelling Neofunctionalisme. Voor elke combinatie van deze drie stellingen is ten minste een stelling van een uitbreiding op een van de twee theorieën.

Meer vervolgonderzoek met dezelfde onderzoeksopzet als deze thesis is echter noodzakelijk om beter te kunnen duiden of deze theorieën zijn gaan overlappen. Enkele voorbeelden van mogelijke casus voor zulk onderzoek zijn een gezamenlijk defensiebeleid op Europees niveau of Europese belastingen. Deze belastingen worden dan direct door de EU geheven en kunnen op vele manieren worden vormgegeven en meerdere doelen dienen (Cnossen, 2001). Het Europese defensiebeleid heeft een lange voorgeschiedenis waarin meerdere pogingen gedaan tot duurzame samenwerking op dit beleidsterrein te komen die allen gefaald zijn (Dover, 2009).

De resultaten van de Q-methodologie laten daarnaast zien dat geen van de zienswijzen een grote mate van overeenstemming hebben met de stellingen van het Postfunctionalisme. Geen enkele stelling heeft een score van +3 of +4 gekregen in een zienswijze. Een mogelijke verklaring hiervoor kan mogelijk zijn dat het EUBW niet gepolitiseerd kan worden of dat dit simpelweg nog niet is gebeurd. Op basis van literatuur over Europese integratie van het recht neigt de conclusie

sterk naar het laatste van de twee opties. De politieke kant van het EUBW is namelijk door de Commissie onverlet gelaten: het EUBW is een technocratisch, academisch project pur sang geweest (Hesselink, 2004; Scheltema, 2021: 580). Het EUBW was een speelbal in een politiek veld zij het het Europese politieke veld tussen de verschillende instituties (De Tavernier & Van der Weide, 2011: 133).

In de literatuur over wettelijke integratie en integratietheorie zijn meerdere perspectieven geformuleerd. Een mogelijk perspectief vanuit het Neofunctionalisme geredeneerd dat stelt dat het recht een instrument kan zijn dat actief en bewust gehanteerd kan worden om Europese integratie en de eigen agenda van actoren van supranationaal of lokaal niveau verder te brengen (Burley & Mattli, 1993). Een ander perspectief op basis van het is dat integratie via het Europees recht juist precies binnen de lijnen blijft zoals geschetst door de lidstaten op basis van het liberaal intergouvernementalisme (Phelan, 2019). Het recht is dan ook een instrument, maar de rechtelijke integratie is puur waar nodig. De bevindingen van deze thesis sluiten beter aan bij de conclusies van het tweede perspectief van Phelan (2019).

Mogelijk vervolgonderzoek om bij te dragen aan de theorie over Europese integratie kan vormgegeven worden door meerdere P-sets dezelfde Q-sort over dezelfde casus in te laten vullen. Zo kan gekeken worden of deze verschillende groepen een andere theorie als dominant voor dezelfde casus herkennen. In deze thesis is gekozen voor respondenten met een “neutrale” blik, maar een optie kan zijn om juist te kijken welke zienswijze verschillende groepen ontwikkelen. Voorbeelden van verschillende sets kunnen zijn om politiek, maatschappelijk middelveld en ambtenarij de Q-sort in te laten vullen. Of een andere optie kan zijn om mensen werkzaam bij de verschillende instituties van de EU te includeren als verschillende P-set deel te laten nemen. Een andere mogelijkheid is voor een dezelfde casus wel de neutrale wetenschappers in de verschillende P-sets op te nemen, maar verschillende disciplines als bijvoorbeeld politicologen, economen en juristen.

Literatuur

- Akkermans, B., & Ramaekers, E. (2010). Article 345 TFEU (ex Article 295 EC), Its Meanings and Interpretations. *European Law Journal*, 16(3), 292-314.
- Alliance of Liberals and Democrats for Europe. (2018). *Freedom, opportunity, prosperity: the Liberal vision for the future of Europe*. Madrid: ALDE.
- Anta, C. G. (2020). The Europe of Jean Monnet: the road to functionalism. *History of European Ideas*, 1-12.
- Armstrong, K. A. (1998). Legal integration: theorizing the legal dimension of European integration. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 36(2), 155-174.
- Asser, C., & Hartkamp, A. S. (2019). *Mr. C. Assers' handleiding tot de beoefening van het Nederlands burgerlijk recht* (Vierde druk, Vol. 3, deel i, vermogensrecht algemeen / c. asser europees recht en nederlands vermogensrecht / door: mr. a.s. hartkamp). Wolters Kluwer.
- Ballardini, R. M., Kaisto, J., & Similä, J. (2021). Developing novel property concepts in private law to foster the circular economy. *Journal of Cleaner Production*, 279, 123747.
- Berman, H. J., & Kaufman, C. (1978). Law of international commercial transactions (lex mercatoria). *Harvard International Law Journal* 19(1), 221-277.
- Bickerton, C. J., Hodson, D., & Puetter, U. (2015). The New Intergovernmentalism: European Integration in the Post-Maastricht Era. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 53(4), 703-722.
- Borzel, T. A. (1999). Towards convergence in Europe: Institutional adaptation to Europeanization in Germany and Spain. *Journal of Common Market Studies*, 37(4), 573-596.
- Börzel, T. A., & Risse, T. (2009). Revisiting the Nature of the Beast-Politicization, European Identity, and Postfunctionalism: A Comment on Hooghe and Marks. *British Journal of Political Science*, 39(1), 217-220.
- Bradford, A. (2020). *The Brussels Effect: How the European Union Rules the World*. Oxford: Oxford University Press.
- Burley, A. M., & Mattli, W. (1993). Europe before the court: A political theory of legal integration. *International organization*, 47(1), 41-76.
- Callovi, G. (1992). Regulation of immigration in 1993: pieces of the European Community jig-saw puzzle. *The International Migration Review*, 26(2), 353-372.
- Caruso, D. (1997). The Missing View of the Cathedral: The Private Law Paradigm of European Legal Integration. *European Law Journal*, 3(1), 3-32.

- Cherednychenko, O. O. (2020). Rediscovering the public/private divide in EU private law. *European Law Journal*, 26(1-2), 27-47.
- Cini, M., & Pérez-Solórzano Borragán, N. (2009). *European union politics*. Oxford University Press, USA.
- Crossen, S. (2001). Tax policy in the European Union: a review of issues and options. *FinanzArchiv/Public Finance Analysis*, 58(4), 466-558.
- Cobb, R., Ross, J. K., & Ross, M. H. (1976). Agenda building as a comparative political process. *American political science review*, 70(1), 126-138.
- Collins, H. (2013). Why Europe Needs a Civil Code. *European Review of Private Law*, 21(4). 907–922.
- Comparato, G. (2012). *Nationalism and private law in Europe*. Amsterdam: UvA.
- Cuperus, R. (2021, 9 mei). In deze rauwe geopolitieke wereld moet Europa laten zien dat liberale democratieën suprieur zijn. *NRC Handelsblad*.
- CVCE. (2012). *Speech by Jacques Delors (Luxembourg, 9 September 1985)*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- De Blois, M. (2016). *Grondslagen van het recht: Hoofddlijnen*. Achtste druk. Boom Juridisch: Den Haag.
- De Tavernier P.C.J. & Weide J.A. van der. (2011). Naar een Europees Burgerlijk Wetboek? Het Draft Common Frame of Reference, *Maandblad voor Vermogensrecht* (5): 121-137.
- De Vries, C. E. (2007). Sleeping giant: Fact or fairytale? How European integration affects national elections. *European Union Politics*, 8(3), 363-385.
- De Wijk, R. (2021a, 25 april). Dit kan wel eens de eeuw van Europa worden, en niet van China. *NRC Handelsblad*.
- De Wijk, R. (2021b). *De Slag om Europa: Hoe China en Rusland ons continent uit elkaar spelen*. Amsterdam: Uitgeverij Balans.
- Devuyst, Y. (2012). The European council and the CFSP after the Lisbon treaty. *European Foreign Affairs Review*, 17(3), 327-349.
- Dinan, D. (2012). Governance and Institutions: Impact of the Escalating Crisis. *Journal of Common Market Studies*, 50(1), 85-98.
- Dover, R. (2009). From CFSP to ESDP: The EU's Foreign, Security and Defence Policies. In M. Cini & N.P.S. Borragán (eds.) *European Union Politics*, pp. 239-56. Oxford: Oxford University Press.

- ECR Group. (2021). *Our Vision for Europe*. Geraadpleegd 30 maart 2021, van https://ecrgroup.eu/vision_for_europe
- Eidenmüller, H., Faust, F., Grigoleit, H., Jansen, N., Wagner, G., & Zimmermann, R. (2008). The Common Frame of Reference for European Private Law: Policy Choices and Codification Problems. *Oxford Journal of Legal Studies*, 28(4), 659-708.
- European Greens. (2019). *EGP Priorities for 2019: What European Greens Fight For*. Berlijn: European Greens.
- European People's Party. (2019). *EPP Manifesto "Let's open the next chapter for Europe together"*. European People's Party: Brussel.
- Europese Commissie. (2001). *Mededeling van de Commissie van 11 juli 2001 over Europees verbintenissenrecht (COM(2001)0398)*. Brussel: Europese Commissie.
- Europese Commissie. (2003). *Mededeling van de Commissie van 12 februari 2003 "Een coherenter verbintenissenrecht – een actieplan (COM(2003)0068)*. Brussel: Europese Commissie.
- Europese Commissie. (2004). *Mededeling van de Commissie van 11 oktober 2004 "Europees verbintenissenrecht en de herziening van het acquis: verdere maatregelen" (COM(2004)0651)*. Brussel: Europese Commissie.
- Europese Commissie. (2005). *Verslag van de Commissie - Eerste voortgangsverslag over het Europees verbintenissenrecht en de herziening van het acquis (COM(2005)0456)*. Brussel: Europese Commissie.
- Europese Commissie. (2007). *Verslag van de Commissie - Tweede voortgangsverslag over het gemeenschappelijk referentiekader (COM(2007)0447)*. Brussel: Europese Commissie.
- Europese Commissie. (2008). *Voorstel voor een RICHTLIJN VAN HET EUROPEES PARLEMENT EN DE RAAD betreffende consumentenrechten (COM(2008)614def)*. Brussel: Europese Commissie.
- Europese Commissie. (2010a). *Europe 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*. Brussel: Europese Commissie.
- Europese Commissie. (2010b). *Groenboek van de Commissie van 1 juli 2010 over beleidsopties voor de ontwikkeling van een Europees contractenrecht voor consumenten en ondernemingen (COM(2010)0348)*. Brussel: Europese Commissie.
- Europese Commissie. (2014a). *Werkprogramma van de Commissie 2015 – bijlage II: lijst van ingetrokken of gewijzigde voorstellen (COM(2014) 910 final ANNEX 2)*. Brussel: Europese Commissie.

- Europese Commissie. (2014b). *Werkprogramma van de Commissie voor 2015*. Brussel: Europese Commissie.
- Europese Commissie. (2015a). *Strategie voor een digitale een gemaakte markt (COM(2015) 192 final)*. Brussel: Europese Commissie.
- Europese Commissie. (2015b). *Voorstel voor een RICHTLIJN VAN HET EUROPEES PARLEMENT EN DE RAAD betreffende bepaalde aspecten van overeenkomsten voor de levering van digitale inhoud (COM(2015)634final)*. Brussel: Europese Commissie.
- Europese Commissie. (2015b). *Voorstel voor een RICHTLIJN VAN HET EUROPEES PARLEMENT EN DE RAAD betreffende bepaalde aspecten van overeenkomsten voor de online-verkoop en andere verkoop op afstand van goederen (COM(2015)636final)*. Brussel: Europese Commissie.
- Europese Commissie. (2018). *Voorstel voor een VERORDENING VAN HET EUROPEES PARLEMENT EN DE RAAD ter bevordering van billijkheid en transparantie voor zakelijke gebruikers van onlinetussenhandelsdiensten (COM(2018)238final)*. Brussel: Europese Commissie.
- Europese Commissie. (2019). *COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE EUROPEAN COUNCIL, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS. The European Green Deal*. Brussel: Europese Commissie.
- Europese Raad. (1999). *Presidency Conclusions, Tampere European Council, 15-16 October 1999*, Tampere: Europese Raad.
- Field, A. (2013). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics* (4th edition). Sage.
- Garrett, G., & Tsebelis, G. (1996). An institutional critique of intergovernmentalism. *International Organization*, 50(2), 269-299.
- Genschel, P., & Jachtenfuchs, M. (2021). Postfunctionalism reversed: solidarity and rebordering during the COVID-19 pandemic. *Journal of European Public Policy*, 28(3), 350-369.
- Gimmel, A. (2012). Judicial interpretation or judicial activism? The legacy of rationalism in the studies of the European Court of Justice. *European Law Journal*, 18(4), 518-535.
- GUE/NGL The Left. (2019). *2019 – Another Europe is Possible*. Geraadpleegd 30 april, van <https://www.guengl.eu/european-parliament-election-2019/>
- Haas, E. B. (1958). *The Uniting of Europe: Political, Social, and Economic Forces 1950-57*. Stanford: Stanford University Press.
- Haas, E. B. (1970). The study of regional integration: reflections on the joy and anguish of pretheorizing. *International organization*, 24(4), 607-646.

- Haas, P. M. (1992). Introduction: epistemic communities and international policy coordination. *International organization*, 64(1), 1-35.
- Habermas, J. (1981). *Theorie des kommunikativen Handelns. Handlungsrationalität und gesellschaftliche Rationalisierung*. Frankfurt am M.: Suhrkamp.
- Harrington, D. (2009). *Confirmatory Factor Analysis*. Oxford: Oxford University Press
- Hartkamp, A. S. (2007). Een Europees bw? Niets om bang voor te zijn! Of toch? *Nederlandsch Juristenblad*, 82(39), 2482-2483.
- Hartkamp, A., Hesselink, M., Hondius, E., Mak, C. & Du Perron, E. (2011). *Towards a European Civil Code* (4th edition). Alphen aan de Rijn: Kluwer Law International.
- Hermann, C. (2007). Neoliberalism in the European Union. *Studies in Political Economy*, 79(1), 61-90.
- Hesselink, M. W. (2004). The politics of a European civil code. *European law journal*, 10(6), 675-697.
- Hesselink, M. W. (2009). The Consumer Rights Directive and the CFR: Two Worlds Apart?. *European Review of Contract Law*, 5(3), 290-303.
- Hodson, D. (2013). The little engine that wouldn't: supranational entrepreneurship and the Barroso Commission. *Journal of European Integration*, 35(3), 301-314.
- Hoffmann, S. (1995). The European Sisyphus: Essays on Europe. *Boulder, CO: Westview*.
- Holland, S. (1980). *Uncommon Market*. London: MacMillan.
- Hooghe, L., & Marks, G. (2009). A Postfunctionalist Theory of European Integration: From Permissive Consensus to Constraining Dissensus. *British Journal of Political Science*, 39(1), 1-23.
- Hooghe, L., & Marks, G. (2019). Grand theories of European integration in the twenty-first century. *Journal of European Public Policy*, 26(8), 1113-1133.
- Hoppe, R. (2005). Rethinking the science-policy nexus: from knowledge utilization and science technology studies to types of boundary arrangements. *Poiesis & Praxis*, 3(3), 199-215.
- Identity and Democracy party. (2019). Platform. Geraadpleegd 30 maart, van <https://www.id-party.eu/platform>
- Jansen, N., & Zimmermann, R. (2010). A European Civil Code in all but name: discussing the nature and purposes of the Draft Common Frame of Reference. *The Cambridge Law Journal*, 69(1), 98-112.
- Jedeloo, S., & van Staa, A. (2009). Q-methodologie, een werkelijke mix van kwalitatief en kwantitatief onderzoek?. *Kwalon*, 14(2), 5-15.

- Kaiser, H. F. (1960). The application of electronic computers to factor analysis. *Educational and psychological measurement*, 20(1), 141-151.
- Keohane, R. & Nye, J. (1977). *Power and Interdependence. World Politics in Transition*. Boston: Little Brown.
- Kuneva, M. (2007). Introduction. *European Review of Contract Law*, 3(3), 239-244.
- Legrand, P. (1997). Against a European Civil Code. *The Modern Law Review*, 60(1), 44-63.
- Lelieveldt, H., & Princen, S. (2015). *The politics of the European Union*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lindberg, L. (1963). *The Political Dynamics of European Economic Integration*. Stanford: Princeton University Press.
- Lindsay, S. (2010). Statistical generalization. In A. J. Mills, G. Durepos, & E. Wiebe (Eds.), *Encyclopedia of case study research* (pp. 893-893). SAGE Publications, Inc., <https://www-doi-org.ru.idm.oclc.org/10.4135/9781412957397.n328>
- Majone, G. (1994). The rise of the regulatory state in Europe. *West European Politics*, 17(3), 77-101.
- Majone, G. (1999). The regulatory state and its legitimacy problems. *West European Politics*, 22(1), 1-24.
- Markesinis, B. S. (1997). Why a code is not the best way to advance the cause of European legal unity. *European Review of Private Law*, 5(4), 519-24.
- Marks, G. (2012). Europe and its empires: From Rome to the European Union. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 50(1), 1-20.
- McConnell, A., & 'T Hart, P. (2019). Inaction and public policy: understanding why policymakers 'do nothing'. *Policy Sciences*, 52(4), 645-661.
- Minkman, E., & Molenveld, A. (2020). Q-methodologie als methode om beleid te beschrijven, te ontwikkelen of te evalueren. *BeleidsonderzoekOnline*, 2020(Januari).
- Mitrany, D. (1948). The Functional Approach to World Organization. *International Affairs*, 24(3), 350-363.
- Moravcsik, A. (1993). Preferences and power in the European Community: a liberal intergovernmentalist approach. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 31(4), 473-524.
- Moravcsik, A. (1998). *The Choice for Europe. Social purpose and State Power from Messina to Maastricht*. London: Routledge.
- Moravcsik, A. (1999). The choice for Europe: current commentary and future research: a response to James Caporaso, Fritz Scharpf, and Helen Wallace. *Journal of European Public Policy*, 6(1), 168-179.

- Moravcsik, A., & Schimmelfennig, F. (2009). Liberal Intergovernmentalism. In A. Wiener & T. Diez (Eds.), *European Integration Theory* (2nd edition, pp. 67-87). Oxford: Oxford University Press.
- Niemann, A. (2006). *Explaining decisions in European Union*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Niemann, A., & Schmitter, P.C. (2009). Neofunctionalism. In A. Wiener & T. Diez (Eds.), *European Integration Theory* (2nd edition, pp. 45-66). Oxford: Oxford University Press.
- Nugent, N. (1995). The leadership capacity of the European Commission. *Journal of European Public Policy*, 2(4), 603-623.
- Party of European Socialists. (2019). *A New Social Contract for Europe*. Madrid: Party of European Socialists.
- PbEU. (1989). *C158 van 26 juni 1989. Notulen van de vergadering van vrijdag 26 mei 1989*. Luxemburg: EURLex.
- PbEU. (1994). *C205 van 25 juli 1994. Notulen van de vergadering van vrijdag 6 mei 1994*. Luxemburg: EURLex.
- PbEU. (2002). *C140E van 13 juni 2002. Notulen van vergadering van donderdag 15 november 2001*. Luxemburg: EURLex.
- PbEU. (2004). *C76E van 25 maart 2004. Notulen van de vergadering van dinsdag 2 september 2003*. Luxemburg: EURLex.
- PbEU. (2006). *C292E van 1 december 2006. Notulen van de vergadering van donderdag 23 maart 2006*. Luxemburg: EURLex.
- PbEU. (2009). *C292E van 4 december 2009. Notulen van de vergadering van woensdag 3 september 2008*. Luxemburg: EURLex.
- PbEU. (2010a). *C115 van 4.5.2010. HET PROGRAMMA VAN STOCKHOLM – EEN OPEN EN VEILIG EUROPA TEN DIENSTE EN TER BESCHERMING VAN DE BURGER*. Luxemburg: EURLex.
- PbEU. (2010b). *L105 van 27.4.2010. Besluit 2010/233/EU van de Commissie van 26 april 2010 tot oprichting van de deskundigengroep voor het gemeenschappelijke referentiekader op het gebied van het Europees contractenrecht*. Luxemburg: EURLex.
- PbEU. (2011). *L304 van 22 november 2011*. Luxemburg: EURLex.
- PbEU. (2019a). *L136 van 22 mei 2019*. Luxemburg: EURLex.
- PbEU. (2019b). *L186 van 11 juli 2019*. Luxemburg: EURLex.
- Phelan, W. (2012). What is sui generis about the European Union? Costly international cooperation in a self-contained regime. *International Studies Review*, 14(3), 367-385.

- Phelan, W. (2018). European Legal Integration: Towards a More Liberal Intergovernmentalist Approach. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 56(7), 1562-1577.
- Puetter, U. (2012). Europe's deliberative intergovernmentalism: the role of the Council and European Council in EU economic governance. *Journal of European Public Policy*, 19(2), 161-178.
- Puetter, U. (2014). *The European Council and the Council: New intergovernmentalism and institutional change*. Oxford University Press, USA.
- Raad van de Europese Unie. (2005). *PRESS RELEASE 2694th Council Meeting Competitiveness (Internal Market, Industry and Research) Brussels, 28-29 November 2005*. Raad van de Europese Unie: Brussel.
- Sabatier, P. A. (1998). The advocacy coalition framework: revisions and relevance for Europe. *Journal of European public policy*, 5(1), 98-130.
- Schelhaas, H. N. (2021). Verleden, Heden en Toekomst van het Europees Contractenrecht. *Ars Aequi*, 70(Juni), 573-86.
- Schimmelfennig, F. (2021). Rebordering Europe: external boundaries and integration in the European Union. *Journal of European Public Policy*, 28(3), 311-330.
- Schmid, D. (2012). (Do) We Need a European Civil Code. *Ann. Surv. Int'l & Comp. L.*, 18, 263-93.
- Schmolck, P. (2014) PQMethod versie 2.35 met PQRotate versie 2.0 [Computer software]. <http://schmolck.org/qmethod/downpqwin.htm>
- Segers, M. (2017). *The World According to... Europe! / Mathieu Segers en Ewald Engelen* [Video]. YouTube. <https://youtu.be/zr82AOaXQDA>
- Stephenson, P. (2010). Let's get physical: the European Commission and cultivated spillover in completing the single market's transport infrastructure. *Journal of European Public Policy*, 17(7), 1039-1057.
- Tranholm-Mikkelsen, J. (1991). Neo-functionalism: Obstinate or Obsolete? A Reappraisal in the Light of the New Dynamism of the EC. *Millennium*, 20(1), 1-22.
- UNIDROIT. (2016). *UNIDROIT PRINCIPLES OF INTERNATIONAL COMMERCIAL CONTRACTS 2016*. International Institute for the Unification of Private Law (UNIDROIT): Rome
- Usherwood, S., & Startin, N. (2013). Euroscepticism as a persistent phenomenon. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 51(1), 1-16.
- Van Thiel, S. (2014). *Research Methods in Public Administration and Public Management*. London & New York: Routledge.

- Vilpišauskas, R. (2013). Eurozone crisis and European integration: functional spillover, political spillback?. *Journal of European Integration*, 35(3), 361-373.
- Von Bar, C., Clive, E., Schulte-Nölke, H. (2009). *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law Draft Common Frame of Reference (DCFR) Outline Edition*. München: Sellier. European Law Publishers.
- Watts, S., & Stenner, P. (2012). *Doing Q methodological research: theory, method and interpretation*. London: SAGE Publications.
- Webber, D. (2014). How likely is it that the European Union will disintegrate? A critical analysis of competing theoretical perspectives. *European Journal of International Relations*, 20(2), 341-365.
- Weber, M. (1946). *Politics as a Vocation*. In H. Gerth & C. Wright Mills (Eds.), *From Max Weber: Essays in Sociology* (pp. 77-128). New York: Oxford University Press.
- Webler, T., Danielson, S., & Tuler, S. (2009). Using Q method to reveal social perspectives in environmental research. *Greenfield MA: Social and Environmental Research Institute*, 54, 1-45.
- Weingart, P. (1999). Scientific expertise and political accountability: paradoxes of science in politics. *Science and public policy*, 26(3), 151-161.
- Weiss, C. H. (1979). The many meanings of research utilization. *Public administration review*, 39(5), 426-431.
- Wesselink, A., & Hoppe, R. (2020). Boundary Organizations: Intermediaries in Science–Policy Interactions. *Oxford Research Encyclopedia of Politics*.
- Würzel, R. K. (1996). The role of the EU Presidency in the environmental field: Does it make a difference which member state runs the Presidency?. *Journal of European Public Policy*, 3(2), 272-291.
- Yin, R. (2010). Analytic generalization. In A. J. Mills, G. Durepos, & E. Wiebe (Eds.), *Encyclopedia of case study research* (pp. 21-22). SAGE Publications, Inc., <https://www-doi-org.ru.idm.oclc.org/10.4135/9781412957397.n8>

Bijlagen

Bijlage 1 – Correlaties componenten

In deze bijlage zijn de onderlinge correlaties tussen de componenten opgenomen. Het aantal componenten is minimaal twee en maximaal vijf op basis van resultaten van de PCA. Wanneer de correlatie tussen twee componenten hoger is dan 0,33 voldoen de resultaten niet aan de voorwaarden voor een goede Q-methodologie. Wanneer een correlatie tussen twee componenten te hoog is, is deze dikgedrukt.

Twee Componenten

Component	1	2
1		0,3035
2	0,3035	

Drie Componenten

Component	1	2	3
1		0,1776	0,2502
2	0,1776		0,2108
3	0,2502	0,2108	

Vier Componenten

Component	1	2	3	4
1		0,2605	0,0923	0,4091
2	0,2605		0,0446	-0,1387
3	0,0923	0,0446		-0,0412
4	0,4091	-0,1387	-0,0412	

Vijf Componenten

Component	1	2	3	4	5
1		0,2805	0,1170	-0,3134	0,4820
2	0,2805		-0,0114	0,1810	0,2487
3	0,1170	-0,0114			0,1231
4	-0,3134	0,1810			-0,2292
5	0,4820	0,2487	0,1231	-0,2292	

Bijlage 2 – Componenten met lading van respondenten

In deze bijlage is het toetsen van de voorwaarde dat tenminste twee respondenten significant op een component moeten laden opgenomen. De componentwaarde waarop de respondent significant laadt is dikgedrukt.

Twee Componenten

Respondent	Component 1	Component 2
1	0,5347	0,5114
2	-0,5920	0,2285
3	0,0902	0,6483
4	0,1758	0,6699
5	0,8095	0,1497
6	0,4896	0,3203
7	-0,6460	0,4992
8	0,6197	0,2290
9	0,3474	0,6097
10	0,0229	0,6413
11	0,5236	0,3796
12	0,0119	0,5196
13	0,7971	0,2023
14	0,8396	0,1253
15	0,6556	0,4769
16	-0,2390	0,1471
17	0,4383	0,6121
18	-0,1137	0,8390

Drie Componenten

Respondent	Component 1	Component 2	Component 3
1	0,5696	0,0367	0,5513
2	-0,4725	0,5791	-0,1286
3	0,2730	0,7409	0,1195
4	0,2371	0,1745	0,7279
5	0,8211	-0,0527	0,0547
6	0,5630	0,2414	0,0725
7	-0,5254	0,5549	0,2991
8	0,6665	0,1182	0,0376
9	0,4541	0,3715	0,3871
10	0,2166	0,7990	0,0659
11	0,5609	0,0657	0,3332

12	0,449	0,0821	0,6542
13	0,8279	0,0296	0,0460
14	0,8579	-0,0216	-0,0213
15	0,7197	0,1615	0,3373
16	-0,3266	-0,3938	0,6916
17	0,5056	0,1819	0,5673
18	0,0164	0,5909	0,6112

Vier Componenten

Respondent	Component 1	Component 2	Component 3	Component 4
1	0,2422	0,4243	0,3901	0,6188
2	-0,1136	0,2448	-0,0715	-0,7497
3	0,1136	0,9142	-0,0789	0,0689
4	0,1799	0,3543	0,6540	0,1831
5	0,6025	0,1327	-0,0411	0,5520
6	0,6574	0,1500	0,0567	0,0296
7	-0,1649	0,2980	0,3523	-0,7111
8	0,8002	-0,0219	0,0573	0,0542
9	0,6293	0,2672	0,3764	-0,0983
10	0,3278	0,7116	-0,0316	-0,2749
11	0,2634	0,3865	0,1842	0,5475
12	0,2374	0,0195	0,7016	-0,1432
13	0,7623	0,0710	-0,0025	0,3591
14	0,7552	0,0406	-0,0750	0,4178
15	0,6350	0,2794	0,2541	0,3390
16	-0,3106	-0,2784	0,7559	0,0676
17	0,4557	0,3166	0,4935	0,2473
18	-0,0138	0,7386	0,4839	-0,0606

Vijf Componenten

Respondent	Component 1	Component 2	Component 3	Component 4	Component 5
1	0,1955	0,3424	0,3822	-0,5221	0,4707
2	-0,0947	0,1224	-0,1277	0,8490	0,0043
3	0,0464	0,9156	-0,0183	-0,0351	0,2737
4	0,1481	0,1942	0,6061	-0,0434	0,4382
5	0,5921	0,0984	-0,0608	-0,4702	0,3211
6	0,6765	-0,0431	-0,0525	0,1854	0,4142
7	-0,1866	0,2877	0,3838	0,6826	-0,1305
8	0,7909	0,0694	0,1062	-0,1045	-0,0430
9	0,6057	0,2328	0,3835	0,1451	0,1722

10	0,2655	0,8300	0,0847	0,1912	-0,0423
11	0,2663	0,0549	0,0160	-0,2067	0,8138
12	0,2052	0,0702	0,7587	0,0666	-0,0671
13	0,7504	0,1033	0,0140	-0,3416	0,1608
14	0,7307	0,1850	0,0037	-0,5017	-0,0035
15	0,6272	0,1038	0,1717	-0,1399	0,5233
16	-0,3102	-0,3665	0,7155	-0,0439	0,0753
17	0,4141	0,2906	0,5145	-0,2119	0,2665
18	-0,0491	0,4742	0,3962	0,3017	0,5985